

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ БЎСТОНИ





Муҳаммад Солиҳ

ШАЙБОНИЙНОМА

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1989

Ўз2
С77

«ЎЗБЕК АДАБИЁТИ БЎСТОНИ» ТУРКУМИНИНГ

та х р и р х ай њ а т и

Азиз Қаюмов, Абдулла Орипов, Абдуқодир Ҳайитметов, Бегали Қосимов, Жамол Камол, Натан Маллаев, Алибек Рустамов, Омон Матжон, Суйима Ғаниева

Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи филология фанлари доктори,
профессор *Эргашали Шодиев*

Масъул муҳаррир:
Ваҳоб Раҳманов

Солиҳ, Муҳаммад.

Шайбонийнома: [Достон] / [Таҳрир ҳайъати А. Қаюмов ва бошқ.; Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Э. Шодиев]. — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. — 336 б. — (Ўзбек адабиёти бўстони).

Муҳаммад Солиҳнинг «Шайбонийнома» достони ўзбек классик адабиётида алоҳида ўрин тутади. Унда темурийларнинг инқирози, янги шайбонийлар салтанатининг қарор топиши билан боғлиқ бўлган тарихий воқеалар қаламга олинган. Ўқувчи достонда ўтмиш тарихимиз ҳамда буюк шахсларнинг тақдири билан танишади.

Салих М. Шейбанинаме.

Ўз2

С 4702620105—5 102—89
М(352)04—89

© Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт
ва санъат нашриёти, 1989 й.

ISBN 5—635—00413—X

МУҲАММАД СОЛИХ

XV асрнинг иккинчи ярми ва XVI асрнинг бошларида яшаб ижод этган истеъдодли ўзбек шоирларидан бири Амир Муҳаммад Солихнинг номи ўтмишда ҳам кенг китобхонлар оммаси орасида катта шуҳрат тутган. Бу иқтидорли зуллисонайн адиб ҳақида Алишер Навоийнинг «Мажолис-ун-нафоис», Захириддин Бобурнинг «Бобурнома», Хондамирнинг «Ҳабиб-ус-сияр», Мирзо Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий», Лутф Алифбек Озарнинг «Оташқада», Сомийнинг «Тухфаи Сомий» ҳамда «Музаққир-улаҳбоб» асарларида сўз юритилади ва унинг ижодларидан намуналар келтирилади. Бир қатор баёзлар ҳамда «Радойиф-ул-ашъор» тўпламларида шоирнинг газалларига ўрин берилади. Шунингдек, «Қомус-ул-аълум», «Миллий татаббуълар мажмуаси», «Фатхномаи хоний» каби асарларда ҳам Муҳаммад Солих ҳақида сўз юритилишининг ўзи ҳам унинг шоирлик шуҳрати ва истеъдоди нечоғлик эканини кўрсатиб турипти.

Адабиётшунос олимларимиз мазкур шоир ҳақида турли йўналишда қатор илмий-тадқиқот ишлари олиб боришган. А. Иброҳимов 1950 йилда «Муҳаммад Солихнинг ҳаёти ва адабий фаолияти» мавзусида кандидатлик диссертацияси ёқлади, «Шайбонийнома» дostonи нашр этилди. Олий ўқув юртлири учун ёзилган «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслигида ҳам шоирнинг ҳаёти ва адабий фаолиятига кенг ўрин берилди.

1966 йилда Анвар Акрамовнинг «Муҳаммад Солих»² номли рисоласи босмадан чиқди. Бу сатрлар муаллифининг 1971—1972 йиллар орасида эълон қилинган «Муҳаммад Солихнинг тожикча шеърлари», «Муҳаммад Солих шеърлари»³ мақолаларида шоирнинг лирик мероси ҳақида сўз юритилди ва бир неча шеърлари ўзбекчага таржима қилинди. Ниҳоят А. Иброҳимовнинг «XVI аср адабиётининг асосий хусусиятлари»⁴ китобининг алоҳида бир боби шоирнинг ҳаёти ва адабий фаолиятини ўрганишга бағишланди.

Адабиётшунос олимларимиз бу соҳада бирмунча илмий тадқиқотлар олиб боришганига қарамасдан унинг ижодий мероси ҳали тўла-туғал тўпланиб, кенг йўналишдаги илмий тадқиқот объектига айланганича йўқ. Унинг ижодий мероси ҳақида турли хил, ҳатто бир-бирига қарама-қарши фикрлар ҳам мавжуд: айрим тадқиқотчилар Муҳаммад Солих «Мажнун ва Лайло», «Ноз ва Ниёз» номли асарлар яратган деган нуқтаи назарни ҳимоя қилсалар, баъзилар бу фикрга шубҳа билан қа-

¹ М у ҳ а м м а д С о л и х . Шайбонийнома. ЎзФА нашриёти, Тошкент, 1961. Нашрга тайёрловчи Насрулло Даврон.

² А . А к р а м о в . Муҳаммад Солих. ЎзКП Марказий Комитетининг билрлашган нашриёти, Тошкент, 1966, 28 саҳифа.

³ Э . Ш о д и е в . Муҳаммад Солихнинг тожикча шеърлари. «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали, 1971, № 1.

⁴ А . И б р о ҳ и м о в . XVI аср ўзбек адабиётининг асосий хусусиятлари. «Фан» нашриёти, Тошкент, 1976, 164—207-бетлар.

рашади, бошқа бир тадқиқотларда муаллифи номаълум бўлган «Тарихи гузида — Нусратнома» номли тарихий асарни Муҳаммад Солиҳга нисбат берилса, айримлар бу фикрни бутунлай инкор этишга ҳаракат қилишади.

Мазкур китобда биз ана шу соҳадаги баъзи чалкашликларга аниқлик киритишга ва шоир асарларини тўларок тартибга келтиришга ҳаракат қилдик.

* * *

Амир Муҳаммад Солиҳ 1455 йилда Хоразмда дунёга келди. Унинг ота авлодлари теурийлар саройига яқин кишилар бўлган. Бобоси Амир Шохмалик Амир Темур ва Мирзо Улуғбек саройида хизмат қилган, отаси Нур Саидбек эса Мирзо Улуғбек, Жўғи Мирзо ва Абусаид Мирзо саройида хизмат қилган. Муҳаммад Солиҳ тугилган йилларда у Абусаиднинг вассали сифатида Хоразм вилоятини бошқарар эди. Хусайн Бойқаронинг Хоразмга қилган ҳужумидан кейин эса гуноҳкор сифатида Ҳиротга чақириб олинади, унинг барча мол-мулклари мусодара қилинади, маълум вақтгача Ҳиротнинг Ихтиёриддин қалъасида қамокда сақланади. Абдурахмон Жомийнинг аралашуви билан у Абусаид томонидан афв этилиб, қамокдан озод қилинса ҳам, бироқ орадан кўп вақт ўтмай яна ҳибсга олиниб, Марв шаҳрида қатл этилади.

Муҳаммад Солиҳнинг ёшлик йиллари Ҳирот шаҳрида кечди. Отадан жуда ёш етим қолиб, турмушнинг кўп азобу машаққатларини бошидан кечиради. «Шайбонийнома» достонининг кириш қисмида бу ҳақда қуйидагиларни ёзади:

Ҳажрнинг ўтидан жони куйган,
Сўзу ғам бирла ниҳони куйган.

Лақаби Солиҳу ўзи толиҳ,
Нур Саид ўғли Муҳаммад Солиҳ.

Мундоқ айтурки, худодин тақдир
Чун отам ишига берди тағйир:

Чикди Хоразм диёри қўлидин,
Хеваку Кот хисори қўлидин.

Тушти андин гузори Марв сари,
Анда соврилди зву эли бари.

Айлади нўш шаҳодат жоми,
Анга нўш ўлди саодат жоми.

Муҳаммад Солиҳ, «Оташқада»да хабар берилишича, Абдурахмон Жомий қўлида касби қамолот этди. У фақат хаттотлик санъатини, араб ва форс-тожик тилларини мукамал ўрганиш билангина қифояланмай, Солиҳ тахаллуси билан ҳам ўзбек, ҳам тожик тилларида шеърлар ёза бошлади.

Алишер Навоий «Мажолис-ун-нафоис»нинг бешинчи мажлисида Муҳаммад Солиҳ ҳақида алоҳида тўхталади, унинг хушхулқ, мулоийм йигит эканлигини, шоирлик қобилияти ниҳоятда баланд, хаттотлик маҳорати эса таърифга лойиқ эканлигини таъкидлаб, қуйидагича маълумот беради:

«Баъзи дерларким, беҳудийг оламида ёмон мусохиблар ани бу ёмон йўлга тутубтурлар. Табъида хейли диққат бирла чошни бор. Хатқа ҳам қобилияти кўпдур. Бу матлаъ анингдурким:

Наям ошуфта гар пушид кокул моҳи тобонаш,
Чи гам аз тирагии шаб, чу бошад субҳ поёнаш».

Муҳаммад Солиҳ ёшликда жуда кўп кийинчиликларга дучор бўлади, кейинчалик Хусайн Бойқаро саройида бир неча йил хизмат қилади, бироқ бу ерда унча дуруст илтифот кўрмайди. Алишер Навоий ва Абдураҳмон Жомий сингари улкан устодлар билан бирга бўлиш, уларнинг маслаҳати, адабий суҳбатларидан баҳрамандлик унга хузур ва ҳаловат бағишласа ҳам, темурийлар томонидан ўринсиз камситилиши ҳамда илтифотсизликлар туфайли, у Хусайн Бойқаро саройидан кетишга, гоҳ Хуросонда, гоҳ Самарқанд шахрида ҳаёт кечиришга мажбур бўлди. Ҳамма ерда ҳам темурий шахзодалар эътиборидан четда қолди:

Гоҳ Хуросон аро қилдим манзил,
Гоҳ Самарқандга бўлдим мойил,
Кўрмадим хайре мирзолардин,
Тилодим раъйи донолардин.

Отасини қатл этган, ўзига нисбатан эса ишончсизлик билан қараган темурийлардан унинг бутунлай кўнгли қолган эди. Шунинг учун ҳам Муҳаммад Солиҳ тахминан 1499 йиллар атрофида Шайбонийхон хизматига киради. Шайбонийхон уни кўли очиклик билан кутиб олади. Темурийларга нисбатан Муҳаммад Солиҳда пайдо бўлган норозилик Шайбонийхонга айниқса кўпроқ кўл келади.

Ана шу пайтлардан бошлаб, у шайбонийлар қароргоҳида туриб, темурийларга қарши ҳам қилич билан, ҳам қалам билан кураш олиб борди.

Шайбонийхон унга «амир-ул-умаро» ва «малик-уш-шуаро» унвонларини беради. У Шайбонийхоннинг бир қатор юришларида ҳамроҳлик қилди. «Оташқада» асарида хабар берилишича, Муҳаммад Солиҳ 941 ҳижрийда (1534—1535 мелодий) Бухорода вафот этган.

Муҳаммад Солиҳнинг ижодий мероси ҳақида сўз борганда адабиётшунос олимларимиз кўпроқ унинг «Шайбонийнома» асари юзасидан фикр юритадилар. Ҳақиқатда ҳам, адибнинг бу асари ўз асри ўзбек адабиёти тарихида алоҳида ўринни ишғол этади. Муҳаммад Солиҳга қадар яратилган дostonлар кўпроқ анъанавий сюжет асосида яратилар эди. Бу асарлар давр билан, ўша тарихий шароит билан боғлиқ ҳолда яратилган бўлишига қарамай, бевосита ҳаётдаги воқеа-ҳодисалар акс эттирилган реалистик характердаги дostonлар деярли йўқ эди. Бу жиҳатдан Муҳаммад Солиҳнинг «Шайбонийнома» дostonи XVI аср ўзбек адабиёти тарихида муҳим ҳодиса бўлди.

Шайбонийхоннинг босқинчилик ҳаракатларида иштирок этган Муҳаммад Солиҳ ушбу асарида унинг 5—6 йиллик даҳшатли юришларини тасвирлаган.

Шубҳасиз, асарда тенденциоз руҳ анча кучли. У Шайбонийхон ҳақида, унинг атрофидаги кишилар, авлодлари ҳақида сўз юритганда уларни ҳаддан ташқари кўкларга кўтариб мактайдн Унга жуда кўп ижобий сифатларни тақишга уринади:

Тенгрининг сояси Шайбонийхон,
Ким ани кўйди халифа раҳмон.

Ғайбдин оти Муҳаммад бўлди,
Қобили давлати сармад бўлди.

Борчанинг яхшилик онинг қошида,
Борчанинг давлати онинг бошида.

Темурийлар ҳақида сўз юритганда эса уларни камситиш, ҳақорат қилиш даражасига бориб етади. Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг шайбонийлардан Самарқандни тортиб олгани ҳақида сўз юритар экан:

Чу Самарқандни олди Бобур,
Халқ аро тафрика солди Бобур.

Хуси майдониға золим кирди,
Зулм бозорига равнақ берди.

Зулфига тоб бериб ўлтурди,
Бир неча дилшодани куйдурди.

Йиғилиб олдида қочқон, кўргон,
Атосидек ани ҳам кўрган.

Лоф бозорини гарм айладилар,
Сўз била тоғни нарм айладилар.

Андижон лашкарини келтурубон,
Жутта горагларини келтурубон...—

деб ёзади. Шайбонийлар ҳужумидан ўз кўргонларини мардона мудофаа қилган қаҳрамонлар ҳақида ёзганда ҳам ана шундай тенденциозлик нуқтаи назаридан баҳо берилади.

Бироқ, баъзи нуқсонларига қарамай, бу асар Муҳаммад Шайбонийнинг 1499—1506 йиллар орасидаги юришларини ҳаққоний акс эттирувчи жангнома типигаги йирик дostonдир. Унда қонли тўқнашувлар, халқ бошига тушган оғир мусибатлар маълум даражада ўзининг реалистик ифодасини топган.

Масалан, Шайбонийхонга қарши мардонавор курашган Чинсўфи ва унинг атрофидаги кишилар кўргон ичида камалда, жуда кийин аҳволда қоладилар. Лекин Чинсўфи таслим бўлмайди. Муҳаммад Солиҳ ташқаридаги фаровонлик ва ичкаридаги оғир аҳвол ҳақида сўз юритар экан, куйидагиларни ёзади:

Тошқари бўлди фаровон неъмат,
Ичкари бўлди фаровон захмат.

Ёз очилдию баҳор ўлди яна,
Сут ила борча черик тўлди яна.

Бўлди югроту кимиз бас бисёр,
Бўлди айш қалъа элиға душвор...

Отға ўт бўлдию элга айрон,
Ичкари бор эдилар эл ҳайрон.

Ҳеч ёндин йўқ аларга уммид,
Меҳнати тушти аларга жовид.

Йиғилиб Чинсўфиға бордилар,
Йиғлабон бир неча ёлбордилар.

Дедилар: «Оч бўлиб биз нетоли?
Дарду ғам бирла тўлуб биз нетоли?»

Олти ой бўлдики қўрғон ичида,
Бор бизнинг меҳнатимиз жон ичида».

Чун бу сўзни дедилар ул фукаро,
Қилиб онинг қошида вовайло...

Ўзга қўрғонда ўла бошлади эл,
Ит этига ўкула бошлади эл.

Эшаку ит эти дору бўлди,
Давр қўрғонда бу тавр эврүлди.

«Шайбонийнома»нинг бошқа ўринларида ҳам бундай реалистик тасвир намуналари кўплаб учрайди. Достонни диққат билан кўздан кечирган киши шайбонийларнинг хулқу атворини, таловчилигини, маишатпарастлигини, бебошлигини тушуниб олади.

«Шайбонийнома»ни ўқиган китобхон XVI аср бошларидаги оғир ҳаёт, халқ бошига тушган беҳисоб жабру кулфатлар, айниқса, хотин-кизларнинг хўрланишини яққол хис этади.

«Шайбонийнома» достонининг қўлёзма нусхалари жуда оз бўлиб, бизгача унинг 1510 йилда, шоир ҳаётлигида кўчирилган нусхаларидан бири етиб келган. Бу нусха Вена кутубхонасида сақланади. 1885 йилда шарқшунос олим Герман Вамбери шу нусха асосида асарни немисча таржимаси билан бирга Венада нашр эттирган. Кейинроқ рус шарқшунос олими П. М. Мелиоранский ўша қўлёзманинг фотокопияси ва Вамбери нашри асосида 1908 йилда Санк-Петербургда асарни иккинчи марта нашр эттирди.

«Шайбонийнома» достонини босмага тайёрлаш учун П. М. Мелиоранский нашри¹ асос бўлди.

Асарнинг 1961 йилги нашри учун ҳам П. М. Мелиоранский эълон қилган нусха асос бўлган эди. Филология фанлари кандидати Насрулло Даврон нашрга тайёрлаган бу нусха айрим текстологик нуксонлардан катъий назар маълум аҳамиятга эгадир.

Масалан, бу нашрда «арши» ўрнига «фарши» (25-бет), «килубтур» ўрнига «килибди» (32-бет), «қойитмой» ўрнига «қайтмай» (34-бет), «фархунда» ўрнига «пурханда» (37-бет), «етишконда» ўрнига «етишкон» (45-бет), «Ё раб, ул хонни саломат тутқил» ўрнига «бориб ул хонни саломат тутқил» (55-бет), «Хожа Яхъё деди: «Бобур Мирзо» ўрнига «Хожа Яхъё деди Бориб Мирзо» (60-бет), «хайл» ўрнига «хил» (72-бет), «Иёсин ўтка солиб ёндилар» ўрнига «Уясин ўтка солиб ёндилар» (75-бет), «ҳарами устида шарт айлади ул» ўрнига «харосми устида шарт айлади ул» (78-бет), «Хайбари эллари кофар янглиг» ўрнига «Хайбари эл кофар янглиг» (79-бет), «лавхларини» ўрнига «лаҳларини» (79-бет), «асру» ўрнига «усру», «Одобу хилм ила орастадур» ўрнига «Одобу хилм орастадур», «мутажаммулдулар» ўрнига «мутамоввидурлар» (98-бет), «Бошига бу кун келди» ўрнига «Боши бу кун келди» (101-бет), «Бенавоё» ўрнига «бенавои» (101-бет), «Қалъага жов йиборурлар эрди» ўрнига «қалъага жовин борурлар эрди» (116-бет), «бир тах» ўрнига «бирта» (101-бет), «хасм ила» ўрнига «хаст ила» (139-бет), «бийик» ўрнига «буюк» (142-бет), «бул дам» ўрнига «бўлдум» (149-бет), «Алачакон» ўрнига «Ўлҷакон» (151-бет), «Черикин йиғди тилаб ҳар ёндин» ўрнига «Черикин еғди ҳарёндин» (156-бет), «Нуррату» ўрнига «нафрату» (190-бет) каби

¹ Мухаммедъ Салихъ. Шейбани-наме. Джагатайский текстъ. Посмертное издание проф. П. М. Мелиоранского «Под наблюдением ись предсловиемъ прив.— доц. А. Н. Самойловича. С. Петербургъ, 1908 г

шаклларда ёзилган. Бу рўйхатни яна давом эттириш мумкин. Умуман китобда йўл қўйилган нуқсонлар шу даража кўпки, уни санаб тугатиб бўлмайди. Маълумки П. М. Мелиоранский нашрга тайёрлаган нусха ҳам айрим камчилик ва нуқсонлардан холи эмас. Шунинг учун ҳам биз тайёрлаган бу нашр ҳам айрим қусурлардан холи бўлмаслиги табиийдир.

Биз бу китоб ҳақида ўз танкидий мулохазаларини, уни янада яхшироқ нашр этиш учун истакларини баён этган ўртоқларга олдиндан самимий миннатдорчилик билдирамыз.

Эргашали ШОДИЕВ,
филология фанлари доктори, профессор

ШАЙБОНИЙНОМА

Ҳамд ангоким, тилим этти гўё,
Ҳамд ангоким, кўзум этти бино.

Ҳамд ангоким, танима жон берди,
Ҳамд ангоким, манга имон берди.

Ҳамд ангоким, манга ишк этти насиб,
Қилмади ақл диёрида ғариб.

Айлади ишқи ила жонимни ёр,
Қилмади ақли қўлида мени зор.

Ишқдин айлади жонимни шод,
Ишқдин қилди равонимни шод.

Ишқдин қилди тилимни гўё,
Ишқдин қилди кўзумни бино.

Шукрим, ишк ила лутф айлади жон,
Шукрим, ишк ила берди имон.

Ишк агар қилмаса эрди инъом,
Бор эди борча ишим нофаржом.

Маза топмас эрдим бу жондин,
Лаззате қилмас эдим имондин.

Ишксиз не кераки бордур жон,
Ишксизга не керактур имон?

Зохиран жон деганим ишк ўзидур,
Балки имон деганим ишк ўзидур.

Ишк андиндуру ҳам жон андин,
Жон аро лаззати имон андин.

Ишқнинг майллари андин пуршўр,
Ишқ майхонаси андин маъмур.

Мастлар анда анинг зикри била,
Риндлар барча анинг фикри била.

Хум анинг шавқи биландур пуржўш,
Йўкса қайдиндур анго мунча хурўш.

Хум анинг шавқи била чун тўлди,
Барча майхона улуғи бўлди.

Пойтахти бўлубон майхона,
Кўрога бирла тузуб паймона.

Подшоҳона асосе курди,
Борчаға файз еткура турди.

Кимки еткурди ўзин хидматиға,
Хидмат айлаб юруди хазратиға.

Ул ани қўймади ҳаргиз маҳрум,
Бу иши борчаға бўлди маълум.

Ҳар ким ўз ҳафсаласиға яраша,
Ҳар ким ўз силсиласиға яраша.

Топти анинг карамидин инъом,
Чи ямон-яхши, чи хосу чи авом.

Кимки келтурди қошиға кўза,
Қилди анго яраша дарюза.

Ул анинг кўзасини тўлдурди,
Зарфи дарюзасини тўлдурди.

Ким сурохи била кўргузди ниёз,
Анго лойиқ тарабин айлади соз.

Ким пиёла ила қонеъ бўлди,
Зарфи ҳолиға яроша тўлди.

Чун анинг файзини кўрдилар ом,
Қолмади ҳеч кишига ором.

Келдилар борча анинг хидматиға,
Офаринлар деб анинг химматиға.

Хар киши топқонини келтурди,
Ўзини хидматиға еткурди.

Қойси чини кадаҳ олиб келди,
Кўнглини анинг ила хуш килди.

Қойси келтурди Ҳалаб шишасини,
Не Ҳалаб, айшу тараб шишасини.

Қойси олтун аёғ олди қўлиға,
Қўйди мастона бошини йўлиға.

Қойси пайдо қилибон нуқрайи хом,
Хомликдин ёсади андин жом.

Қойси ишкаста сафоле топти,
Бориб анинг била холе топти,

Ул кўруб борчаларининг зарфин,
Демади ҳеч малолат харфин.

Борчанинг зарфиға қуйди бода,
Қилди ишратларини омода.

Мояйи айшу танаъумдур бу,
Олло, олло, не ажаб хумдур бу?

Ажаб ушбуки, агар дарёе,
Айласа жилвагаҳин саҳрое,

Биров анинг яқосиға келса,
Бир ариқ фикрини андо қилса,

Ариғини қозибон олса сув,
Ариғиға яраша солса сув,

Не қадар сувки ариққа солур ул,
Не қилибон, не қадарким олур ул,

Ул қадар сув кам ўлур дарёдин,
Анго сув ҳамдам ўлур дарёдин.

Ушбу хумдин неча олса киши,
Қадаҳу жом ичига солса киши,

Ҳеч кам бўлмас ўшул хумдин, ҳеч,
Ўксумас ҳеч танаъумдин, ҳеч.

Бу на хумдур, бу на майдур, бу на жом?
Бу на лутфу, бу на жуду инъом?

Бу хуму бу маю жом андиндур,
Борчанинг айши тамом андиндур.

Бирининг ботинидин хум ёсади,
Сабаби айшу танаъум ёсади.

Ўз шароби била тўлдурди ани,
Ани ул нақд била килди ғани.

Ани килғоч ғанию соҳиби тож
Айлади аҳли талабни мухтож.

Ул кўруб аҳли тарабни ул тавр,
Жонлари ичра шағабни ул тавр,

Ҳар кишининг талабиға яраша,
Талаб ичра ҳасабиға яраша

Ул мусаффо майидин еткурди,
Ани ҳам ҳукм била жуб кўрди.

Ҳукм анинг, толиб анинг, пир анинг,
Роъй анинг, соғайшу тадбир анинг.

Ҳокими жумлайи ҳукком улдур,
Маншайи жумлайи аҳком улдур.

Ул агар айламаса лутф изҳор,
Лутф топмок бўлур асру душвор.

Жудидин борча жаҳондур маъмур,
Жудидин борча улусдур масрур.

Жуд анинг, лутф ила инъом анинг,
Хум анинг, бода анинг, жом анинг.

Хумидин ташнажигарлар сероб,
Бодасидин тараб арбоби хароб.

Хумидин сўхта диллар хушхол,
Майидин бошлари йўлда помол.

Хумидин хаста юраклар қонлиғ,
Майидин дилшодалар армонлиғ.

Хумидин хирсу хаво зарфи тахи,
Майидин озу хавас харфи тахи.

Хумидин фақру фано жоми тўла,
Майидин дарду бало жоми тўла.

Хумиға ҳожат эмас паймона,
Майиға ҳожат эмас майхона.

Хуму паймона сўзи кўп бўлди,
Маю майхона сўзи кўп бўлди.

Кайдаким бода бўлур, сўз кўб ўлур,
Бўлса ҳам бода била сўз хўб ўлур.

Хоса бу бодаки бор ул хумдин,
Борчаға нукта гузор ул хумдин.

Ман ҳам ул хумдин ўлубман пуржўш,
Ул сабабдин тура олман хомуш.

Ман ҳам ул майдин ўлубман гўё,
На дедим, маст бўлубман гўё.

Маст бўлдум, манго таъзир келур,
Сохиби шаръи мунго ҳукм килур.

Сохиби шаръидур ул хум деганим,
Сабаби айшу танаъум деганим.

Ҳақ била банда аро восита ул,
Нозиму коидаву зобита ул.

Май деган файзи илоҳи, англа,
Ишрати номутаноҳи, англа.



Файзлар борча анго фоиз ўлур,
Файзлар борча анго ўк ўкулур.

Ондин ўзга ёйилур оламга,
Етишур борча бани одамга.

Борча оламдин ани сайлабдур,
Ўзига ани хабиб айлабдур.

II

Ҳазрати қозиюл ҳожот даргоҳиға муножот ҚИЛҒОНИ

Эй хабиби арабиға ошиқ,
Ҳуснини ишқиға билған лойиқ,

Қодиру муктадиру холик сен,
Эй, хуш улким, сен анго ошиқсен.

Чун анинг нурини қилдинг махлук,
Ўзунга айладинг они маъшук.

Ҳуснининг сирри хувайдо бўлди,
Ишкнинг сўзлари пайдо бўлди.

Қилдинг ораста мулку малакут,
Йиғдинг асбоби жалолу жабарут.

Айладинг арши мураввах пайдо,
Айладинг фарши мусаттах пайдо.

Қилибон пояйи курсини баланд,
Айладинг асру ани бемонанд.

Нақшпардози вужуд ўлди қалам,
Ул қаламдин қаролиб лавҳи адам.

Мунча арвоҳи муқаддас ёратиб,
Мунча айвони муқарнас ёратиб,

Жирми хуршидни равшан қилди,
Нуридин даҳрни гулшан қилди.

Айладинг ойни оламафрўз,
Бўлди ойдин кеча андоқким рўз.

Борчасин туздунг анинг ишқи учун,
Элга кўргуздинг анинг ишқи учун.

Сониё, сен бу бино қилғонда,
Оламу арзу само қилғонда,

Чун бурун ишқ навосин туздунг,
Ишқнинг рангларин кўргуздинг.

Ҳарнаким айлади сунъунг зохир,
Эй худованди карими қодир,

Бор эди барчасида ишқ асари,
Бор эди борининг андин хабари.

Ҳар киши ишқига лойиқ ҳусни,
Топтию кўрди мувофиқ ҳусни.

Анбиёким эл аларға ўқулуб,
Ишқнинг сирридин огоҳ ўлуб,

Сурмайи ишқ чекиб кўзларига
Қобили кўзладилар ўзларига.

Авлиёким кечибон дунёдин,
Қилдилар фақру фано иршодин.

Ишқ йўлидан ўта олмадилар,
Ишқни ўзларига солмадилар.

Хар киши гарм қилиб бозоре,
Топти ўзига муносиб ёре.

Қайси олий эди, қайси софил,
Хар ким ўз хуснига бўлди мойил.

Қайсига хусну малоҳат бердинг,
Олам аҳлидин они ойирдинг.

Қайсига ишқ иноят қилдинг,
Ани машҳури вилоят қилдинг.

Қаю хушдил, қаю маҳзун бўлди,
Қаю Лайли, қаю Мажнун бўлди.

Қайсини хусн ила Узро қилдинг,
Қайсини ишқ аро шайдо қилдинг.

Атадинг ишқ аро отин Вомиқ,
Бўлди дунёда муқаррар ошиқ.

Қайсини ишқ ила Фарҳод эттинг,
Хотирин дард била шод эттинг.

Қайсини хусн ила Ширин қилдинг,
Хуснини қобили таҳсин қилдинг.

Хусн ила Ишқни чун ёр эттинг,
Талаб аҳлини гирифтор эттинг.

Ишқ худ Хуснини зоҳир қилди,
Мунча афсоналари айтилди.

Яхши фикр этса, киши сўзни билур,
Қиссанинг бошига сўз бирла келур.

Ишқу Хусн икколаси бирдурлар,
Ким тушар даҳрда мундоқдурлар.

Бир эмиш икколасининг асли,
Ваҳ, на хушдур ул иковнинг васли.

Ошиқлар партави ишқнинг бори,
Хусн ҳам сендин эмиш, эй бори.

Ишқнинг нашъаси сендин эрмиш,
Хусн ҳам жилваға сендин кирмиш,

Қайдаким бўлди аён ишқ асари,
Бор эди борининг андин хабари.

Ул сенинг нашъайи ишқингдур жазм,
Ким анинг жони учун тузди базм.

Қайдаким, хуснға жавлон бўлди,
Бир пари чехра намоён бўлди.

Акси хуршеди жамолингдур ул,
Партави шамъи висолингдур ул.

Ким бўлур толибу матлуб деган,
Ким бўлур ошику маҳбуб деган?

Ошиқ ўзунг сену маҳбуб ўзунг,
Толиб ўзунг сену матлуб ўзунг.

Улки ўзунга ҳабиб эттинг ани,
Хаста дилларга табиб эттинг ани.

Нурини ойна қилдинг ўзунго,
Бокдинг ул ойинада ўз юзунго.

Ўзунго ишқ сурудин туздунг,
Ўз юзунгни ўзунго кўргуздинг.

Гояташ ойна қилдинг они,
Мазҳари нури азал билдинг они.

Чун ани қилдинг ўзунго кўзгу,
Юзини тутгунг ўзунго ўтру.

Борча асмову сифотинг бирла,
Жилвайи жавҳари зотинг бирла,

Бўлдунг ул ойна ичра зоҳир,
Ани мазҳар қилибон, эй қодир.

Ошиқ ўлсанг, ўзунго ошиқсен,
Кўзгуга йўк, ўзунго ошиқсен.

III

Ҳазрати рисолат паноҳ наъти учун назм силкига

тортқон лолидур

Эй рисолат чаманининг самани,
В-эй нубувват суманининг чамани!

Инна амлаҳ чаманининг гулисен,
Инна афсаҳ гулининг булбулисен!

Анбиё барча санго мадҳгузор,
Авлиё барча санго хидматкор.

Хатм бўлди санго пайғамбарлик,
Яраша тушти санго сарварлик.

Умматинг ичра баса олимлар,
Миллату дининг аро солимлар

Анбиёдек бўлиб эрди мумтоз,
Бўдилар илм била жавлонсоз.

Сен нубувватға қадам урғонда,
Етиб ул мартабада турғонда,

Суву туфроқ аро эрди одам,
Танига жон эмас эрди ҳамдам.

Сен бақо жомини нўш этканда,
Қурбнинг гулшанига етканда,

На наби бор эди андо, на расул,
На фуруъу на хикоёти усул.

На фалак васфи мудававар эрди,
На малак шакли мусаввар эрди.

На куёш бор эди, на осори,
На қамар бор эди, на анвори.

На Зуҳал бор эдию на Баҳром,
На мунажжим бор эди, на аҳком.

На Аторуд бор эди, на Биржис,
На Занаб бор эдию на Тасдис.

Зухранинг чангига йўқ эрди тор,
Торидин жон эмас эрди афгор.

Эмас эрди ўт ила суву суман,
На тамуғ бор эдию на гулшан.

Елга туфроқ совурулмайдур эди,
Эл бу янглиғ қовурулмайдур эди.

Жавҳару жисму араз йўқ эрди,
Сиххату ранжу мараз йўқ эрди.

Йўқ эди маъдану ҳайвону набот,
Йўқ эди халқ ила мавту ҳаёт.

На тамйиз аҳли эди, на нодон,
Бор эди яхши-ямони яксон.

Анбиёга йўқ эди қурби ҳануз,
Авлиёга йўқ эди дард ила сўз.

Илм халқ ичра ёйилмайдур эди,
Нутқ гулзори очилмайдур эди.

Йўқ эди боғи сафода гуллар,
Гуллар атрофида ҳам булбуллар.

Ҳеч ким шоҳ эмас эрди ҳануз,
Адл сўзини демас эрди ҳануз.

На вазир бор эдию на шоҳи,
На фиғони бор эди (ю) на охи.

Йўқ эди золиму мазлум анда,
Йўқ эди ҳокиму маҳкум анда.

На шариат, на тариқат бор эди,
На мажозу на ҳақиқат бор эди.

Йўқ эди силсилаю пир анда,
Бор эди яхши-ямон бир анда.

Йўқ эди тенгридин ўзга мавжуд,
Ким жамолинг анго бўлди машхуд.

Сени ўз нурига тутти ўтру,
Қилди нурунгни ўзига кўзгу.

Кўргач ул кўзгуда ўз дийдорин,
Айлади кўзгу туфайли борин.

Харнаким бор эди илмида аён,
Айлади кўзгуга исори равон.

Хосилаи мабдаи олам сен-сен,
Хосилаи оламу одам сен-сен.

Маншай халқу халойиқ зотинг,
Мазҳари қудрати холиқ зотинг.

Тенгрининг борча сифоти сенда,
Борча хосийяти, оти сенда.

Гайри вожиблиғининг тавсифи,
Бирлигию қидами таърифи,

Улки авваллиғи таййин дерлар,
Ким баён эттилар они эрлар.

Бўлди равшанки, сенинг нурунгдур,
Хутбайи дафтари машрухунгдур.

Наътингга мунча ривоят не керак,
Орада мунча ҳикоят не керак.

Тенгри толибдуру сен матлуби,
Тенгри ошиқдуру сен маҳуби.

Кимки билмас сени — ҳақни билмас,
Ғунчайи маърифати очилмас.

Сени билмакка баса ҳол керак,
Сени васф эткучи тил лол керак.

Сен билур баса асҳобингдур,
Ол ила итрати аҳбобингдур.

Бири Бубакрдуру бири Умар,
Бири Усмондуру бири Ҳайдар.

Сени билган учун ул тўрт азиз
Бўдилар подшаҳи аҳли тамиз.

Сенинг отинг биладур отлари,
Қобили мадху сано зотлари.

Қайдаким, бор сенинг отинг мастур,
Бўлур ул тўртнинг оти мазкур.

Бириси сидқу сафонинг кони,
Бириси ахду сахонинг кони.

Бириси илму ҳаё гулзори,
Бириси меҳру вафо гулзори.

Бириси сидқ ила орастадур,
Бириси адл ила навхостадур.

Бириси жомийи қуръон бўлди,
Бириси маънийи туғён бўлди.

Бириси қилди санго мол фидо,
Бириси бўлди йўлунгда шайдо.

Бириси шавқ майидин тўлди,
Бириси лаҳмика лаҳми бўлди.

Бириси бўлди санго ғорда ёр,
Бириси бўлди санго хизматкор.

Бирисини атадинг Зуннурайн,
Бириси топти Ҳасан бирла Ҳусайн.

Умматингда йўк алардек мардум,
Розияллоҳи таоло анҳум.

IV

**Сўз таърифиди айтилгон абъётдур ва сўз тақриби
била суҳандон подшаҳи олийшон имом Муҳаммад
Шайбонийхоннинг мадҳи**

Сабаби иззати одам сўздур,
Ҳосилу боқийи олам сўздур.

Тенгрини сўз била билдилар халқ,
Дин сори сўз била келдилар халқ.

Ул жамоатки расул ўлдилар,
Соҳиби мулк қабул ўлдилар,

Бўлдилар тенгри сўзи бирла расул,
Килдилар сўзларини халқ қабул.

Сўз била бўлди бу олам пайдо,
Сўз била бўлди, бу одам¹ пайдо.

Сўз ила ақлу хунар зоҳир ўлур,
Балки ақлу хунар анго ўкулур.

Сўз била олам эшики очилур,
Сўз била мунча жавоҳир сочилур.

Сўз била зоҳир ўлур нури якин,
Сўз била зинат топо миллату дин.

Сўз эрур шаръга равнақ берган,
Сўз эрур жоми мураввақ берган.

Сўз била пир қилубтур иршод,
Ўз муридиға беруб ганжи мурод.

Сўз била жилва қилиб зеболар,
Бу чаман ичра бўлуб раънолар.

Сўз била ошиқ этарлар кишини,
Хеч ким билмас аларнинг ишини.

Сўз била хонлик этарлар хонлар,
Хар тарафга юбориб фармонлар.

Сўз била халқ топар амну амон,
Мушкул ишлар бўлур андин осон.

Сўз била фатҳ бўлур кишварлар,
Сўз била жам бўлур лашкарлар.

¹ П. М. Мелиоранский нашрида «олам» деб ёзилган — Э. Ш.

Сўз деган асру азимуш-шондур,
Они билмак деганим осондур.

Билгил, эй сомъи, ҳозир сўз аро
Ки, такаллум сифати бирла худо

Токи ботинга тажалли қилмас,
Зоҳиран халқ аро сўз айтилмас.

Эмди бу сўздин — ўқ айла қиёс,
Ўзни эл ичра суҳандон билмос.

Банда худ сўзни чандон билмос,
Ким на янглиғ бўладур сўзга асос.

Бори ушмунчагина сўз билурам,
Ким бу тақриб ила хонга келурам,

Хон эрур подшаҳи олами сўз,
Хон эрур эрта-кеча ҳамдами сўз.

Хон сўзи ишки жаҳонидиндур,
Хон сўзи ғайб лисонидиндур.

Хон ўзи ошиқ эрур, ориф ҳам,
Борча сўз жонибидин воқиф ҳам.

Хон ўзи сўзни басе хуб айтур,
Назм ила насрни марғуб айтур.

Қайси хондур бу, муайян билгил,
Айтайин мен санго равшан билгил!

Тенгрининг сояси Шайбонийхон,
Ким ани қўйди халифа раҳмон.

Ғайбдин оти Муҳаммад бўлди,
Қобили давлати сармад бўлди.

Борчанинг яхшилиқ онинг қошида,
Борчанинг давлати онинг бошида.

Суюбон асрағони қуръондур,
Югуруб¹ қувлағони шайтондур.

¹ П. М. Мелиоранский нашрида «йигириб» деб ёзилган.

Нафсини ўзига душман билди,
Душман ўлтурмокини фан билди.

Нуктаси нуктайи қуръонийдур,
Мажлиси — мажлиси руҳонийдур.

Дардмандона чекибон овоз,
Қилса қуръон ўкумоқни оғоз,

Йиғлатур тенгрисевар кулларни,
Боғлатур дев келур йўлларни.

Илм аҳлини ажойиб истар,
Жаҳл қилгонни бағоят қистар.

Ишию кучи бори ҳилм била,
Сўзию уни бори илм била.

Туну кун ойу қуёшдек тинмай,
Меҳнату тафриқадин қойишмай,

Гоҳ сахрою биёбони кезиб,
Гоҳ Самарқанду Ҳуросони кезиб,

Кўп уруш бирла олиб Туркистон,
Боқтурой деб Арабу Ҳиндистон,

Оз киши бирла қолин жовга кириб,
Тенгри нусрат бериб ул жовни кириб,

Хасм анго қасд ўқини шишалаб,
Ул юруб дин қиличини солоб.¹

Ғарази буки, юруб дин очқой,
Душман ўлгай қошида, ё қочқой.

Нияти шаръга зийнат бермоқ,
Аҳли исломга қувват бермоқ.

Кўрсатиб адлини эҳсон бирла,
Тенгри амрин эшитур жон бирла.

¹ «Савалаб» бўлса керак — Э. Ш.

Билмас эл даҳрда бордур бисёр,
Билмайин анго қилурлар инкор,

Ўз ёмонликликларини билмаслар,
Бу сифатлик кишига келмаслар.

Умрлар чарх кезар саргардон,
То бир ахтар бўлур андоқ рахшон,

Подшаҳ улдуру андин ўзга
Коинот ичра кўрунмас кўзга.

Ул юруб Каъбагача олғусидур,
Аҳли инкор бокиб қолғусидур.

Ҳазрати имом-уз-замон, халифат-ур-рахмон Шайбонийхоннинг ақлининг таърифидур

Ақл ила Бу Алийи асрдур ул,
Шоҳ эмас, валийи асрдур ул.

Ақлдиндур буки, давлат борида,
Борча асбоби фароғат борида,

Ўзга хонлар киби мажлис қурмас,
Айшу ишрат соридин дам урмас.

Бода ичмоқ сори бўлмас мойил,
Бир замон ишидин эрмас ғофил.

Ул ҳазратнинг тенгри иноят қилғон илмининг тавсифи

Илми бөр ончаки бир кишварда,
Бўлмас илм сўзи дафтарда.

Ҳар нима халққа мушқил бўлса,
Илмдин ҳар неча сойил бўлса,

Ул қилур ҳал бори мушқилларни,
Соқит айлар бори сойилларни.

Асру кўп масъаладур ёд анго,
Илмдин жон эрур обод анго.

Кирса тавҳиду тасаввуф сўзига,
Йўқтуруп¹ ҳеч таваккуф сўзига.

Бир рисолаки киши ёд қилур,
Хон анинг сўзларини хўб билур.

VII

Ул ҳазратнинг фақрининг баёни ва сулукининг достонидур

Авлиё суҳбатиға еткандур,
Атқиё хидматиға еткандур,

Кўнглида зикр ила машғултур ул,
Кимки зокир анго, мақбултур ул.

Айламас фавт саҳархезлигин,
Айламас тарк гуҳаррезлигин.

Дард бирла кечалар йиғлар зор,
Кечалар йиғламоғида иш бор.

Халқни уйқу забун қилғонда,
Бошларин бахт нигун қилғонда,

Бўлур ул подшаҳи дин бедор,
То саҳар вақти қилур истиғфор.

VIII

Ул ҳазратнинг ҳилмининг ҳикоятидур

Ҳилм ила кўҳи гаронсангдур ул,
Соҳиби донишу фарҳангдур ул.

Ҳилм бирлаки намоён бўлди,
Сонийи ҳазрати Усмон бўлди.

Ҳарна келса кечурур ҳилм била;
Лутф жомин ичирур ҳилм била.

Бу сифат асру қавидур андо,
Нури ҳилми набавидур андо.

¹ П. М. Мелиоранский нашрида «йўқтур» деб ёзилган — Э. Ш.

IX

Ул ҳазратнинг қуръон ўқурининг ривоятидур

Чун тиловат била машғул бўлур,
Анго арвоҳи муқаддас ўқулур.

Усру махражни риоят айлар,
Они билганга иноят айлар.

Бўлса юз ҳофизи фархунда калом,
Бориси воқифи мадду идғом.

Ул қилур бўлса кироат оғоз,
Чикмас ул хайлдин асло овоз.

Барча шарманда бўлур қотида,
Сидқ ила банда бўлур қотида.

Қотида кимки мулозим бўлди,
Жонни вақф этмаги лозим бўлди.

Ҳақ сўзин ул ўқур бўлса алҳақ,
Ани ўзар киши йўқтур мутлак.

Тенгрининг ояти раҳматдур ул,
Халқдин дофийи заҳматдур ул.

X

Ул ҳазрат табъининг маддоҳлиги

Табъ бирла мутасаррифдур ўзи,
Ҳол бирла мутасаввиғдур ўзи.

Табъидур асру бийик ҳимматидек,
Сўз-уни яхши бори ниятидек.

Шеърни хўб танир завқ била,
Ўзи ҳам хўб айтур шавқ била.

Турки абъёти эрур шарбати ноб,
Форсий шеърлари ҳам сероб.

Борча серобу салису дилкаш,
Табъ аҳлиға жалису дилкаш.

Асру машхур муаммолари бор,
Туркча тил била имолари бор.

Қалами доғи эрур мушкфишон,
Хатидек бермадилар ҳеч нишон.

Дардмандонадур овози анинг,
Бордур ул шевада эъжози анинг.

XI

Ул ҳазратнинг қиличининг мадҳгузорлиғи

Қиличи қаҳр ўтидин бир шуъла,
Ҳар киши кўрса ани дер: «Шуъла»:

Қайдаким бўлди ул шуъла баланд,
Йўқ турур ҳеч нима оллида банд.

Қиличин чекса муҳолиф юзига,
Кўрунур ўту ёлиндек кўзига.

Ўт эмас, оби равондур қиличи,
Тиг эмас, марҳами жондур қиличи.

Фитнанинг ўтини сўндирган ул,
Кимки сарқаш, ани кўндурган ул.

Ким ёмонликни анго ёвутадур,
Бўғзидин оби равондек ўтадур.

Қотили душмани гумроҳдур ул,
Зулфикори Асадуллоҳдур ул.

XII

Жибасининг сифати

Жибасидур зиреҳи довуди,
Анго лойиқ боши узра худди.

Ҳаргиз ўқни ўзига ёвутмас,
Ёвуса ҳам анго ҳаргиз ўтмас.

Душман ўқини ўзига олмас,
Ҳаргиз ўқ сори кўзини солмас.

Ўқдин ул жибага не ғам бўлғай,
Ким мунунгдек киши ҳамдам бўлғай.

Худининг суратидур ғунча мисол,
Барги гул янглиғ узонғусидур ол.

Сўнғуси сарви гулистони зафар,
Новаки шамъи шабистони зафар.

Сўнғуси жисми вайрон айлар,
Новаки жон аро жавлон айлар.

Ханжари кўкрак аро киргучидур,
Қоба кўкракка сазо бергучидур.

Жибалар оти сияҳ қистоси,
Бабр арбият паланг анғоси.

Югурурда йўсуни аждардек,
Ул анинг устида шери нардек.

XIII

Карамининг сифати

Асру кўптур караму жуди анинг,
Жуди эрур ғоят мақсуди анинг.

Караму жуд маҳал бирла қилур,
Караму жуд маҳалини билур.

Бенаволарға берур симу дирам,
Мустаҳиқларга қилур жуду карам.

XIV

Хунарларининг васфи

Дунйида ҳеч хунар қолмайдур,
Ким анго хон кўзини солмайдур.

Зирех ишларда эрур ул Довуд,
Руҳи Довудни айлар хушнуд.

Бир зирехгар бориб эркандур анго,
Ким, буюрғил зирех ишини манго.

Хон буюрғондур анго бир зирехи,
Бўлғудек разм чоғи жилвадеҳи.

Ул зирехгар анго бўлғач машғул,
Бўлмомиш хон қотида ул мақбул.

Ўзи олиб ясамиш неча зирех,
Зулфнинг ҳалқасидек печу гирех.

Ул кўриб они чикиб сиктор эмиш,
Сиктабон ушбу ҳикоятни демиш —

Ким: «Хунар кўрсата келдим мунда,
Ҳеч билмонки, на қилдим мунда.

Хон ишин кўрдим, ғамдин тўлдим,
Ўз ишим бобида ҳайрон бўлдим.

Дер эдим мен киби йўқтур ҳаргиз,
Мени хон айлади мундоқ ожиз».

Ҳар хунарманд қошиға келса,
Хон олиб ишини ўзи қилса,

Бўлур ул жибачи янглиғ гирён,
Ўзининг ҳолиға мискин ҳайрон.

Бордур онинг хунари бас бисёр,
Қайсини мен сенга айтай, эй ёр.

То жаҳон бор, бақо бўлсун анго!
Соғари фатҳу зафар тўлсун анго!

Китоб назмининг сабаби

Ишқ саҳросида Мажнун бўлғон,
Дард бирла ичу тоши тўлғон,

Шавқ бозорида савдо қилғон,
Ушбу савдони таманно қилғон,

Ҳажрнинг ўтидин жони куйғон,
Сўзу ғам бирла ниҳони куйғон,

Лақаби Солиҳу ўзи толиҳ,
Нур Саид ўғли Муҳаммад Солиҳ.



Мундоқ айтурки, худодин тақдир
Чун отам ишига берди тағйир —

Чиқти Хоразм диёри қўлидин,
Хивақу Кот хисори қўлидин.

Тушти андин гузори Марв сари,
Анда соврилди эву эли бари.

Айлади нўш шаҳодат жоми,
Анга нўш ўлди саодат жоми.

Мани гардун ситами қилди етим,
Айлади кишвари ғам ичра муқим.

Хорлиқлар била ўстум бисёр,
Зорлиғлар била кўрдум озор.

Ҳар фалокатки, бўлур дунёда,
Ҳеч кайсидан эман¹ озода.

Гаҳ Хуросон аро қилдим манзил,
Гаҳ Самарқандға бўлдум мойил.

Қуюн ойини била саргардон,
Ҳар нечук бўлса, юрудум харён.

Хидмат эттим бори мирзоларға,
Бандалик андағи доноларға.

¹ Эман — эмасман.

Кўрмадим хайре мирзолардин,
Тиладим раъие донолардин.

Дедилар, борча манга, донолар
Ким: «Адам бўлгусидур мирзолар.

Давлати оли Темур кетгусидур,
Навбат ўзга кишига етгусидур.

Ул киши бордур Шайбонийхон,
Хони Шайбондуру Махдийи замон.

Холи онинг ери Туркистондур,
Ўзбак элига муаззам хондур.

Хон Абулхайрға фарзанд эрур,
Жохининг шохига пайванд эрур.

Йўжихон ўглию Чингиз тўруни,
Барча хонлардин аъло ўруни.

Ул олур ушбу вилоятларни,
Кўрсатур элга иноятларни.

Бордур анинг иши куръон бирла,
Ўлтурубтур неча султон бирла.

Ул бўлуб барчаға жондин мойил,
Ул салотин анго ондин мойил.

Бул жамоатки, кўрарсен холо,
Тана-тирно била бошлаб ғавго.

Ичадурлар кеча-кундуз бода,
Дину имон соридин озода.

Бир-бири бирла мухолиф борча,
Бир-биридин тақи хойиф борча.

Атодин бордир ўғул нохушнуд.
Атони ўғул этай дер нобуд.

Ато ҳам бордур ўғулдин безор,
Ўлтурур ўглини йиғлатиб зор.

Сўзлари ерида мазкур бўлур,
Ушбу дафтараро мастур бўлур.

Шаръдин йўқтур аларга парво,
Шаръ сўзини демаслар асло.

Фикр кил, мулкни ким олғусидур?
Кўси иқболни ким чолғусидур?

Қайдаким чодирини тикди нифок,
Қолмас ул теграда осори вифок.

Мулк илгидин чиқару тахт ила тож,
Тахту тож аҳлин этарлар ихрож.

Бўлса юз минг киши борча бу тавр,
Эврулур борчасига охир давр.

Яна бир давр келур тозаву хуш,
Иттифок аҳлидек асру дилкаш.

Иттифок аҳлига давлат келишур,
Иттифок аҳли ҳам они билишур.

Минг киши муттафик этса ишини,
Босар, албатта, бу юз минг кишини.

Иттифок андаву дину имон,
Зарби шамшеру намозу куръон,

Мулк ул олмаса ким олғусидур?
Барча офок анго колғусидур.

Ақл агар бор санго, иш кила кўр,
Бу салотин йўлидин айрила кўр.

Ўзни ул хон қадамига еткур,
Бошни султон қадамига еткур».

Чун бу сўзларни эшиттим филҳол,
Айладим хилват ўзум бирла хаёл.

Борча маъкул эдию, борча савоб,
Туздум оҳанги сафарга асбоб.

Юруб оҳанги Самарқанд эттим,
Юруб ул шахрга бот — ўк еттим.

Ниятим буки, кириб кўргонга,
Борғамен ондин Туркистонга.

Ё агар хон бу сорилар келса,
Банда хон сори азимат килса.

Манго ният бу эди, лек худо,
Айлагандур манго бу навъ казо.

Ким етишкан дам ул кўрғонга,
Бандалик айлагамен ул хонга.

Чун етиштим, келибон неча қазок,
Борчаси раҳм тарикидин йирок.

Қахр ила келдилар андоғки, магар,
Бандадин кўймоғусидурлар асар.

Бир неча ҳамдаму ҳамроҳ манга,
Бор эдилар бори дилхоҳ манга.

Борчасини тунодилар, аммо —
Манго кўргузмадилар ҳеч жафо.

Ул жамоатки, бу иш килдилар,
Бошима давлат ила келдилар.

Бор эмишлар бориси ўнг қўлда,
Жонвафобий била қўлдош йўлда.

Жонвафобий мени кўргач филҳол,
Кўрушуб айлади ёрона мақол.

Жонвафобий эмиш ўнг қўлда улуғ,
Анга дўрмон улусидан кўп уруғ.

Чун бу сўзлар била ўттум ондин,
Хон йўлин жон била туттум ондин.

Мени хон олиға еткурдилар,
Балки жон олиға еткурдилар.

Мен етишганда ўшал хон котиға,
Бошни кўйғонда анинг хидматиға,

Солиб эрди уруш ул кўрғонга,
Солибон валвалалар давронга.

Асру гавгою киё-ки¹ эрди,
Хай-хаю арбада чоқи эрди.

Ўлтуруб эрди ўзи форигбол,
Хай-хаю арбада бирла хушҳол.

Эгнида бир зирехи доводи,
Зирехиға яраша ҳам худи.

Садоғи белида, ёйи қўлида,
Беклари ўнгида ҳам сўлида.

Бир ёнида баса айлаб жавлон.
Ўлтуруб эрди Қарочин девон.

Ким отолиғ эди ул хонға,
Ҳам мураббий бу шаҳи давронға.

Қўлини лутф била қилди дароз,
Мен тузуб жон аро оҳанги ниёз.

Қўрка-қўрка қадамиға еттим,
Бош қўюб оллида шукри эттим.

Айлади лутф, сўруб холимни,
Билди яксар менинг аҳволимни.

Шафкат бирла мани шод этти,
Қайғудин бандани озод этти.

Чун ёниб тушти урушдин ул хон,
Тилади бандани у шоҳи замон.

Айлади лутфу иноят бисёр,
Айлади расмӣ мурувват изҳор.

Чун анинг шеваи лутфин билдим,
Банда ҳам арзи ниёзе қилдим.

Ул ниёзимни қабул айлади хон,
Яна бисёр қарам қилди аён.

П. М. Мелиоранский нашрида «қабоҳи» шаклида берилган.

XVI

Мулло Абдуррахимнинг таърифи ва муаммо била отини айтмоқ абъёти

Бор эди хон қошида доное,
Донишу илм била яктое.

Бор эди борча фунунда мохир,
Бўлуб эрди бори ишга нозир.

Бор эди илми тасаввуф анго ҳол,
Аҳли ҳол эрдию ҳамма аҳли камол.

Ушбу уч байтки бўлур маркум,
Бўлур онинг оти мундин маълум.

Гар анинг наҳли ҳаёти сўлгой,
Олами илм паришон бўлгой.

Отини банда десам ҳайи қадим,
Соладур кўнглума ким бор Раҳим

Лек кўнглум киби йўқтур ул аро,
Ким анинг отига бўлгой шайдо.

Ҳосили қисса манго ул нидо,
Ким (анго) ёр эрур фазли худо.

Деди: «Айрилма бу хондин зинҳор,
Ким санго тарбият айлар бисёр.

Ҳеч хавфи бу черикда йўқтур,
Тахт олмоғлиғи ҳам ёвуқтур».

Қилди ул ҳам манго бу навъ иршод,
Хон қули бўлдимундамдин озод.

Келди хотирғаки, топсам фурсат,
Тилабон ҳазрати хондин нусрат,

Айласам хон отига таснифе,
Балки улфат сабаби таълифе.

Фикрлар айладум ўзум бирла,
Фикрни сайладум ўзум бирла.

Окибат фикр мунго топти қарор,
Ким анинг мадҳин этиб вирди шиор,

Айлагон ишларини назм қилой,
Маснавий шевасини доғи билёй.

Ул замондин ким анго йўл солдим,
Ушбу хидматни ўзумга олдим.

Хар не кўрдим черикида бир-бир,
Борчасин назм ила қилдим тахрир.

Бор умидимки мунго кўз солғой,
Балки кўз солиб элига олғой.

Кўруб ўз ишларини бўлғой шод,
Айлағай бандани ҳам гоҳи ёд.

Ногаҳон келди бу аснода кабар,
Ким йиғиб Боқи Тархон лашкар.

Келди Даббуси дегон кўргонга,
Бу хабардин фарах ўлди хонга.

XVII

**Ҳазрати имом-уз-замон Самарқанд устида
отлониб Боқи Тархон устига борурда, банда
Солиҳга айтқон иноят сўзлари**

Чун саҳар кавкабаси бўлди аён,
Отланурнинг яроғин айлади хон.

Отлониб Боқиға ўтру борди,
Черикин қалъа сори ўткорди.

Отлониб юругоч ул хони замон
Мени чорлоб деди: «Эй саргардон,

Неча йилдурки отанг фавт ўлди,
Эли, улуси, эви саврулди?»

Дедим: «Ўтузга ёвушти, хоним,
Ким бу меҳнат аро куйди жоним»

Деди ул хон лаби бусафошдин —
Ким: «Бизнинг ҳам отомиз ўлгондин.

Ўтти бир қирку тугонди меҳнат,
Яна юз кўйди бу сори давлат.

Эй етим, эмди санго ҳам ғаму ранж
Тугонибон йўлукур бўлғой ганж.

Ишимиз устига келдинг эмди,
Ишимиз сирини билдинг эмди.

Юру мардоналик ила қотлон,
Игулук тавсани узра отлон!»

Мени бу лутф била шод айлаб,
Меҳнату қайғудин озод айлаб,

Хони даврону сулаймони замон
Бўлди Боки черики сори равон.

Бир кўнуб қалъа саводин кўрди,
Ўзни ул ноҳияға еткурди.

XVIII

**Боки Тархоннинг достони ва имом-уз-замон
черикига бостурғони ва имом-уз-замон Бухоро-
нинг олганининг баёни**

Ким эди Боки Тархон, билингиз,
Билибон қисса бошға келингиз.

Ўзи Абдуалибек фарзанди,
Қурратулайну жигар пайванди.

Отаси давлатида мирзое,
Ҳар замон бошида бир савдое.

Емак-ичмак била доим хушҳол,
Қушлоб овлоб юругон фориғбол.

Отаси кечти эса оламдин,
Анга йўқ эрди хабар мотамдин.

Ул жихатдинким анга зоҳир эди,
Ким яна бир атоси ҳозир эди.

Ул ато ким эди, бил эмди аён,
Мир Дарвеш Муҳаммад Тархон.

Шоҳи Кай мартаба Султон Аҳмад,
Ким анго ёр эди бахти сармад.

Ул доғи анга қариндош эрди,
Борча оламға бу сўз фош эрди.

Бу жихатдин анга мотам йўк эди,
Отаси ўлганидин ғам йўк эди.

Отанинг навқари қолди бисёр,
Беклик асбоби била мулки Бухор.

Бўлди бу ҳолат аро чекмай жон,
Борининг иёси Боқи Тархон.

Отаси ўрнида бек бўлди фақир,
Лек бор эрди ҳавас бирла асир.

Бор эди сўз: уни нодонлардек,
Қилиғи ёшғина ўғлонлардек,

Кўрмади ранж, вале топти ганж,
Топти ул дунйида ганжи беранж.

Ул замон шаҳри Самарқанд аро
Бўлди Султонали отлик мирзо.

Ушбу тархон анга берса эди ош,
Қила олур эди мирзоси маош.

Йўкса бечора юрур эрди наҳор,
Бу эди ҳол анга лайлу наҳор.

Ҳам Қарокўл суюрғоли анинг,
Қалъаи Кармана помоли анинг.

Навқари ҳам бўлуб эрди ўн минг,
Ҳам вилоёти бўлиб эрди кенг.

Бор эди бошида анвойи гурур,
Қилайин дер эди ҳар сори убур.

Уруш асбобини айлаб тайёр,
Қалъага келиб эди ул сардор.

Ҳазрати хони хумоюн мавқиб
Анга ҳам бор эди асру толиб.

Они тузда тополмайдур эди,
Лашкарини чополмайдур эди.

Эмди ким қалъа тузида они
Топти андоқ фараҳ этти жони.

Эшитиб хон келишин Боқи ҳам,
Урушур сўзини деди маҳкам.

Бор эди пурдилу навхоста ул,
Лашкарин айлади ораста ул.

Ёсабон қалъа тузинда турди,
Ҳазрати хон черикини кўрди.

Банда хон оллида эрдим ул дам,
Хон деди: «Асру яқиндур оҳшам.

Кечга қистаб урушур бўлса киши,
Кутулуб чикмоқ ўлур хасм иши.

Тушали тонгла туруб разм этоли,
Разм этар доиясин жазм этоли».

Хукм қилдики, бир-икки султон,
Турсун от устида тинглаб фармон.

Бўлғуча лашкар элига ором,
Турсун от устида ул хайли мақом.

Хон бу сўзни дедию тушти ўзи,
Борча лашкар сурига етти сўзи.

Хон етишкунча они қувладилар,
Овчи султонлар они қувладилар.

Хашаму хайли қирилди бисёр,
Могу ўрдуси чопилди бисёр.

Олдилар хаймаву хиргоҳларин,
Қирдилар ҳамдаму ҳамроҳларин.

Қирди қалъа ичига ўзи қочиб,
Юзига ғусса эшикини очиб.

Ул кеча қўнди ўшул теграда хон,
Қилибон шукри жаноби яздон.

Отланиб қалъасига келди сабох,
Чикмади ҳеч салоий ислот.

Хон деди: «Бу санго бўлсун, Боки,
Тенгридин бизга Бухоро боки».

Қолди ул қалъаий Дабуси аро,
Хон Бухоро сари солди гавго.

Юрубон келди Бухор устига,
Турди ул турфа диёр устига.

Шаҳр элига йиборди пайғом
Қим: «Эрур хос менга хос ила ом.

Мен бу шаҳр ичра ўқубмен қуръон,
Ушбу шаҳр ичра бори яхши-ёмон

Ўз кишимдурлар, эмастурлар ёт,
Чиқибон қалъани берсунлар бот.

Мен аларга шафақат айлармен,
Борчасин лутф била сийлармен.

Раҳмату лутф қилурман изҳор,
Хушдил айлармен аларни бисёр.

Ғар қабул этмасалар бу сўзни,
Уруш айлаб синасунлар ўзни!»

Хон бу сўз бирла юборгач қосид,
Қилдилар бир неча фикри фосид.

Лек ҳеч иш қила олмай, охир
Қилдилар ажзларини зоҳир.

Чиктилар хожалари ила бихим,
Қилдилар қалъани охир таслим.

Шаҳрни чун қўлиға олди хон,
Шаҳрнинг аҳлиға қилди фармон:

«Ким раият била ҳеч иш йўқтур,
Шаҳрнинг аҳлиға тортиш йўқтур.

Қайдаким бор сипоҳи моли,
Айлангиз молидин они холи».

Ушбу сўз бирла кириб келди қазоқ,
Ҳар бири бир кишига бўлди қўноқ.

Олдилар тева била отни тамом,
Қилдилар шаҳр элига эълон:

«Ким сипоҳи нимасин ёшурмонг,
Қазоқ илкида ёмонлиқ кўрмонг»

Шаҳр ичига юругоч ушбу нидо
Ҳеч нима қолмади махфи асло.

Чикориб борчасини бердилар,
Ўзларини биймдин ойирдилар.

Бўлди бу арбада ва фитна аро
Боқибекнинг ҳарами нопаддо.

Келди улуғ онаси хидматға,
Бир набира чекибон ҳазратға.

Ул набира ўн икки ёшида,
Лек юз фитна онинг бошида.

Ақд этиб они қўлиға олди,
Нақди ишқини кўнгулга солди.

Ул набиранинг атоси — Барлос,
Бўлди Барлосға хон қариндош.

Бўлди хон кўнгли баса мойил анго,
Кўкси узра ёсоди манзил анго.

Гаҳ тутор эрди анинг габгабини,
Гоҳ сусор эрди шакардин лабини.

Гаҳ сочин ислор эди, гоҳи юзин,
Гоҳ қошин сайлор эди, гоҳ кўзин,

Гоҳ тўши сори элтур эрди кўл,
Гаҳ куйирок таки солур эди йўл.

Оқибат васл гули очилди,
Ҳар тараф барглари сочилди.

Васли гулзорида хон тутти мақом,
Нозпарвар гулидин олди ком.

Васл айёмида ул хони зариф,
Ким ўзидек бор эди табъи латиф.

Кулубон банда сори очти назар,
Деди: «Эй, Солиҳи фарсудажигар,

Бир ажаб фикр кўнгулга келадур,
Ушбу асру мутафаккир қиладур.

Ушбу тўнларки кийибмен ҳоло,
Бетакаллуфдуру, эрмос зебо.

Ёр нозикдуру зебо асру,
Шўху пуришваю раъно асру.

Айб агар қилса недур чораи кор,
Мени бу фикр қилибтур афгор».

Чун эшиттим муни мен девона,
Айладим арз анго густохона,

Ки: «Бу вуслат санго қутлуғ бўлсун,
Бу фароғат санго қутлуғ бўлсун!

Нўши ишрат била тўлсун жоминг,
Ҳосил ўлсун наки бордур коминг!

Сен бу тўн жонибидин фикр этма,
Ушбу тўннинг сўзини зикр этма.

Гар бу қулнинг сўзини тутса хон,
Чораси бор, бағоят осон.

Чора будурки, анго етконда,
Васл базмида мақом этконда,

Ушбу тўнларни чиқориб филҳол,
Тошлаб энмок керак, эй неххисол».

Хон бу сўзни эшитиб кулди баса,
Ушбу сўз ёнига эврлди баса.

Гоҳу бегоҳ муни ёд қилур,
Кулибон хотирини шод қилур.

Ёраб, ул хонни саломат тутқил,
Анго саҳбойи каромат тутқил.

Борча мақсадиға еткурғил они,
Назари лутф била кўргил они.

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Бухорони олиб, Самарқанд тахтиға таважжуҳ
қилғони ва Самарқанд аҳли кенгош бирла Боқи
Тархонни Бухоро юборгонлари ва Султон Маҳмуд
Баҳодир илғоридин қочқони**

Хон Бухоро ичида фориғбол,
Ёрининг суҳбати бирла хушҳол.

Фитнаву шўр Самарқанд аро,
Тушуб ул шаҳрға мундин ғавго.

Ким букун тонгла келиб олғусидур,
От аёғида бу эл қолғусидур.

Андоғи беклар ила хожалари,
Дафтари мулк уза дебочалари,

Боқи Тархонга кишилар юбориб,
Бу ён-ул ёнға кишилар юбориб,

Қўйдилар сўзни бу ергоки, агар
Хон Самарқанд сори солса гузар,

Боки Тархону чериклар бори
Айлагай азм Бухоро сори.

Ушбу сўз бирла бериб ишга қарор,
Ўлтуруб эдилар шаҳр аро зор.

Ким яна хони Скандар ҳиммат,
Ўтунуб ҳазрати ҳақдин нусрат,

Отланиб борди Самарқанд сори,
Дедилар аҳли Самарқанд бори

Ким: «Ажаб воқеае бўлғусидур,
Шаҳримиз ўзбак ила тўлғусидур.

Ул киши бирла урушур киши йўқ,
Онинг олдида турушур киши йўқ.

Бор Султонали Мирзога бу тавр,
Бот ўтар бўлғой онинг жонига жавр.

Бекларимиз бу сифатлиғ ҳайрон,
Хожалар моли била саргардон».

Элда бу фикр эдию хони далер,
Борди ул бешага андоққим шер.

Ваҳмидин титрадилар яхши-ямон,
Қолдилар барча ул ишдин ҳайрон.

Сарипул теҒрасига етканда,
Ул навоҳида мақом этканда,

Бокидин айладилар хонға хабар
Ким Бухороға солур бўлди гузар.

Ўзидин бурно юборди ул хон,
Инисин мулки Бухороға равон.

Иниси ҳазрати Султон Маҳмуд,
Келди-ю, халкни қилди хушнуд.

Бир тарафдин бaсe кeлдe Султoн,
Бир тарафдин таки Боқи Тархон.

Тўрт-беш минг киши бирла Боқи
Келди-ю, қoчти шужoат чoқи.

Уч юз ўзбакни юборди Султoн,
Кўруб ул хайлни қoчти Тархон.

Борди Қаршиғаву маҳкам бўлди,
Меҳнату ранжға ҳамдам бўлди.

Хон таки келди ёниб давлат ила,
Кўрди Султoн инисин нусрат ила.

Шукр этиб тенгрига ўлтурдилар,
Яна бу фикрни хўб¹ кўрдилар.

Ким Бухорони қилиб мустаҳкам,
Халқнинг хотирин айлаб хуррам,

Хон Самарқанд сори азм эткай,
Азмни тахт сори жазм эткай.

Ушбу дам келди биров хон қoтиға,
Бош қўйиб сидқ била хидматиға,

Деди: «Султонали Мирзо онаси,
Дема мирзо, шаҳи доно онаси

Мени хон хидматиға қилди равон,
Деди: «Хон оллида қил муни баён —

Ким қабул этса канизидурмен,
Гарчи бу шаҳр азизидурмен.

Қилсун ўғлумни ўғуллуққа қабул,
Бўлмасун хидматидин кўнгли малул.

Хон Самарқандға ботроқ келсун,
Сўзларим сидқини мунда билсун».

Чун бу сўзларни симоъ айлади хон,
Деди: «Улдур менга осойиши жон.

Эшитибмен сифатини бисёр,
Ғойибона мен анго ошиқи зор.

Мен Самарқандни онсиз нетайин?
Жасади тийрани жонсиз нетайин?

Ўғли — ўғлумдуру, ўзи — ёрим,
Дилбару хамнафасу дилдорим».

Ушбу сўзларни деб ул қосидға,
Кулушуб ул тамаи фосидға,

Ёндуруб они юбордилар бот,
Ўзлари сўнгича бордилар бот.

Қосид ул шаҳрға киргач филҳол,
Бўлди бекам қадаҳи молломол.

Хон деган сўзлар ила бўлди маст,
Қилди қосид йўлида бошини паст.

Чорлаб ўғлини кенгаш қилди равон,
Унотиб ўғлини бўлди шодон.

Етти хондин тақи филҳол хабар,
Ким Самарқанд сори қилди гузар.

Бекам ул воқеадин шод ўлди,
Сабр ким йўқ эди барбод ўлди.

Чорлаб ўғлини деди ушбу замон:
«Шаҳардин чик, тақи қил хизмати хон»

Қосидин ўғлига ҳамроҳ этти,
Они ўз дардидин огоҳ этти.

Деди: «Хонға деки, мундин ортик,
Фирқатинг ичра манга тоқат йўқ!»

Эл санинг, мулк санинг, шаҳр санинг,
Мен санинг, лутф санинг, қаҳр санинг.

Менинг ўғлумга иноят кўргуз,
Кўрмагил ёт, ани килгил ўз».

Боғи Майдон аро эрди ул хон,
Кўнгли бекам гами бирла хайрон.

Ким хабар келдики Мирзо етти,
Тўю жамбияту ғавго етти.

Хон деди: «Ўғлум эрур ул, келсун,
Манга филҳол кўрунуш қилсун!»

Чун бу сўз хон қошида айтилди,
Келди Мирзоу кўрунуш қилди.

Хон они қучтию ўпти юзидин,
Берди таскин анго ширин сўзидин.

Деди: «Мирзо, менга фарзанд ўлдунг,
Нотавон бағрима пайванд ўлдунг.

Онанг эмди кела кўрсун ботрок,
Шаҳрдин айрила кўрсун ботрок.

Мен қилойин они филҳол никоҳ,
Ким будур ангау ҳам санго салоҳ».

Хон сўзи шаҳрга боргач филҳол,
Чикти Мирзо аноси фориғбол.

Ёсониб чикти пари янглиғ бот,
Меъжаридин ясаб ўзига қанот.

Боғи Майдонга кириб келди равон,
Келишидин чу хабар топти хон,

Ани бир гўшада ўлтурғузди,
Оллида бир нечани турғузди.

Шаҳрнинг ичида тутти ғавго,
Ким қочиб хонга тоёнди Мирзо.

Онасини тақи хонга берди,
Онаси хон ҳарамига кирди.

Хожа Яҳъё деди: «Бобур Мирзо
Кошки келгай эди ушбу аро».

Гарчи хожа бу таманно қилди,
Шаҳр халқи анга ғавғо қилди.

Бўлдура олмадию бўлди хомўш,
Лек маҳзун ичида юз минг жўш.

Хожалар доғи тура олмадилар,
Ҳеч тадбир кўра олмадилар.

Хожа Яҳъё била барча йиғилиб,
Ҳар бири ўзининг ишини билиб.

Келдилар борчалари хон котиға,
Қўлдилар арзи гунаҳ хидматиға.

Хожаларни қўлиға олғач хон,
Айлади лашкар элига фармон

Ким: «Йиғилиб бориси келсунлар,
Мулк ишида кенгош қилсунлар!

Жам бўлсун бори султонлар ҳам,
Паҳлавонлар ила ўғлонлар ҳам!»

Бўлдилар жам бори яхши-ямон,
Кенгош айларга замини фармон.

Фикр ила ўзларини қистадилар,
Халқнинг тинчлигини истадилар.

Дедилар: «Бўлса тирик бу Мирзо
Ҳеч кам бўлғуси йўқтур ғавғо».

Ушбу сўз бирла бўлубон беғам
Қилдилар хидмати Мирзони адам.

Оносин бир кишига бердилар,
Иш сўзин дер кишига бердилар.

Ул мунинг эвида манзил қилди,
Бу онинг комини ҳосил қилди.

Лаънат ул навъ онаға ким ул,
Нафси учун ўлума берди ўғул!

Кимки хотун сўзи бирла бўлғай,
Ажаб эрмас буки, қони тўлғай.

Кимки хотун сўзига солса кулок,
Жойи ул борки, бўлғай андоқ.

Чунки Мирзо иши андоқ бўлди,
Шаҳр хон қўллариға эврулди.

Олдилар молу ғанимат сонсиз,
Борча торожсизу толонсиз.

Чун қазок шаҳр ичига кўп кирди,
Молдин шаҳр элини ойирди.

Жонвафобийни тилаб хони ғани
Айлади шаҳрга доруға ани.

Деди: «Шаҳр ичра кириб эл андо
Бўлмасун ғорату торожу бало»;

Жонвафо шаҳрга киргач филҳол,
Қилди боштоклик этарни помол.

Топти доруға била шаҳр ором,
Тутти ерлик-ериға барча мақом.

Хожаларни юбора бердилар,
Борчасин молдин ойирдилар.

Хожа Яхъёға иноят била хон,
Деди: «Эй хожайи арбоби замон,

Санга бу иш на муносиб эрди,
Ким бу Мирзоға мусоҳиб эрди.

Сен киму мулк ишини қилмоқ,
Борчадин эмди керак айрилмоқ.

Бор Хуросон сориқим бу кишвар
Бўлди дахлинг сабабидин абтар!»

Берди ўз отинию деди анга
Ким: «Мунунг фойдаси бор санго.

Сендин уч кунгача ўт, сув тиламас,
Йўл юруб ўт тиламас, сув тиламас.

Сен юру эмди жаҳондин озод,
Қайдаким хотиринг истар бўл шод!»

Хожа Яхъёға чу бўлди рухсат,
Қўйди юз хожаға юз минг меҳнат.

Аҳлу авлоди йиғилди борча,
Эл-улус қошиға келди борча.

Тевалар юкладилар неча қатор,
Туздилар яна қатор ила маҳор.

Ганжи бисёр солиб чиқтилар,
Асру кўп мол олиб чиқтилар.

Кўргач ул молу яроғини казок,
Тамаъ этти ангову борди жок.

Борибон сўнгича ўлтурдилар,
Молини кўш топа келтурдилар.

Хоннинг ондин хабари йўқ эди,
Молиға ҳам назари йўқ эди.

Қолди бир хожага даври айём,
Қилиб эрди ани шайхулислом.

Булмакорим отию атвори
Нописандидаву нохуш бори.

Хон анго айлади бисёр карам,
Қилди асҳобиға изҳор карам.

Ани шаҳр ичра олиб чиқти ўзи,
Бўлди лашкар била бу навъ сўзи.

Ким бўлубон эли Султон сардор,
Айлабон кўчу яроғин тайёр.

Тебрасалар бaсе Туркистондин,
Келсалар Ясси била Сўрондин,

Мулкнинг маслахатиға ушбу
Яхши сўздур бу, ёр айлар асру.

Бу кенгаш бирла юборди ул хон,
Лашкарини тарафи Туркистон.

Лашкарининг кўпи ул ён борди,
Лашкар ила ики султон борди.

Ул иккиким юрудилар ул ён,
Бўлди Маҳди ва Севинчик Султон.

Борди Маҳмуд деган султон ҳам,
Ки Бухор аҳлини қилгай хуррам.

Қолди хон олдида айлаб жавлон,
Ҳамза Султон била Темур Султон.

Хон бориб Ҳожадийдор ўлтурди,
Ани ўзига муносиб кўрди.

Жонвафо эрди Самарқанд аро,
Беш юз ўзбек била хуш, бепарво.

Ушбу ҳолат била шайхулислом,
Шоҳ Бобурға юборди пайғом:

«Ким эрур хон ватани Ҳожадийдор,
Ўзи ул қалъа аро топти қарор.

Жонвафо оз киши бирла ҳосил,
Шаҳр ичинда туруптур гофил.

Кел фалон кеча, фалон кўча сори,
Ким санинғ сори келур халқ бори.

Биз сани шаҳр ичига кивуроли,
Тутуб ўзбакни санго келтуроли».

Келди булжор била Бобур ҳам,
Кирибон қалъани қилди маҳкам.

Жонвафога чу бу иш бўлди аён,
Шахрдин чопкулоша чикти равон.

Келди хон оллида у килди адо,
Ҳар на ким солди анго ҳукми қазо.

Келди хон отланиб андин филҳол,
Шахрни айлагайин деб помол.

Лек лашкар оз эдию, кўрғон
Маҳкам эрдию, эли бепоён.

Ёнди ночор зарурат бирла,
Турди ул ерда кудурат бирла.

Ончаким куч ила келди лашкар,
Бўдилар барча адоватгустар.

Ўхшаш ул бўлдики, лашкар бори
Айлагай азм Бухоро сори.

Беркитиб кўчаларини анда,
Ўйлаким Ясси билан Сўронда.

Ўзга ҳар сори юруш қилгайлар,
Ҳар ким урушса уруш қилгайлар.

Ҳамза Султон била Маҳди Султон
Тутти Куфайну Фароҳинда макон.

Қилди хон шаҳри Бухорода нузул,
Қилдилар кидматин эл барча қабул.

Қилди султони Бухоро Маҳмуд,
Оғаси кўнглин ўзидин хушнуд.

**Имом-уз-замон хабарларин эшитиб Марв
мирзоси ва Қарокўл эли ва баъзи вилоятларнинг
туғёни**

Хон Самарқандни олдурғонда,
Боёғи қалъада ўлтурғонда,

Аксар эл тортилиб эди хондин,
Фитна бошлаб эдилар ҳар ёндин.

Карокўл аҳлию Каршию Хузор
Ёғилиқ айлаб эдилар изҳор.

Кеш эли ҳам қилиб эрди туғён,
Беркитиб эрди ул эл ҳам кўргон.

Беркитиб аҳли Карокўл бори,
Чектилар ўзларини Марв сори.

Шоҳ Абулмуҳсин ғофилға магар
Йибориб эрдилар ул хайл хабар:

«Ким бугун тонгла келур Шайбоқхон,
Зоҳиро доияи Туркистон.

Сен ўзунгни бу тарафға еткур,
Эл-улусни бу шарафға еткур.

Гар ўзунг келмасанг, эй хисрави ахд,
Айла илғор йиборурда жаҳд.

Бир кўлунг келса, бу кишварго етар.
Биз бириксоқ хон хайлин этар

Чун бу сўз етти Абулмуҳсинға,
Асру кор этти Абулмуҳсинға.

Отланур бўлди Карокўл сори,
Бўлдилар лашкари тайёр бори.

Эмди ким ул бошиға келдилар,
Беклари борча кенгош қилдилар.

Дедилар: «Асру эрур душвор иш,
Бориб ўзбак била қилмоқ сончиш.

Подшоҳидур улуғ асру хон,
Қошида неча баҳодир султон.

Хон била бўлмоса ҳеч ким ҳоло,
Бордур уч минг киши худ разм аро.

Хиридин келса улуғ Мирзомиз,
Кўб йигин қилса улуғ Мирзомиз,

Ёғикиб кеткан ўғулларга тамом,
Битса хатлар у қилса пайғом,

Борчасин йиғса ўзининг котиға,
Келсалар борча анинг хидматиға,

Қило олмослар уруш хон бирла,
Борчанинг иши тушор жон бирла.

Биз бориб не иш это олғойбиз,
Басе, не ерга ото олғойбиз.

Қароқўл эли била биз нетоли,
Не қилиб қалъасиға беркитоли!

Қалъасин бизга ул эл берганда,
Биз бориб қалъасиға киргонда,

Қолин ўзбек дориса нетгойбиз,
Нечук оҳанги қарор эткойбиз?

Бизга ким бўлғусидур андо мадад,
Қолғумиз қалъада маҳбус абад.

Чунки беклар дедилар бу сўзлар,
Ўйната бошлади Мирзо кўзлар.

Ҳар сори телмура қолди Мирзо,
Йўл бошинда тура қолди Мирзо.

Тушти кўнгли аро ваҳми кори,
Қойитур бўлди равон эви сори.

Дедилар беклариким: «Сабр қилинг,
Бу қайитурдо ишингизни билинг,

Демосун сизни халойиқ кўрқоқ,
Бир неча сўз айтинг қайтур чок.

Айтингиз сувдин ўтормен филҳол,
Ҳар неча бўлса Ўкуз молмомол.

Бориб ўзбак била разм айлармен,
Размнинг азмини жазм айлармен.

Бир неча лоф этинг бу янглиғ,
Бир неча лоф сотинг бу янглиғ.

Қилоли ул аро бизлар дархост,
Сиз бу сўзларга бўлунгиз саррост»,

Шоҳ Абулмуҳсини бечора равон,
Чикти тахти уза айлаб жавлон.

Келдилар яхши-ямон хидматиға,
Дедилар йўл сўзини ҳазратиға.

Қарокўл эли доғи келди бори,
Борининг кўзи Қарокўл сори.

Тахтининг оллида кўргоч ғавго,
Деди беклар сўзини ул Мирзо,

Келдилар хидматиға беклар ҳам,
Борча дархост сўзиға маҳкам.

Дедилар: «Бир неча кун сиз турунгуз
Қарокўлнинг ишини ҳам кўрунгуз.

Эл улуғи била борсун илғор,
Кирсун илғорға ул мулки диёр.

Сиз тақи борингиз андин сўнгра,
Ул сори дорингиз андин сўнгра.

Отангизга тақи борсун бу хабар
Келсун андин тақи бизго лашкар».

Қилди Мирзо тақи дархост қабул,
Ўзидин қилмади бекларни малул.

Деди кўнглидаки: «Раҳмат сизга,
Ким бу сўзларни дедингиз бизга».

Чиқибон беклар онинг қотидин,
Хурраму шод онинг хидматидин,

Етти юзча киши айлаб тайёр,
Етдилар Қарокўлга илғор.

Қарокўл аҳли ул илғор била,
Ёндилар эв сори булжор била.

Бердилар беклар аларға булжор,
Дедилар шаҳрға киргоч илғор.

Кирди илғорлари кўрғонға,
Сўзлари етти жаноби хонға.

Қаршининг эли ҳам этгач тугён
Турди ул қалъада Боқи Тархон.

Анда ҳам бошладилар ғавғони,
Бўлди ҳар қойсиға босқорони.

Кешга ҳам кирди қилибон жавлон,
Хидмати дўст Муҳаммад Тархон.

Борча Бобурға бўлубон мойил,
Бўлдилар куллик эторда якдил.

XXI

Имом-уз-замон Бухородин Султон Маҳмуд баҳо- дирни Қарокўлга йиборгани

Хон Бухоро аро қилғоч маскан,
Айлагоч кўчлари андо ватан,

Машварат айлади султонлар ила,
Барча мирзолару ўғлонлар ила.

Сўз мунго топти қарор охири қор,
Ким Қарокўл яқиндур бисёр.

Тенгри берса муни аввал ололи,
Сўнгра ғавғони алорға сололи.

Ушбу сўз бирла равон ҳазрати хон,
Айлади ҳукму юрутти фармон.

Ким жаҳон нозими Султон Маҳмуд,
Тилобон нусрату фазли маъбуд:

«Қарокўл сори черик отлонсун,
Черики яхши юруб қотлонсун.

Борсун онинг била тинглаб фармон,
Рустами аҳд Севинчик Султон.

Басе борсун Жонибек Султон ҳам,
Ўзининг лашкаридин аён ҳам.

Тақи Султон Темури равшандил,
Басе ул разм аро бўлсун хосил».

Хон ўзи турди Бухоро ичида,
Юз туман фитнаю ғавго ичида.

Борди бошлоб черикини Султон,
Ул йўсун бирла (ки) ҳукм айлади хон.

Размитиндин¹ ўта тушгоч лашкар,
Деди султони писандида сияр

Ким: «Юриб илгари бир минг киши
Англасун ким недурур хасм иши.

Бўлсун ул хайлу улусқа сардор
Шоҳ Жонибеги Султон кирдор».

Ул черик илгори келгоч филҳол,
Шаҳр эли айлодилар истикбол.

Чиктилар борча яёғу отлик,
Юзбеги бирла ясоқи отлик.

Марв илғори ҳам отлондилар,
Борча ўз ишида қотлондилар.

Мингча отлик била уч мингча яёғ
Чиктилар борчасида ўку садоғ.

Кўчабанд оғзида-ўк турдилар,
Черик озу кўпини кўрдилар.

Ҳозирги Ромитон райони.

Кўргач ул хайлни чопти Султон,
Қолмади ҳеч чопишидин армон.

Етибон чопти ўзи бир кишини,
Кўрдилар борча халойиқ ишини.

Кимки онинг била бориб эрди,
Борча бир йўли урушка кирди.

Ваҳмдин сорт чиқа олмади ҳеч,
Кўчабанд ичра баса айлоди печ.

Бир неча ўқ отишиб ёндилар,
Тушкон эллар тақи отлондилар.

Юрубон қўш тобо ёнди Султон,
Черик аҳли тақи ёнди яксон.

Хасм чун кўрди черикнинг ёнишин,
Роҳбар айлоди қисқа соғишин.

Кўчалардин чиқибон келдилар,
Тому тошни йиқибон келдилар.

Илгори отлику сўнгида яёғ,
Балки сўлидаю ўнгида яёғ.

Отқулобу қичқирша етилар,
Сўнгумиздин эриша етилар.

Ул черик сўнгида истаб майдон,
Бор эди Окмуҳаммад ўғлон.

Бўлғоч ул фитнаю ғавғо андо,
Банда ҳам бор эди гўё андо.

Тақи Султон навқаридин бисёр,
Бор эдилар бори чусту жаррор.

Етгоч ул қавм чопиштук ўтру,
Қирдук ул ақлсиз элни асру.

Чопо келди Жонибек Султон ҳам,
Разм қилди Жонибек Султон ҳам.

Отлиғи чикди вале колди яёғ,
От аёғида ўзин солди яёғ.

Кам киши бўлди экин анда халос,
Бўдилар борча адам ҳукмига хос.

Ул замон қатл ишидин ғам йўқ эди,
Киши ўлтурмаган одам йўқ эди.

Кирилиб ётти улус ҳар ёнда,
Бўлди бунёд қирилмоқ онда.

Ул кишиларки бу ишда эдилар,
Бир киши қўлни кўтарди, дедилар.

Фатҳ бўлғоч Жонибек Султонга,
Бош била киши йиборди хонга.

Қилди Султонга ҳам андин ахбор,
Бўлди Султон ҳам анго мадҳгузор.

Тонгласи келди улуғ Султон ҳам
Хотири асру бу ишдин хуррам.

Шаҳрнинг теграсига чун келди,
Шаҳар аҳлига насиҳат қилди.

Деб йибордики: «Ямонликни кўюнг,
Фитнаю шўру авонликни кўюнг,

Ўз раиятлиғингизни билингиз,
Яхши бу сўзда тааммул қилингиз!

Сиз ким бу мулк ғавғо қилмоқ,
Бежихат мунча таманно қилмоқ,

Эмди ҳам бўлса ёнинг бу ишдин,
Фикр айланг, ўсонинг бу ишдин.

Гунаҳингизни тилабмен хондин,
Ваҳм қилманг баса молу жондин».

Бу насиҳатни эшиткоч ул хайл,
Сулқға қилмадилар асло майл.

Дедилар: «Ҳарна килурсиз, қилингиз,
Урушур бўлсангиз, эмди келингиз.

Биз бошимизни кўруб биз онда
Йўктурур ҳеч ишимиз жонда.

Кўчамиз маҳкам эрур, кўрғон ҳам,
Ола олмас ани Султон, хон ҳам».

Чун бу сўзларни эшитти Султон,
Айлади тоғла урушка фармон.

Чикти тушлук-тушидин султонлар,
Кўпти ерлик-еридин ўғлонлар.

Ясоғиб борчаси отлондилар,
Юрубон кўчада қотлондилар.

Қарокўлнунг кишиси ҳам яқсон,
Чикти отлик, яёғ — айлаб афғон.

Ўқчи эл эрдилару, овчи баса,
Ҳар бири бор эди бир булҳаваса.

Уруш айларга таассуб борида,
Борчонинг кўнгли таассуб сорида,

Чикти бўлғой яна беш мингча киши,
Уруш боринингдур бойири иши.

Кўча оғзида баса бўлди уруш,
Йўк эди ҳеч ўк отмокка туруш.

Кўчаго солдилар отлар, аммо
Яролиғ бўлди баса от ул аро.

Ёнғоч оти яролиғ бўлғонлар,
Ғайрату қаҳр била тўлғонлар

Солиб отларни югурдилар бот,
Чекиб ул элга мунодийи мамот.

Отқулоб борчасини қувладилар,
Кўчанинг сайдларин овладилар.

Чикти ул элго салойи эъдом,
Кўчанинг йўллари очилди тамом

Яна бир минг киши мундо ўлди,
Хирмани умрлари соврулди.

Асру кўб халқ қирилди андо,
Асру кўб гуллар очилди андо.

Қалъага ҳам кира олмай бисёр
Қочдилар отлик эли ваҳм ила зор.

Қалъа ичиндагилар кўрғони
Тортибон жорлари султони,

Дарди дил айладилар ҳаддин тош,
Дедилар: «Бир неча зишти авбош

Қилдилар бизни бу янглиғ бадҳол,
Бўлдилар ўзлари андоқ помол.

Эмди эй подшаҳи динпарвар,
Бўл бу кўрғонга иноятгустар!

Кўруб ул қавмни андоқ нолон,
Айлади лутфу иноят Султон.

Айлади ҳукми ул кўрғонга,
Яъни колғон улуси ҳайронга,

Текмасун ҳеч кишидин захмат,
Ким муносибдур аларга шафқат.

Элга доруға кўюб ёнди ўзи,
Борди хон ҳазратиға яхши сўзи.

XXII

Имом-уз-замон Бухородин Қарши устига борғони

Чун ёниб келди черик хон қошиға,
Борди ҳосил яна оташ бошиға.

Деди: «Қаршигадур эмди навбат,
Тилоли хон ҳазрати ҳақдин нусрат».

Деди бу сўзнию отланди равон,
Рост Қаршиға етишти ул хон.

Қаршининг теграсини чоптилар,
Ёшурун молларини топтилар.

Боқи Тархон ёшунуб қалъа аро,
Чикора олмади бошин асло.

Киш эди ва қабоб ўлтурмоқ иши,
Мушкилу ўлжаға машғул киши.

Борчаға қойтмоқ ўхшаш бўлди,
Ушбуни айтмоқ ўхшаш бўлди.

Туздаги молни олиб ёндилар,
Иёсин ўтқа солиб ёндилар.

Нозанин қизлар асир айладилар,
Ул ародин яна ҳам сайладилар.

Хонға ул ходиса бўлғоч маълум,
Қилди қизлардин аларни маҳрум.

Ўзбак элидин ойирди борини,
Хордин гул киби терди борини.

Хоннинг ул марҳаматини эшитиб,
Қочқон эл бир-бирисиға айтиб,

Эллари келди эса ҳар ёндин
Беҳабар эрди бори имондин.

Хон йиғиб ўғлон-ушоғин яксон,
Ўргата берди бориға имон.

XXIII

**Имом-уз-замон Хузор элини олиб, аҳли авлод-
лариға имон ўргатқонидин сўнг Қаршини
қабоб, Боқиға уруштин онт бергони**

Чун Хузор аҳлиға тақдири худо,
Солди бу навъ бузғулук ул аро.

Яна хон келди Бухоро сори,
Черики соғу саломат бори.

Ёз очилғоч яна озим бўлди,
Қаршининг азмига жозим бўлди.

Етибон Қаршига бўлди сокин,
Айлади ҳукми: «Тобин-тобин!»

Ўн кун ўтмай яна хони пурдил
Бўлди Қарши тарафига мойил.

Келди Қаршигаю андин ўзди,
Андоғиларга ишин кўргузди.

Сўрдиким: «Қайдо эрур шаҳри Хузор,
Ким тошинда бор эмиш элга ҳисор.

Бор эмиш асру қолин эл анда,
Черикимиз бойир ул кўрғонда».

Дедилар асру ёкиндуру ул шаҳр,
Зоҳиран тушгай анго шуълаи қаҳр.

Юругоч бир-икки кун ул лашкар,
Қилдилар шаҳр қироғини мақар.

Кўрдилар асру муаззам шаҳре,
Шаҳр йўкким, азаматда даҳре.

Ичию тоши бори тўб-тўла мол,
Теваю от била молломол.

Хон юруб қилди урушка фармон,
Лашкар аҳли ёсониб чикди равон,

Бўлмади шотую тўра хожат,
Чекмадилар анинг учун захмат.

Югрушуб қалъасига миндилар,
Рахна айлаб ичига эндилар.

Олдилар анда баса молу яроғ,
Бўлди пайдо баса асбоби фароғ.

Калъа даврига олиб малжолар,
Шоҳу най бирла солиб малжолар.

Тегра ёнин олиб ўлтурсунлар,
Кеча-кундуз урушо турсунлар.

Хукм ила борча қабай туштилар,
Қамишу шоҳга ёпуштилар.

Кўчалар ясадилар қалъа сари,
Баргдин хурраму сарсабз бари.

Қалъа сори қилайин деса гузар,
Кўча гашти қилур эрди лашкар.

Ташқари сабзаю сахрою баҳор,
Ичкари жибаг дарду дили зор.

Ташқари лолайи нўмон очилиб,
Ичкари эл кўзидин қон сочилиб.

Ташқари айшу нишоту суҳбат,
Ичкари меҳнату ранжу заҳмат.

Ташқари элга умиди жовид,
Ичкари эл бори жондин цовмид.

Ташқари элга ғанимат тушти,
Ичкари элга ўлат ёпушти.

Гоҳ уч юз киши ўлди бир кун,
Гоҳ ўн кент эли бўлди бир кун.

Бўлди андоқ ўлатиким даврон,
Ул ўлатни кўруб ўлди хайрон.

Ики ойким қабал эрди анда,
Оз киши қолди ўшул кўрғонда.

Қолғани ҳам бори бемор эдилар,
Гуссаю ғам кўлида зор эдилар.

Саййиде бор эди ул кўрғон аро,
Деди: «Ул қалъа аро хукми худо

Бир ўтуз минг кишини ўлтурди,
Токи бу ердин ўшул хон турди.

Ҳеч ким кўрмади бу таври ўлат,
Келди ул қалъага бир даври ўлат»

Эл қирилди барию охири қор,
Боқи Тархон дағи бўлди бемор.

Зорлиқ айлади хон ҳазратиға,
Йибориб элчисини хидматиға.

Ким: «Манго лутф қилиб йўл берсун,
Бу ўлатдин мени хон ойирсун».

Хон дедиким: «Мен анга йўл берайин,
Жонидин хори жафони терайин.

Шарт қилсун кетарига мундин,
Аҳд қилсун йитарига мундин!..»

Хон сўзин чунки эшитти Боқи,
Деди: «Лутфу мурувват чоқи,

Хон агар қилса мурувват мен ҳам,
Айлайн шарт бағоят маҳкам!..»

Ҳарами устида шарт айлади ул,
Ким: «Қачон хон манго лутф айласа йўл,

Бошим олиб кетайин қўрғондин,
Ҳарна ҳукм ўлса яна ул хондин,

Тутайин ҳукмини жоним бирлан,
Бу ишим барчага бўлсун равшан».

Чун бу шарт айлади Боқи Тархон,
Қаршидин келди Бухоро сари хон.

Анга чун бўлди бу янглиғ фурсат,
Қочтию билди ўзига давлат.

Имом-уз-замон халифат-ур-рахмон калъайи
Дабусини уруш била олғони

Ўн кун ўтмай яна отланди хон,
 Ҳамза Султон тарафи бўлди равон.

Ҳамза Султон бўлуб эрди музтар,
 Черики ҳам мутахаййир яксар-

Бир ямон тонг ёрук отлик аймок,
 Тузуб эрдилар анго кину нифок

Байъату аҳдларини унутиб,
 Боги аҳли ишини утру тутиб

Беркитиб калъаи Дабусини,
 Чолдилар куфр элининг кўсини.

Қалъанинг берклигига тоёниб,
 Турдилар калъа ичинда ёсониб.

Вокеан қалъалари маҳкам эди,
 Кинавар халқи тақи ҳамдам эди.

Қалъаси қалъаи Ҳайбар янглиғ,
 Ҳайбари эллари кофар янглиғ.

Қалъанинг авжи Сурайё эрди,
 Тубида хандоки дарё эрди.

Яна атрофида жарлар беҳад,
 Ўтмоқ анди қурутуб мустабъад.

Қуш уча олмос эди жарларидин,
 Учса ҳам кечгай эди парларидин.

Йўллари тоғ йўлидек печон,
 Ўтмоқ андин қилиб элни бежон.

Як жиҳат қалъа аро минг эвлук,
 Борча девона йўсунлиғ деюлук,

Уруш асбобини омода қилиб,
 Сулҳдин лавҳларини сода қилиб,

Жаҳлдин турдилар ул қалъа аро,
Бўлубон мулк аро асру гавго.

Тилатиб қалъага ёгилардин,
Дам уруб борчаси боғилардин.

Ўзларича киши келтурдилар,
Тинч хотир била ўлтурдилар.

Ичларида ики тархон бошлик,
Йиғдуруб халқиға йиллик ошлик.

Тутубон ўзларини кўрғонгир,
Беҳабар ким не бўлуптур тақдир.

Нечаким қилди алар нодонлик,
Тушмосун деб бориға вайронлик.

Хон насиҳат қила турди бисёр,
Ғазаб ўтиға сув урди бисёр.

Лек ул қавм қабул этмодилар,
Қалъани холи этиб кетмодилар.

Хон таки келди ёсоб лашкарини,
Тузотиб хандаку жўю жарини.

Олти малжор ёсатиб уч кунда,
Ёлбориб тангрисига бир тунда.

Субҳнинг нури фурузон бўлғоч,
Кечанинг зулмати пинҳон бўлғоч,

Жавшанин кийдию қилди жавлон,
Бўлди хуршид сифатлик тобон.

Разм майдони сори юз қўйди,
Давлати хасм кўзини ўйди.

Юрубон солди уруш кўрғонға,
Ўт солиб душмани беимонға.

Фатҳу нусрат кўсини чолдурубон,
Хасмнинг захрасини олдурубон,

Чун юруб келди Сулаймони замон,
Черики мўру малахдек яксон.

Югрушуб қалъа сори ёвушти,
Шотуву тўра олиб ёпушти.

Кўз юмуб ўқини кўзга илмай,
Қолмайин бир-биридин айрилмай,

Кўз юмуб очқуча жарлардин ўтуб,
Ўзларин хондақи ичинда тутуб,

Ҳокрези сори майл айладилар,
Жонларин хонга туфайл айладилар.

Ёғди ўқ бошлариға ёмғурдек,
Келди сероб бошоқлар дурдек.

Ҳокрези чу черикдин тўлди,
Алдироб ўқ ота олмас бўлди.

Тош ото бошлади элнинг бошиға,
Лек ким боқти онинг ул тошиға.

Шотуни томиға еткурди киши,
Бўлди кўрғонга миниб чиқмоқ иши.

Бўлмади иши тош отмоқ била ҳам,
Ўт ёкиб тошлади ўзга ҳар дам

Қойсининг қўйниға ахгар тушти,
Қойсининг бўйниға кул ёпушти.

Оқибат хасмға юзланди ғам,
Ёндуро олмади ул ўт била ҳам.

Ўзга сўнгу била сончор бўлди,
Элни болор ила ёнчор бўлди.

Лек болориға кўз солмадилар,
Сўнгусидин тақи ваҳм олмадилар.

Олдилар буржлорини улошиб,
Чиктилар кўрғониға чопкулошиб.

Гарчи кўп бўлди уруш ҳар ёндин,
Бўлди ул фатҳ Темур Султондин.

Шоҳзода Темури фаррухбахт,
Ким атосидек эрур қобили тахт.

Асру покиза хисоли бор анинг,
Покрўлар била ҳоли бор анинг.

Сониъи мамлакати раббони,
Айбдин пок ёротти они.

Асру хуш хулкдуру хушгуфтор,
Асру неку сияру некукор.

Фазл гулзорида навхостадур,
Адабу ҳилм ила орастадур.

Юруса сарви хиромонидур,
Отқа минса моҳи тобонидур.

Тушмас онинг ўқи ерга ҳаргиз
Ложарам хасмини айлар ожиз.

Зухра хиногар анинг суҳбатида
Муштари жон берибон хидматида.

Ики ходимдур эшикида мудом,
Бири Кайвону бириси Баҳром.

Қурратул-айни шаҳи Шайбони,
Лойиқи давлати Чингиз хони.

Тенгри ёшини узун қилсун онинг,
Доду адлини фузун қилсун онинг.

Борчадин бурно бу султон қўлидин,
Чиктилар қалъага шоту йўлидин.

Кимки бор эрди ўшул игримда,
Қирдилар борчасини бир дамда.

Бир тумон халқ қирилди бори,
Бўлди зоҳир сифати қаххори.

Ким ёғикса шаҳи Шайбонийға,
Ушбу кун келгусидур жониға.

Гар тонук истар эсанг бу сўзга,
Сарипул теграсида чик тузга.

Кўрки Бобур черики не бўлмиш,
Конлари ерга неток тўкулмиш.

XXV

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон Бобур Мирзони босиб-қувлағони

Чу Самарқандни олди Бобур,
Халк аро тафриқа солди Бобур.

Хусн майдониға золим кирди,
Зулм бозориға равнак берди.

Зулфиға тоб бериб ўлтурди,
Бир неча дилшодани куйдурди.

Йиғилиб оллида қочқон, кўргон,
Атосидек ани ҳам кўргон.

Лоф бозорини гарм айладилар,
Сўз била тоғни нарм айладилар.

Андижон лашкарини келтурубон,
Жутта ғоратгарини келтурубон,

Хон сори азм қилур бўлдилар,
Хон била разм қилур бўлдилар,

Хон олиб қалъа, Сарипул келди,
Ул тақи майли Сарипул килди.

Ики минг тўра яёғларға бериб,
Уч минг отқувчи тўра ичра кириб,

Юрубон келди ики сон лашкар,
Кина пардозу адоватгустар.

Ақл кўрким бу сифатлиқ хонға,
Ношири маъдалату эҳсонға,

Солибон қалъасин ўзи чиқти,
Алами давлатин ўзи йиқти.

Хон тақи кўргач анинг бу келишин,
Солиб тенгри таолоға ишин,

Иши қуръон ўқимоклик бўлди,
Ичи тенгри сўзи бирла тўлди.

Дедиким: «Етса бу сончишда манго
Тенгри тақдири била ҳукми қазо.

Бори қуръон ўқумиш бўлғой ман,
Холатим борчаға бўлсун равшан»

Бу соғишларни қилиб ҳазрати хон,
Отлониб қилғоч урушқа фармон.

Борча соғайтланиб отландилар,
Кўнгул истар киби қотландилар.

Мавжзан бўлди тенгиздек лашкар,
Тутқудек мавжи анинг баҳру бар.

Ҳар бири Рустами дoston янглиғ,
Ҳар бири Соми Наримон янглиғ.

Бузғудек ҳар бири бир лашкарни,
Олғудек ҳар бири бир кишварни.

Сўзлашиб хасмларини овлоша,
Кирдилар жов ичига чопқулоша.

Туруш ойиниға сўз тоқмодилар,
Хасмнинг тўрасиға бокмодилар.

Сўл қўли хасм бирла чирмошти,
Ўнг қўли жовни ушотиб ошти.

Анда ҳам яхши йигит сойлонибон,
Хасмнинг орқасиға айлонибон.

Бермойин душмани имонға амон,
Чопкулоб откулодилар яксон.

Қойсининг кўзини кўр айладилар,
Қойсининг жониға зўр айладилар.

Хон кўли чунки бу тавр от солди,
Хасми бадрўз арода колди.

Жонининг ваҳмидин анинг эли хам,
Урушин қилмади чопкунча хам.

Онча ким мумкин эди сончишти,
То мажолли бор эди ёнчишти.

Оқибат хони жаҳонгир ўзи-ўк,
Жов сори отни югуртуб, отиб ўк

Нечасини отиб урғон бўлди,
Ёлғиз ул жовни кочурғон бўлди.

Эсти нусрат ели хон қўлларидин,
Парда очилди зафар гулларидин.

Бобур ўз туғини тошлоб кочти,
Бобурийларға не гуллар очти.

Чун ғазаб ўти фурузон бўлди.
Ул икки сон киши яксон бўлди.

Қойси ўк учуда жон топшурди,
Қойси кестанга кўзин олдурди.

Ҳазрати мавт зуҳури қилди,
Малакулмавт хузури қилди.

Бошларин баски қиличлар бўлди,
Бирисининг боши икки бўлди,

Бош ики бўлмоса ул нодонға,
Бош уруб буйла келурму хонға.

Яна бир булажаб иш қилди зуҳур,
Ким адунинг эли бўлғоч макхур.

Бир сори йўлни дарё тутти,
Сувға тушканни балиқлар ютти.

Хон эмас, ҳазрати Мусодур бу,
Қўл не бўлсун, яди байзодур бу.

Ким ямонлиқ тилади Мусоға,
Борди Фиръавн киби дарёға.

XXVI

Имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмоннинг ҳимматиға яроша муножот қилғоним

Ё раб, ул хони Сулаймон фарни,
Ё раб, ул хисрави динпарварни,

Сарфароз айла бори оламға,
Шоҳ қил хайли бани одамға,

Балки дунёида не ким бор тамом,
Анго қилғил борисини инъом.

Қўймағил олам элини ситама,
Айлагил борчасини як қалама.

То жаҳон адл ила маъмур ўлғой,
Зулмлар эл бошидин дур ўлғой.

Шаръи ислом ривожи топқой,
Халқ дардиға иложи топқой.

XXVII

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон Абулфатҳ Муҳаммад Шайбонийхон Бобур Мир- зони қувлаб Самарқандға келиб қабол қилғони

Чун босиб қувлади хон Бобурни,
Қилди беному нишон Бобурни.

Ул Самарқанд сори айлади азм,
Хон азимат сўнгича айлади жазм,

Ул тушуб қалъа ичинда турди,
Хон қабоб қалъасини ўлтурди,

Тўзуб эрди новкари Бобурнинг,
Эриб эрди жигари Бобурнинг.

Тура олмас эди ул шахрда ул,
Эртарокдин олайн деди йўл.

Бор эди шахр аро шайхул-ислом,
Сўзлари борча сақолидек хом.

Булмакорим эди анинг оти,
Анго бор эрди ямонлик зоти.

Илмдин баҳраси чандон йўқ эди,
Зотида машраби урфон йўқ эди.

Атониб эрди бузурги айём,
Хам Самарқанд аро шайхул-ислом,

Биров онинг эвиго еткондур,
Сари кўйида мақом эткондур.

Бир замон ул аро турғондур ул,
Бир кишидан баса сўрғондур ул.

Ким: «Бу худком уйида борму,
Шайхул-ислом уйида борму?»

Ул дегондур ангоки: «Эй некуном,
Шайх худ бор, вале йўқ ислом».

Булмакорим ул ойтқондек эди,
Жаҳл йўлиға қойитқондек эди,

Ул дедиким: «Не қилур хон бизга,
Бўлса Бобур киби султон бизга.

Қалъа бўлса Самарқанд киби,
Томлари даврида Алванд киби.

Юз минг уйлук киши анинг ичида,
Борча ёзу киши анинг ичида.

Ким бу кўрғон сори мойил бўлгой,
Майлдин анго не ҳосил бўлгой.

Олсалар тошқи маҳаллатларни,
Есалар андоғи неъматларни,

Шаҳрининг ичи не етмос бизго,
Тошқи ёғи зарар этмос бизго.

Ҳар қачон айлади ёғи тугён,
Деди Дарвиш Муҳаммад Гархон

Ким: «Самарқанд аро шоҳ ўғлон,
Шоҳлик тавридин огоҳ ўғлон.

Ики қопқо аро бешақу гумон,
Қирк йил шоҳлик айлар осон».

Ушбу сўзлар била Бобур Мирзо,
Турди ул шаҳр аро бошлаб гавго

Шайхул-ислом олиб Мирзони,
Келди шаҳр ичра солиб Мирзони.

Шаҳрининг ўртасида қилди мақом,
Шаҳрининг халқи била сурди калом.

Деди: «Эй халқ билинглар таҳқиқ
Ким будур хон Шайбониға тариқ.

Ким бу кўрғонни қўлиға олса,
Фатҳининг кўсини мунда чолса,

Бўлур ўғлонларингиз борча асир,
Ағниё доғи бўлур борча фақир.

Кўлунгиздин чиқор айвону сарой,
Фоқою фақр қилур сизни гадой.

Бир лаби нонға бўлурсиз муҳтож,
Борча ул хонға бўлурсиз муҳтож.

Азаматлар бори тағйир тонор,
Терс тушлар бори таъбир топор.

Катта дастор тушор бошлардин,
Кўз юморсиз борингиз ёшлардин.

Эгачию сингилу ахлу аёл,
Борча ўзбакка бўлурлар помол.

Иттифок айлонгиз эмди бизга,
То жафо етмагой андин сизга.

Неча юз ўзбакини ўлтурдук,
Хасмликни анго вожиб кўрдук.

Тошқори ўлтуруб эрди ул хон,
Биз сизнинг бирла килиб шарту амон.

Ушбу Мирзони кеча келтурдук,
Шахрнинг ўртасига еткурдук.

Бошладук асру кўп ишлар, аммо,
Нетоли ўзга эди хукми худо.

Иш бу ерларга етибдур эмди,
Кўроли биз не этибтур эмди.

Бошимиз боргунча эмди туроли,
Харна келса бошимизга кўроли».

Ул бу сўзларни дегоч шахр эли,
Демагил шахр эли, қахр эли.

Бир йўли айладилар борча фигон
Ким: «Бу элга кераги йўқ ул хон.

Харна ким сен десанг, андок килоли
Кеча-кундуз қошинга йигилоли.

Хон била жангу жадол айлағоли,
Хон била харбу қитол айлағоли,

Қалъамизни килоли мустаҳкам,
Бўлоли қалъа соридин беғам.

Кўполи кину нифок айлаб фош,
Қалъанинг мардаки сони юз бош.

Нафт ёғию қамиш жам этоли,
Вир қамиш боғини юз шам этоли.

Тахш андозларимиз кўпдур,
Ҳарб учун созларимиз кўпдур.

Ул уруш бирла не иш қилғусидур,
Ишлари борча этилғусидур.

Дорий олмай бу сори ул хон,
Уруш этмаклиги худ не имкон.

Килур иши қабоб ўлтурмоқдур,
Шеваси тошқорида турмоқдур.

Қабоса ҳам қабосун, шод бўлунг,
Сиз қабола бандидин озод бўлунг.

Олишиб қалъани биз соқлоғоли,
Солишиб қалъани биз соқлоғоли.

Итларимизгача ҳосил сўёли,
Ит эти ейирго кўнгул кўёли.

Анғоча соқлоғоли кўрғонни,
Жониға еткуроли ул хонни.

Ҳолиё ошлиғимизға не ҳасиб,
Тузимизға не ҳасибу не катиб,

От била тевамиз асру кўптур,
Кўй била мевамиз асру кўптур.

Қанд еса улусимиз бир йил,
Бу Самарқанд аро бўлур ҳосил.

Ўзгасидин не ҳикоят қилоли,
Эмди айтсанг қилур ишни билоли».

XXVIII

**Самарқанд шахрининг элига Бобур Мирзо
ёлбориб, ўткон-кечконларидин сўзлагони**

Шахр эли чун дедилар бу сўзни,
Тўхтота олмоди Мирзо ўзни.

Йиғлабон дедики: «Раҳмат сизга,
Тенгри берсун базе қувват сизга.

Отолоримни кўра колғонсиз,
Иззу жоҳимга назар солғонсиз.

Авбоком шоҳи жаҳондур Темур,
Хусрави маъдалат осор Темур.

Ўтколи юз йил ўтубтур эмди,
Кўп эл они унутубтур эмди.

Ул ироқ бўлса ёқинроқни кўрунг,
Кўрган элдин юрубон борча сўрунг.

Ким не турлук эди Султон Сайид,
Ким Қаробог аро бўлди шаҳид.

Ул менинг жаддиму бечора отом,
Андижон мулкида хунхора отом.

Шоҳи сардори Умаршайх эрди,
Тиғи хунбори Умаршайх эрди.

Абоғом эрди топиб фазли аҳад,
Шоҳи динпарвари Султон Аҳмад.

Ушбу шаҳр ичра туғуб улғойгон,
Нўши даҳр ичра туғуб улғойгон.

Қирк йил шоҳ эрди бу кишварда,
Шоҳи огоҳ эрди бу кишварда.

Сиз анинг даврида бўлгон элсиз,
Лутфу жуди била бўлгон элсиз.

Эмди ёд айлангиз ул шаҳларни,
Шоҳлик сирридин оғаҳларни.

Истабон руҳларидин ҳиммат,
Тортингиз банда учун бир захмат.

Ҳам алар руҳларин шод қилинг,
Ҳам мени қайғудин озод қилинг

Мени бу шаҳрда зое қилмонг,
Шуълаи қаҳрда зое қилмонг.

Менда минг чоғли навкар бор-йўқ,
Ким менинг бирла бўлурлар очу тўқ.

Сиз менинг навкарим уммиди била,
Навкару савдарим уммиди била,

Шаҳрбандону қабал айломонгиз,
Хон била жангу жадол айломонгиз.

Гар ўзунгизга олурсиз ишни,
Эл улуғларга солурсиз ишни,

Мен бу шаҳр ичра қилурман манзил,
Йўкса филҳол чиқармен ҳосил».

Бобур Мирзо сўзидин мутаассир бўлиб, шайхул-ислом ва шаҳр эли қалъани беркитконлари

Ул бу сўзларни дегоч яхши-ямон,
Йиғлабон қилдилар оху афғон.

Дедилар: «Эй шаҳи покизасияр,
Сўзларинг қилди кўнгулларга асар.

Шоҳлардин айитиб афсона,
Айладинг бизни яна девона.

Ёд бердинг бу улуска ғамни,
Тоза қилдинг яна ул мотамни.

Сен тирик бўл, алар кечтилар,
Шарбати жоми фано ичтилар.

Сен алар ўрнида султон бўлғил,
Шайхул-ислом ила ёрон бўлғил.

Ул атодир, сен анинг ўғли бўл,
Ким санго яхши атолиқ қилур ул.

Тўрт юз йил бўлуб эркан айём,
Ким алардурлар шайхул-ислом,

Убоко бирла атоси машхур,
Отлари борча китобда мастур.

Биз анго бандабизу атомиз ул,
Дафтари мулк уза дебочамиз ул.

Сен тақи бизга қадимий султон,
Айлангиз бизга икингиз фармон.

Жонимиз борича хидмат қилоли,
Хонға изхори адоват қилоли.

Жамъ тутқил баче биздин хотир,
Ким санго куллуқ эторбиз зоҳир.

Сен юр у хожа била хурраму шод,
Қалъанинг фикридин ўлғил озод.

Юз тумон халқ бу кўрғон аро бор,
Борча сидқ била хидматкор.

Фориғ ўлсун бори навкарлар ҳам,
Хидматингда бори шоду хуррам.

Сен кетар сўзини тилга олма,
Халқнинг жони аро ўт солма.

Гар бу сўзларга инонмос бўлсонг,
Халқ қавлиға ишонмос бўлсонг,

Хар нечук шарт десанг ҳам қилоли,
Шарт ила аҳдни маҳкам қилоли.

XXX

Самарқанд эли Бобур Мирзо била аҳду шарт қилғонлари

Ушбу сўзлар била ул нодон эл,
Қойси нодонки, бўлак ҳайвон эл,
Шартлар айлодилар мустаҳкам,
Қилдилар қалъаларини маҳкам,
Хон сори ҳеч назар қилмодилар
Жаҳлдин ишларини билмодилар.
Қолди ул шаҳрда Бобур Мирзо,
Ғофил андинки недур ҳукми худо.



XXXI

**Самарқанд қалъаси маҳкам бўлғондин сўнгра
Музаффариддин Султон Маҳмуд Бухородин ке-
либ уруш солғони ва Самарқанд элининг юрокин
олғони**

Чун Самарқанд иши андоқ бўлди,
Халқнинг бахтлари эврұлди.

Ушбу ҳолатда топиб фазли вудуд,
Келди султони диловар Маҳмуд.

Ким Бухорода туруб қолиб эди,
Ул тарафни ўзига олиб эди.

Шоҳи донодилу султони гаюр,
Ким камин бандаси эрди Фағфур.

Бобур урушида ҳозир йўқ эди,
Ул тамошо сори нозир йўқ эди.

Чун Самарқанд эшикида келди,
Размнинг бобида суръат килди.

Кегач-ўқ лашкарини туздн равон,
Айлади расми жалодатни аён.

Хон ҳам анинг урушин кўрмоқ учун,
Қалъага ваҳмни еткурмоқ учун.

Хукм қилдики: «Ёсонсун лашкар,
Яшносун жавшану тиғу мағфар!»

Бўлди хон лашкари ораста ҳам,
Отлониб келди ўзи ҳам ул дам.

Лек султони Баҳодур Маҳмуд,
Оғосин кўнглин эторга хушнуд,

Рост хандақ яқосиға етти,
Шаҳр элининг юрагин эритти.

Шаҳр эли кўргач анинг бу келишин,
Била олмай базе ул ҳақ ишин,

Шайхул-ислом сори бордилар,
Шаҳрнинг халқи бори бордилар.

Ким: «Уруш келди, недур фармонинг,
Эвда ўлтурма, агар бор жонинг.

Шайхул-ислом равон отлонди,
Йиғибон элни базе қотлонди.

Ўн минг одамни олиб чиқтилар,
Лек Мирзони солиб чиқтилар.

Аксари жибалику, жавшанлик,
Чархдин кўрмаган эл товсанлик.

Кимда-ким жиба-у жавшан йўқ эди,
Худу қалқон била кўнгли тўқ эди.

Ким эди ўқсизу ёсиз ул аро,
Бор черик бориси серғавго.

Черики чиқти айтиб бўлмос,
Ул черик васфида тил эврулмос.

Борча размовару борча пурдил,
Борчаси разм ишиға мойил.

Борчаси арбадасозу шағроғ,
Борча жамрию бори қизил аёғ.

Ҳеч қойсиға ўлумдин ғам йўк,
Ҳеч қойсиға ғаму мотам йўк.

Юғрушуб чиқтилар ул жамъи касир,
Уруш айларға чи барноу чи пир.

Томлари бор эди шахр оллида,
Ҳар сори ёр эди шахр оллида.

Лек султон черики тоймоди ҳеч,
Неча ким эди ер пурхаму печ.

Чоптилар борча ёёкка ўтру
Қирдилар қизил аёкни асру.

Қойсининг кўкси чопилгон бўлди,
Қойсининг кўнгли очилгон бўлди.

Қойсининг бўйни равон чопилди,
Қаро боши танадин ойрилди.

Кимки хандақ топо қилди ғавғо,
Ўт била тушти равон хандақ аро,

Улки хандақдин ўзуб келди буён
Қаратиб ўк ота олди майдон.

Ўзбек анинг сори чопқоч филҳол,
Бўлди отнинг аёғида помол.

Тоқати қолмади қочмоқ бирла,
Қутула олмади қочмоқ бирла.

Гарчи хандаққа ета олмади хон,
Қони хандақ тарафи бўлди равон.

Бўлди хандақ яқосида ул уруш,
Бермади жамри қазокларға туруш.

Анча қон оқтики хандақ филҳол,
Бўлди жамрий қонидин молломол.

Ўлғони тошқори ўкулди тамом,
Қолғони ҳам яролиғ бўлди тамом.

Шайхул-ислому ямону яхши,
Туфаку новаку раъду тахши,

Бўлдилар борчалари нопайдо,
Туттилар шаҳр ичинда маъво.

Қочибон киргунча эл шаҳр ичиго,
Шаҳр йўқ қофилаи қаҳр ичиго.

Аёқ остида йиқилдилар кўп,
Жон видоин тақи қилдилар кўп.

Бўлди ул қавмға лозим накбат,
Бўлди султонға мулозим нусрат.

Келди хон олиға султон хушдил,
Размдин комини айлаб ҳосил.

Деди султони масиҳо кирдор:
«Йўқ эди тўраю шоту тайёр,

Йўкса, давлатидин ушбу замон,
Бор эди қалъага чиқмоқ осон».

Айлагач арз бу сўзни хонға,
Офаринлар дебон ул султонға.

Айлоди хони Шайбоний фармон
Ким: «Анинг лашкаридин яхши-ямон.

Қалъанинг даврини беркитсунлар,
Уруш асбобини жам этсунлар».

Чун бу ярлиғни эшитти лашкар,
Ҳукмнинг йўсуни бирла яксар.

Туз ёғочларни кесиб сайлодилор,
Тўранинг фикрини ҳам айлодилор.

Чун ёғоч шоту учун сайлодилор,
Шоту асбобини жам айлодилор.

Бу баҳона била чархи гардон,
Асру кўп боғни қилди вайрон.

Боғларда ёсоғон манзиллар,
Ким улусқа бор эди маҳфиллар.

Борчасининг эшигини олибон,
Том ила тошлориға ўт солибон.

Асру зебо тўралар қилдилар.
Хон қўнушға олиб келдилар.

Шотуву тўра фаровон бўлди,
Шахр аҳлиға намоён бўлди.

Бир тўра бўлди киши бошиға,
Тўра ўкулди киши бошиға.

Тегди бир ўнға бәсе ўн шоту,
Қўйдилар қалъа томиға ўтру.

Урушурға бори лашкар мойил,
Урушиб ком этоли деб ҳосил.

Лекин ул хони Скандар пеша,
Қилди ўз-ўзи била андеша.

Деди кўнглидаки: «Ушбу кўрғон,
Чархнинг қалъасин айлар пинҳон.

Эли асру мутамавулдулар,
Эл улуғи мутажаммулдулар.

Ушбу кўрғон ичида ушбу замон,
Юз минг эвлук киши бордур осон.

Борчаси тош оторлар, ўк ҳам,
Тутубон қалъаларини маҳкам.

Қирлишиб аҳлу аёл устида,
Ўлушурлар бәсе мол устида.

Бизга йўқ ҳеч тарафдин ташвиш,
Қабомоқдин бәсе йўқ яхшироқ иш.

Тошқори меваю ошлиқ бисёр,
Ҳарна лашкарға керак, бор — тайёр.

Ушбу кўрғонни қабоб ўлтуроли,
Ҳарна ким келса худодин кўроли».

Ушбу андиша била ҳазрати хон,
Турдию қилди черикка фармон

Ким: «Қабоб қалъани ўлтурсунлар,
Эвлук эл эвини келтурсунлар!»

Ушбу ярлиғ била лашкар бисёр,
Бўлди хон ҳазратидин шукргузор,

Эвларин келтуруб ўлтурдилар,
Хонлари ҳукми била турдилар.

Айлабон боғлор ичра манзил,
Қилдилар комларини ҳосил.

Мевалар еттию ғам кетти бори,
Бир-бири сўнгидин етти бори.

Тут бисёр намоён бўлди,
Ўруку олма фаровон бўлди.

Бўлди бисёр узум бирла ковун,
Ҳар бири дебки манинг бирла овун.

Бўлди осуда «баҳоваддин»и,
Борча оғзида анинг таҳсини.

Узумидин ҳам ўлай нуктагузор,
Ки они ҳам демак эрур ночор.

«Сурхак» отлик узуми дилкаш эди,
«Лаъли якдона»си асру хуш эди.

Соҳиби жилвада бўстон ичида,
Қон ютуб соҳиби кўрғон ичида.

Яна бир узуми «бедона» эди,
Суйи бисёр ҳакимона эди.

Нор ранг олғоч нористонға,
Тушти ўт ғуссасидин кўрғонға.

Тошқори «оби»лар ўлғоч хушбўй,
Бўлдилар шаҳр эли оби рўй.

Тошқори боғлар ичра анҳор,
Ичкари сувсиз улус йиглаб зор.

Асру маъмур вилоят эрди,
Очлиғ анда не ҳикоят эрди.

Ичкари ғайри мани девона,
Кимда ким бор эди бир вайрона.

Тошқори ҳам бор эрди бир боғи
Бори ул айшу танаъум чоғи.

Боғ аросинда оқор эрди сув,
Суйи рахшанда нетокким кўзгу.

Бир сори бор эди нористони,
Бир сори боғу баҳористони.

Яна бир жонибида себистон,
Яна бир жониби қасру айвон,

Қасрининг оллида ҳавзи дилбар,
Нозанин ўйлаки ҳавзи кавсар.

Ҳавзининг тегра ёни тоза ўланг,
Ҳар сори беҳаду андоза ўланг.

Ёз очилғоч чиқибон хожайи боғ,
Дўстлар бирла қилур эрди фароғ.

Ушбу боғ ичра ичор эрди шароб,
Қоз ила турна қилур эрди каоб.

Узумидин наки бўлса ҳосил,
Хожаи боғпарастии жоҳил,

Кўп ёримини чоғир кўёр эди,
Чоғиридин иту куш туёр эди.

Қолғонин сиркаю душоб қилиб,
Эвининг айшига асбоб қилиб.

Меваларни газак айлар эрди,
Ўзга ҳар не керак айлар эрди.

Тошир эрди эвигга боғидин,
Қишқача рост узум чоғидин.

Мевалардин билиб осойиши жой
Эвини айлар эди боғистон.

Ул тошир фурсат аро мевасини,
Ожиз айлаб юк ила тевасини.

Юкидин тушса эди бир олма,
Кулига дер эди они солма!

Бенавое агар ўлса бемор,
Тиласа хидматидин бирта нор,

Юз хушунат килур эрди оғоз,
Бўлур эрди газаби дуру дароз.

Боғ аро мева чоғи бу эди ҳол,
Уйга кирганда не бўлгой аҳвол.

Ҳаргиз этмас эди ул шум лико,
Тенгри неъматларининг шукри адо.

Кўпроқ эл уйла бўлуб эрдилор
Ким, ўшул қалъа аро кирдилор.

Нафс аларга чу қилиб эрди хужум,
Бўлдилар неъматни ҳақдин маҳрум.

Неъмат ул эрдик, ул неъмат аро
Шукри неъматни қилиб борча адо.

Бенаволарга наво соз қилиб,
Эҳтиёж аҳлига эъзоз қилиб,

Бир сори эрди бориға неъмат,
Кўрсотиб тенгри йўлида ҳиммат.

Чунки бу ишни қила олмодилар,
Тенгри йўли сори кўз солмодилар.

Тенгри ул қавми андоқ килди,
Ким алар бошиға бу кун келди.

Ким эрур тошқори хуррам боғот,
Жори боғот аро оби ҳаёт.

Мевалар борча пишиб тозаву тар,
Бенаво оғзиға лойиқ яқсар.

Ул жамоат қаболиб кўрғонда,
Бир ҳавуч сувиға муҳтож анда.

Меванинг ҳасратидин жонлари кон,
Меванинг кўрмоғи худ не имкон.

Ҳазрати хон черики хурраму шод,
Фикру андуҳ сўзидин озод.

Боғлар ичра қилиб айшу нишот,
Тушубон сабзасидин сабз бисот.

Мевалардин тузуб асбоби фароғ,
Жаннати ҳар бирисига бир боғ.

XXXII

**Самарқанд эли очлиғдин ғаломусликқа чиқиб
кулоқ, бурунларини кестургонлари**

Тошқори мева чу бисёр ўлди,
Ичқори халқ дилафқор ўлди.

Тошқори мева саросар пишти,
Ичқори очлиғидин эл шишти.

Оқибат қолмади номус элга,
Бўлди ғавғойи ғаломус элга.

Ўғрилаб мева егоч бир нечалар,
Фавж-фавж эл чиқар эрди кечалар.

Чун ғаломус эли бебок ўлди,
Тева, отға тамаънок ўлди.

Тошда соқлов юрута бошлодилор,
Ангдиб ул элни тута бошлодилор.

Кимки тушти казоқ илкига бурун,
Берди барбод кулок бирла бурун.

Ҳосилан ўзга чиқо олмодилор,
Қалъадин ўзларини солмодилор.

XXXIII

Бобур Мирзо кўмагига Хоника хон ва Танбал черик тортиб келиб яна кўркуб йўлдин қойтқонлори

Чун босилди неча кун бу ғавго,
Бу хабар шаҳр аро бўлди пайдо.

Ким юруб Хоника келгон бўлди,
Мулки Диззах черикидин тўлди.

Бўлди Бобурға мадаккор ул хон,
Бўлғуси шаҳр элига ёр ул хон.

Иттифоқ айлади Танбал ҳам анго,
Шарт сўзини деди маҳкам анго.

Ул доғи Испарадин ортилди,
Андижон лашкарин олиб келди.

Шайхул-ислом севинди бисёр,
Қилди бисёр севинмок изҳор.

Шодиёна кўсини чолдурди,
Ўзни Мирзо қошиға еткурди.

Бўлдилар борча шоду хушҳол,
Қилдилар ақлсиз эл била хаёл.

Ким келиб Хоника бирла Танбал,
Хон била қилғусилар борча жадал.

Шаҳр эли бу хабардин хушҳол,
Лек хоннинг черики форигбол.

Бу хабарни эшитиб ҳазрати хон,
Деди: «Бўлса манго лутфи яздон,

Юз анингдек киши душман бўлса,
Балки душмандин олам тўлса.

Манго душман соридин ғам йўқтур,
Дўст лутфи била кўнглум тўқтур».

Фориғ ушбу сўз ила ўлтурди,
Қабол этмакни муносиб кўрди.

Демадиким бу хабар бор, ё йўк,
Хону Танбалдин асар бор, ё йўк.

Хон черикига ёқинроқ келгоч,
Хоннинг ул ўлтурушини билгоч,

Ул икков ҳам бирико олмодилор,
Дўстлук навбатини чолмодилор.

Ёндилар ерларига айрилишиб,
Ичдаги киналарини билишиб,

Хон ёқинроқ сиғина тушти яна,
Турди ул қалъа элига етина.

Ўзга ҳар кун уруш эрдию қитол,
Бўлмоди хон қўлларига дафъи малол.

Олти ой чекти бу кўрғон қаболи,
Бўлди ҳеч тарафдин холи.

Халқ фарёд кило бошлодилар,
Қалъадин ўзларини тошлодилор.

XXXIV

Самарқанднинг яёғ ва отлиғи ёсониб қалъадин чиққонлари

Ногаҳон борди биров тошқоридин,
Шаҳр сори ки билур мен боридин.

Қолмади хон черикига ўзбак,
Борди бисёр эл андак-андак.

Қойси Қуфайну Фарохайн кетти,
Қойси Хирқону Ҳазор етти,

Қойси Карминага тузди оҳанг,
Қилди шоҳона бисоту авранг.

Қойси йўл солди Бухоро сори,
Қойси ҳам кўзлади андин нори.

Қойси Қарши била Кешка борди,
Моли ғойиб деб элни ахторди.

Хон қошида киши оз қолибтур,
Қолғони доғи кўнгул солибтур.

Шайхул-ислом бу сўзни билгоч,
Деди Мирзоға бу сўзни етгоч.

Йиғдилар шаҳр элини яксар,
Дедилар ким будур эмди хабар.

Шаҳрнинг бир неча бебоклари,
Киши бўғурға ҳавасноклари.

Дедилар: «Биз йиғоли чолок эл,
Лоуболи сифату бебок эл.

Шайхул-ислом била Мирзо, сиз,
Қалъа устида тамошо килингиз.

Биз чиқиб разм этоли хон бирла,
Ишингизни қилоли хон бирла.

Эмди ким оз қолибтур лашкар,
Чиқибон кўрсотоли хонға ҳунар».

Шайхул-ислом ила Мирзо бисёр,
Эл аро шодлик айлоб изҳор.

Дедилор яхши кенгошдур ушбу,
Ёқадур асру кўнглига асру.

Қилсонгиз разм чиқиб тошқори сиз,
Қилоли сизга иноятлар биз.

Ушбу сўз бирла ушул бебок эл
Дема бебок, бaсе чoлoк эл.

Тoптилар ўзлари янглиғ бисёр,
Борча тирафгону, чусту жаррор.

Чиктилар шахрдин андоқ ким барк
Бўлубон жибау жавшан¹ аро гарк.

Бўлди Мирзо кишисига номус,
Дедилар борча дариғу афсус

Ким: «Бу эл чоғли бўла олмой биз,
Нангу ном ила ўла олмой биз».

Мингча яхши киши қолиб эрди,
Ким бори размға толиб эрди.

Чикти ул мингча киши отланибон,
Иш килурға бориси қотлонибон.

Тутти Мирзо била шайхул-ислом,
Шаҳр дарвозаси устида мақом.

Чикориб элни юруттилар тез,
Яна ҳар фитнани айлаб ангез.

XXXV

**Имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон ва Ҳамза
Султон ва Музаффариддин Султон Маҳмуд
баҳодир чопо аларға ўтру борғонлари**

Ўлтуруб эрди фароғат била хон,
Эвлик эвида тақи ҳар Султон.

Ким сўрон шаҳр соридин келди,
Тошқи эл борча бу ишни билди.

Ҳазрати хони писандидахисол,
Жавшанин эғнига олди филҳол.

П. М. Мелиоранский нашрида «Жуш» ёзилган

Ўнгў сўл борча кийиндилар чуст,
Белларин боғладилар размға руст.

Ичкиси доғи мукаммал бўлди,
Ичкидин хоннинг эшиги тўлди.

Ҳамза Султонға доғи борди хабар,
Қилди ораста ул ҳам лашкар.

Бўлди Султон Баҳодир Маҳмуд,
Бу хабар бирла бағоят хушнуд.

Ким чиқиб келди аду хайли ёёғ
Бизга ҳақ тузгуси асбоби фароғ.

Тенгри берса ани помол этоли,
Дўстлар кўнглини хушҳол этоли.

Ушбу сўз бирла диловар Султон,
Юруди ўйла ки пури Достон.

Қилиб ораста ўнг бирла сўлин.
Оғосидек ясобон ички қўлин.

Шаҳр сори юрубон от солди,
Шаҳр эли от оёғида қолди.

Ул ёмонларки бу иш бошлодилор,
Ўзларин шаҳр ичига тошлодилор.

Қолди Мирзо навқари бирла ёғ,
Ваҳмдин жонлар аро юз минг доғ.

Хонқули ҳам етибон келди равон,
Қилиб аъдо черикини бежон.

Жилвагар бўлди Темур Султон ҳам,
Хоннинг оллида савашти маҳкам,

Хон доғи ўзи савашти бисёр,
Ўқ била бўлди базе коргузор.

Отибон йиқти неча жоҳилни,
Сарнигун қилди неча ботилни.

Ўзи олдидоғини ёндурди,
Ёндуруб хандакиқа еткурди.

Лашкар аҳли кўруб андоқ хонни,
Ҳар сори жилвада бир султонни,

Ҳамзанинг ўқиға кўз солмодилор,
Чопишиб бир-биридин қолмодилор.

Қирдилар Ҳамза дегонни беҳад,
Томлор қолғониға қилди мадад.

Чикқон элнинг кўпи зое бўлди.
Шаҳрнинг урушур эли ўлди.

Шайхул-ислом кўриб эл қочишин
Қилди наззора қироннинг келишин.

Ваҳм қилдики юруб ҳазрати хон,
Келса шаҳр эшигига ушбу замон.

Урушур чоғли киши йўк, нетоли,
Қалъамизни не қилиб беркитоли?

Бўлди Бобур доғи ғамгин бисёр,
Изтироб айлади мискин бисёр.

Лек хон ёнди ўшул ердин-ўк,
Келмоди шаҳри эшигига ёвук.

Келди ўз манзилига хурраму шод,
Айлоди майли намозу аврод.

Чун адо қилди намозин ул хон,
Арз этиб ажзу ниёзин ул хон,

Қурбнинг мартабасиго етти,
Тенгрисиго бу муножот этти.

XXXVI

**Фақир мискин яхшилиғни тилоб имом-уз-замон
тенгрисиға муножот қилғони**

К-эй худованди кариму ғаффор,
Моликулмулк сену ҳам қаххор,

Мулкнинг молики йўк сендин ўкун,
Ушбу мулк ичра нелар бўлди буқун.

Манго лутфу карам эттинг зоҳир,
Борча лутфунго қилдинг нозир.

Қаҳр бу мулк элиго кўргуздунг,
Қаҳр ила мундоқ аларни буздунг.

Эмди лутф айла аларға зоҳир!
Эй худованди раҳими кодир,

Бўлмосун қолғон улус ер йўли,
Етмосун бошлориға ғам қўли!

Ҳазрати хони халифакирдор,
Меҳрибонлик қилиб элга изҳор.

Қилди бу нав муножот аммо,
Тенгридин келди ўшул элга бало.

Хон сори очмодилор асло кўз,
Сулхдин демодилор асло сўз.

XXXVII

Самарқанд эли очлиққа турмой қалъадин чиқо бошлоғонлори

Яна Мирзо била шайхул-ислом,
Йиғибон бир неча шуми худком,

Ёнги бошдин яна шарт айлодилор,
Шарт маҳкамлиғини сойлодилор.

Дедилар: «Ўтти қабалдин тўрт ой,
Йўқсиз эл бўлди бу шаҳр ичра гадой.

Эмди шаҳр ичра маноди қилингиз,
Ул маноди аро сўзни билингиз.

Сўз бу ким йиллик озуксиз чиксун,
Муфлису, ожизу йўқсиз чиксун.

Биз ойтқон сўзумизга етоли,
Шаҳрни борлиқ эл беркитоли».

Бу маноди юругоч шаҳр аро,
Тушти йўқсиз эл ичига ғавго.

Йиғилиб юз, ики юз эвлук эл,
Чикмок учун қилибон маҳкам бел,

Йибориб тошқори Султонға киши,
Қою Султонға, қою хонға киши,

Тилобон ўзларига доруға.
Ким тилаб топмадилор доруға.

Чиқтилор борчаси булжор била.
Йиғлошиб дидаи хунбор била,

Борчаси қўл тушушуб чиқтилор,
Жон берурга эвушуб чиқтилор.

Борча зиндон аро ётқон кишидек
Балки зор ўлғону қотқон кишидек,

Заъфарони бўлубон чехралари,
Қурук ўтдек бўлубон сабзалари,

Йўл юрурча йўқ аларға қувват
Туз турурға йўқ аларға қувват,

Эл чиқо бошлоди мундоқ бисёр,
Чархнинг меҳнатидин борчаси зор.

Чиқти бир ойча бу таври курон,
Ким борисин босиб эрди сурон.

Ўн минг эвлук киши чиқти бўлғой,
Шахрлар шояд алардин тўлғой.

Чун бу сўздин яна ўтти бир ой,
Бўдилар борлиқ эл бори гадой.

Олти ой чекти бу қўрғон қабали,
Бўлмади ҳеч тарафдин халали.

Ишлари етти анго ким дедилар,
Бошда деган нималарни едилар.

Бўлди андоқ қаболи ким даврон,
Қўрмади тийра мунунгдек қўрғон.

XXXVIII

Имом-уз-замон урушқа фармон қилиб, Музаф-
фариддин Султон Маҳмуд Баҳодир қалъага уруш
ва имом-уз-замон раҳм қилиб, черикини тийғони
ва эл шаҳарда бетоқат бўлуб ғавво қилгонлари

Ушбу ҳолатда азизе келди,
Сўзлари хон қошида айтилди.

Деди: «Йўқтур урушур чоғли киши,
Халқнинг йўқтур уруш бирла иши.

Эл сизинг, мулк сизинг, мол сизинг,
Давлату нусрату иқбол сизинг».

Бу ҳикоят била хони даврон,
Яна қилди урушурға фармон.

Нордбону тўра бисёр эрди,
Ёсониб бөрчаси тайёр эрди.

Чун бу ҳукм ўлди жаноби хондин,
Ҳеч ким чекмади бош фармондин.

Субҳ чун бўлди шафақдин хунрез,
Меҳр қўлига бериб ханжари тез.

Хон черики ёсониб яхши-ёмон,
Бўлдилар борча мутеи фармон.

Кўториб шотулорин келдилор,
Қилур ишларни бори билдилор.

Келди хоннинг черики ҳар ёндин,
Борди жон шаҳрадаги аёғнидин

Яна бир ёндин Султон Маҳмуд,
Келди ўз лашкари бирла хушнуд.

Келгач-ўқ тўралари етти равон,
Черики қилди шужоати аён.

Тўранинг сўнгича шоту етти,
Шаҳрнинг боғиға қайғу етти.

Тўралик тўрани илкига олиб,
Шотулук шотуни эгнига солиб,

Келдилар хандаки ичра филҳол,
Ўттилар хандакин айлаб помол.

Кўйдилар томига шотуларни,
Топтилар ул сори қобуларни.

Турди хандақ яқосинда Султон,
Қобучилар била айлаб жовлон.

Оттилар кимки чиқорди бошни,
Ул чиқормай бошин, отти тошни.

Тош кўп келдию ўк ҳам бисёр,
Кўп киши бўлди черикдин афғор.

Лек шотуни олиб борғонлар,
Шаҳрға ваҳм солиб борғонлар,

Чиктилар борчаси шотулардин,
Гарчи кўп келди тош ўтрулардин.

Кўп уруш бўлди вале охири кор,
Шаҳр ичинда чи сиғору, чи кибор,

Борча Султон сориға келдилор,
Жону дил бирла уруш қилдилор.

Айлагач шаҳр эли борча хужум
Осмон узра ўшондоқки нужум.

Шотунинг устидаги афғор эл,
Пурдилу пуржигару пуркўр эл.

Гарчи андоқ яролиғ туштилар,
Соғ ёниб борчаси қовуштилар,

Хон сиёсат қилатурғон бўлди.
Шаҳр холин билатурғон бўлди.

Раҳм этиб қилмади ангиз уруш,
Деди: «Бермас бу улус бизга туруш.

Кўроли бир қўл ила не қилушур,
Қилур ишни бaсе Султон билишур»

Хон бу сўз бирла уруш қилмойдур,
Черики қалъа сори келмойдур.

Хоннинг ўтрусидоғи ҳам бори,
Келибон айлади разм кори.

Йўкса тўш-тўшдин уруш бўлса эди,
Қозими ўзбак ила тўлса эди,

Олинур эрди ҳамулдам кўрғон,
Ғояташ элига раҳм айлоди хон.

Гарчи ул қалъани олмай ёндук,
Асру хирмон ўти бирла ёндук.

Лек ҳолатлори маълум ўлди,
Борчага ишлори мафхум ўлди.

Билдилар борчаки тўш-тўшдин уруш
Бўлса йўқ шаҳр элига ҳеч туруш.

Бўлди Мирзога доғи бу маълум,
Ким бўлур шаҳрдин охир маҳрум.

Шайхул-исломга ҳам бўлди аён,
Ким ёпушса, олур ул қалъани хон.

Бўлдилар эл доғи асру навмед,
Кўрдилар жон аро доғи жовид.

Шайхул-ислом қошига аён
Йиғилиб дедилар: «Эй шайхи замон.

Олти ой бўлдики биз мискинлар,
Сидк йўлида вафо оинлар.

Айладук ҳар неки фармон қилдинг,
Сидқимизни бaсе сен ҳам билдинг.

Эмди йўқ тоқатимиз, чора недур,
Қолмоди қувватимиз, чора недур?

Ит этини едук, эмду нетоли,
Биз бу кўрғонни нетиб беркитоли? ..

Уруш айлар кишимиз қолмоди ҳеч,
Қалъа бирла ишимиз қолмоди ҳеч.

Сени деб етти бу ерга ишимиз,
Етти кўкка етадур нолишимиз.

Тошқори боғларимиз бузулди,
Ичқори эвларимиз бузулди.

Эмди Мирзоға ижозат бергил,
Йўлимиздин бу тиконни тергил.

Хон эрур асру раҳиму одил,
Адлиға кўнгил азалдин мойил.

Сен агар ваҳм қилурсен хондин,
Кеча олмассен бу ўғлондин.

Борғил онинг била бу кишвардин,
Қутқориб халқни дардисардин.

Йўкса бу шаҳрни олғоч филҳол,
Борча оламини қилурлар помол.

Бир қўли ким туно-кун солди уруш,
Йўқ эди шаҳрда имкони туруш.

Йиғилиб борча ани дафъ эттук,
Эмди ул ходисани рафъ эттук,

Тонгла хон бирла бори султонлар,
Борча Мирзолар ила ўғлонлар.

Қилсалар тўш-тўшидин разм ангез,
Хон бу кўрғонни олур бўлғой тез.

Эмди тадбир будурким Мирзо,
Қилмойин шаҳр эли бирла ғавго,

Хон била сулҳ сўзин ойтқой,
Фитнаю кин бошидин қойитқой.

Хонга ҳамширасини акд эткой,
Ул бориб хон қадамига еткой.

Шаҳрдин қочкою кеткой Мирзо,
Шайхул-ислом ҳам анго ҳамно».

Шаҳар элидин бу ҳикоят бўлғоч,
Бу ҳикоят била қўрғон тўлғоч.

Шайхул-ислом ҳаросон бўлди,
Бобур ўз ҳолига ҳайрон бўлди.

Бўлдилар беклари борча ғамгин,
Бўлдилар борчаси меҳнатқа қарин.

Кетор асбобини соз айлодилор,
Отлаларининг семизин сайлодилор.

Алар аҳволи бу ким топти баён,
Эмди хондин эшитинг бир дoston.

XXXIX

**Имом-уз-замон ғойибона ошиқ бўлуб, ишқ била
маъшуқини қўлига олғони ва Бобур Мирзони
қочуруб тахт қўлига солғони**

Хон бу ҳолатда анингдек ошиқ,
Ким дегой тирилубтур Вомиқ.

Ёри Узро сифати шаҳр аро,
Хон қилиб тошқоридин вовайло.

Бор эди ул санами зебоға,
Нисбати шаҳрдоғи Мирзоға,

Этойин нисбатини фош санго,
Ҳосилан эрди қариндош анго.

Ғойибона бўлуб эрди ошиқ,
Ани Узро деб, ўзини Вомиқ.

Гойбона сифатини эшитиб,
Ишқда иш бу ерларга етиб,

Бир замон йўқ эди ором анго,
Оҳ ила нола эди ком анго.

Селдек ёш оқор эрди кўзидин,
Дард зоҳир бўлур эрди сўзидин.

Ишқ дарди ёшидин возеҳ эди,
Шавқ сўзи юзидин лоеҳ эди.

Ҳар ҳикоят аро ишқ эрди сўзи,
Ишқдин эрди гуҳарбори кўзи.

Кечалар ишқ фусун этгоч они,
Ул фусуң зору забун этгоч они,

Дер эдиким: «Чериким отлонсун,
Қалъага чиқмоқ учун қотлонсун».

Жўш урар эрди ададдин афзун,
Черики жибаланиб дарёгун.

Қопқо оғзиға борурлор эрди,
Қалъага жов йиборурлор эрди.

Қалъада эл бўлур эрди хайрон,
Ким уруш солғоли келмиштур хон.

Тонггача элга йўқ эрди уйқу,
Ўлтурурлар эди хонға ўтру.

Лек ҳазратға бу эрди максуд,
Ким анинг хотири бўлғой хушнуд.

Истагай ёр ёқинида кўнуш,
Айлагай кеча ирокдин кўрунуш.

Ёрнинг манзилидин ис олғой,
Ёрнинг кўйига ғавғо солғой.

Ўзида худ йўқ эди хобу қарор,
Дилбарин ҳам қилур эрди бедор.

Кеча тонг откуча бедор эрди,
Ишқдин кўзлари хунбор эрди.

Ошиқона газале айтур эди,
Субҳи бўлғоч ериго койтур эди.

Эл йиғилғоч кўрунушга қошиға,
Хайрбод айлар эди кўз ёшиға.

Ўзини соқлар эди эл кўзидин,
Лек иши йўқ эди элнинг сўзидин.

Кўнгли машғул эди ёри бирла,
Хотири дола узори бирла.

Шаҳрдан сўз сўроқ эрдию хабар,
Ўзгадин йўқ эди кўнгилга асар.

Шаҳрдин кимки чиқор эрди наҳиф,
Хон кўзига кўрмнур эрди латиф.

Ким кўнгул маҳфилидин келгондур,
Ёрнинг манзилидин келгондур.

Келтурур эрди қошиға они,
Сўрар эрди сўзини пинҳони.

Ишқдин дер эди розини анго,
Билдурур эрди ниёзини анго.

Қилур эрди анго асру инъом,
Мезаю атъимадин пухтаю хом.

Ҳосилан аҳли ғаломус бори,
Ёндилар ишқ била шаҳр сори.

Қилдилар ишқ ҳадисин машҳур,
Колмади ишқ ҳадиси мастур.

Етти ул шамъға бу афсона,
Ким санго хон бўладур парвона.

Оразинг кўрмойин ўлмиш мафтун,
Сени Лайли деб, ўзини Мажнун.

Сендин ўзга анго дилжу йўк эмиш,
Кечалар кўзида уйку йўк эмиш.

Келди ногоҳ бу аснода биров,
Бўлди бир турфа ғазал бирла иков.

Ғазалида бу ҳикоят эрди,
Оғзида ҳам бу ривоят эрди.

Сўзнинг мухтасари

«К-эй манго орзуи жон васлинг,
Бедаво дордима дармон васлинг.

Сифатингни эшитиб зор ўлдум,
Ишқинг илкига гирифтор ўлдум.

Сени кўрмай манго аҳвол будур,
Ишқинг илкида манго ҳол будур.

Боқибон қолди хаёлингга кўзум,
Оҳ, агар тушса жамолингга кўзум.

Сабр куйига гузорим йўқтур,
Етмойин санго қарорим йўқтур.

Қилсанг ойдек фалак устида ватан,
Ё гуҳардек садаф ичра маскан.

Тўкойин ашк Сурайё янглиғ,
Чиқойин кўкка Масихо янглиғ.

Кўз ёши ичра бўлойин ғаввос,
Ул садафдин қилойин сени халос.

Айлайин шарт сенинг бошинг учун,
Бўлма ғамнок қариндошинг учун.

Ҳеч ямонлиқ анго ёвутмоғоли,
Сени телмуртуб ани тутмоғоли.

Ҳар қаён хотири истар борсун,
Борсун, ончаки юрурдин ҳорсун».

Қосид этгач ҳикоятни адо,
Бўлди қиз кўнглида дарде пайдо.

Жон била хон сори мойил бўлди,
Хон ғамидин ичи, тоши тўлди.

Чун бу сўзлорни аноси билди,
Ўз-ўзи бирла тааммул қилди.

Деди: «Шояд бу сабаб бирла худо,
Бир ёруғлуқ манго қилғой пайдо».

Аноси ҳам бўлиб эрди музтар,
Беклари ҳам мутаҳаййир яксар.

Эл сўзи доғи билиб эрдилар,
Иш яроғини қилиб эрдилар.

Туттилар борча бу сўзга миннат,
Дедилар келди яна амнийят.

Шайхул-исломни чорлоттилар,
Муршиди хомни чорлоттилар.

Хон сўзин дедилар, эл сўзини ҳам,
Сифати ишқи дилафрўзини ҳам,

Шайхул-ислом ҳам ўлди рози,
Йиғилиб келди фақиҳу қози.

Эл улуғлорини жам айлодилор,
Шаҳрнинг яхши элин сайлодилор.

Дедилар: «Сулҳ этинг эмди ангез,
Чиқоли биз бу вилоятдин тез.

Шаҳр эли эшитиб ушбу мақол,
Бўлдилар борчаси шоду хушқол.

Интихоб айлодилар дарвише,
Борча оламға наку андеше,

Қиз сўзини дедилор аввал анго,
Қиссани билдурубон мужмал анго.

Сўнгра элнинг гамини ҳам едилор,
Шаҳр элининг сўзини ҳам дедилор:

«Ҳосили сўз буки, хон қиз олсун,
Игнидин ҳажр либосин солсун.

Шайхул-ислом ила кетсун Мирзо,
Сафар оҳангини этсун Мирзо.

Бўлмосун хон кишиси монеъ анго,
Бўлмосун ҳодисае воқиъ анго.

Шаҳр элига тақи раҳм этсун хон,
Бўлмасун ушбу вилоят вайрон.

Хону султонлари шарт этсунлор,
Сўзларининг бошига етсунлор».

Бу ҳикоятлар ила ул дарвиш,
Бўлди хон олдида хидмат андиш.

Бўлдилар борча салотин ҳозир,
Борча дарвиш сўзига нозир.

Хон қабул айлади дарвиш сўзин,
Очди дарвиш сори лутф кўзин.

Деди: «Бобур била шайхи нодон,
Қилдилар шаҳрни асру вайрон.

Шоҳ бўлгон ер улус қойғусини,
Кинадин соф тутор кўзгусини.

Тенгридин банда тилормен доим,
Гоҳ зокир бўлубон, гоҳ соим.

Ким манго олам элини бергой,
Борча офоқ қўлумға киргой.

Мен бу элларга карам қилғоймен,
Зулм аҳлини адам қилғоймен.

Бергомен шаръи набига равнақ,
Бидъат аҳлини кеториб мутлақ.

Манго ният будур, эй марди худо,
Нетойин, эл муни билмос асло.

Тиламосдор мени бу нодон эл,
Ул сабабдин бўладур вайрон эл.

Хар неча эл тиломос, мен тиларам,
Эл мени силомоса, мен силарам.

Мен тилоб, тенгри берибтур, эй шайх,
Тенгри сўзи манго кирибтур, эй шайх.

Мен тилодим, тилоди тенгри ҳам,
Бўлмаса тилоги манго не ғам?

Ким тилоса мени, давлат топқой,
Давлату иззату нусрат топқой.

Ким ўзин тутса тилоқдин маъзур,
Бўлғуси йўқтур анго ҳеч хузур.

Билки, мен борчаға мушфикдурмен,
Борча эл бирла мувофикдурмен.

Чигатой эл мени ўзбак демосун,
Бехуда фикр қилиб ғам емосун.

Гарчи мен ўзбак элидиндурман,
Лек тангрига эрур бу равшан.

Ким тилор мен бори эл аснофин,
Билмосом жом аро дурду софин.

Фикрим улдурки, олиб Шому Ирок,
Бўлғаймен Миср улусиға кўнок.

Бу Самарканд худ ўз тахтимдур,
Билгил андинки нетек бахтимдур.

Кирса юз тахт мунигдек қўлума,
Бўлмоғой ҳеч ғубори йўлума.

Бу улус гарчи ямонлиқ қилди,
Ўз ямонлиғини охир билди.

Энди мен яхшилик изҳор этойин,
Раҳматини бориға ёр этойин.

Шайхул-ислом ила Бобур кетсун,
Улки бор бизга кероклик етсун».

Чун бу сўзлорни деди ҳазрати хон,
Олди дарвиш қошинда қуръон.

Шартлар айлоди дарвиш писанд,
Солди дарвешлиғи кўкка каманд.

Жам этиб кўнглини ёнди дарвеш,
Ғусса ўти била ёнди дарвеш.

Ким мунунгдек кишини билмас эл,
Хон била куллуғини қилмос эл.

Шаҳрға кирди не ким деди хон,
Борчасин шаҳр элига қилди баён.

Бўлдилар шаҳр эли асру дилшод,
Қойғудин кўрдилар ўзни озод.

Қилдилар хонға дуо жон бирла,
Кўрдилар жонларини хон бирла.

Бўлди Мирзо доғи асру хушҳол,
Ким қочиб чикқусидур фориғбол.

Шайхул-ислом тақи шод ўлди,
Хотири фикрдин озод ўлди.

Қиз доғи бўлди фараҳнок базе,
Тушти онинг бошиға ҳам ҳавасе.

Аноси ҳам фараҳ этти бисёр,
Жон аро шодлиқ этти изҳор.

Хон вакилин тилатиб олдилар,
Шаҳр аро тўй сўзини солдилар.

Хонға ул ойни никоҳ айладилар,
Айш сўзини мубоҳ айладилар.

Чикориб хонға йибордилар они,
Бўлди хон ганжу гуҳар бирла гани.

Гарчи ул ганж учун чекти ранж,
Оқибат кўрди ўзин соҳиби ганж.

Они чун хонға йиборди Бобур,
Шаҳрдин чикдию борди Бобур.

Чун халос ўлди қабалдин ул шоҳ,
Қилди Хоника деган хонға паноҳ.

Ёр чун хон қошиға ёвушти,
Қўйди Бобурни, анго ёпушти.

Бўлди хон васл ила шоду хуррам,
Бўлди хушҳол қочиб Бобур ҳам.

Шайхул-ислом доғи ҳамраҳ анго,
Ҳамъинон бир-икки уч аблаҳ анго.

Ишқ ила шаҳрни фатҳ айлади хон,
Ишқдур воситайи фатҳи жаҳон.

Ишқдур васл қобуғиға калид,
Ишқдур айлогон эскини жадид.

Ишқ душворни осон айлар,
Ишқ оламини гулистон айлар.

Ишқ бирла тузолубтур айём,
Ишқ бирла очилубтур ислом.

Ишқдур маҳзани асрори вужуд,
Ишқдур матлаъи анвори вужуд.

Ишқ берди талаб элига мурод,
Ишқдиндур бори ишларга кушод.

Ишқдур воситаи амну амон,
Ишқдур робитаи жисми равон.

Ишқдин бўлди малак руҳони,
Ишқдин бўлди фалак жисмони.

Ишқдиндур бори ашё мавжуд,
Ишқдин ўзга нимага не вужуд.

Ҳар не ким борлиғ оти бор анго,
Борлиғ неъмат сифоти бор анго.

Ишқдин бўлди анинг борлиғи,
Борлиғ бирла намудорлиғи.

Ишқ ул нурдур, эй соҳибни фан
Ким, эрур ўзлуки бирла равшан.

Ҳам қуёш жисми мунаввар андин,
Ҳам қамар машъали анвар андин.

Ишқдин кимки хабардор ўлди,
Тангрига маҳрами асрор ўлди.

Ишқдур олғувчи кишварларни,
Ишқдур бузғувчи лашкарларни.

Ишқдур хонни жаҳонгир эткон,
Ишқдур ақл ила тадбир эткон.

XL

Самарқанд фатҳ бўлгондин сўнгра қабал тортқон
элларнинг аҳволи ва Хоника хон мўғулларидин
толону торождин ва Кичик Мирзоқинг бошток
навкарларининг бемаъни ҳукуматларидин бузу-
луб, кўрғонни беркитур дегонларининг ҳоли

Чун Самарқанд эшиги очилди,
Хон баса элга иноят қилди.

Бурноғи ишдин аларға демоди,
Разм сончишдин аларға демоди.

Шаҳр эли хон карамини кўрди,
Борча ерлик ерга ўлтурди.

Хон бу алтофни қилғоч изҳор,
Қилдилар халқ таажжуб бисёр.



Қилдилар хонға дуо яхши-ёмон,
Бўлдилар борча мутеъи фармон.

Хон бaсе оёди элни, аммо
Тенгридин бор эди ул элга бaло.

Неча йил хон келишидин бурно,
Қабалу разм ишидин бурно,

Бойсунғар била Султон Масъуд,
Чиқариб эрдилар ул элдин дуд.

Тақи Султоналии нодон ҳам
Қилиб эрди бaсе ул элга ситам.

Бир тарафдин тақи Тархон отлик,
Лодалор бор эдилар шавкатлик.

Тақи Хоника дегон хони азиз,
Ким анго бор эди идроку тамиз,

Қилиб эрди черикига фармон,
Ким чопиб халқни қилғой вайрон.

Неча йил мунча балолар бор эди,
Анго анвоъи жафолар бор эди.

Булмакорим била Бобур доғи
Қўйди эл жониға меҳнат доғи.

Олти ой боғлодилор кўрғонни,
Ваҳмидин кутқароли деб жонни.

Бир-икки жон учун ушмунча жон
Дарду ғам ўтиға куйса не ямон.

Шоҳ улдурки, еса эл ғамини,
Доим ўзига деса эл ғамини.

Истамай ўзининг оройишини,
Истагой халқнинг осойишини.

Нафс учун айламаса султонлик,
Қилмаса аҳли ҳаводек хонлик.

Арсайи мулкни ёбон билса,
Элни қўй, ўзини чўпон билса,

Билса султонлигининг дастурин,
Балки чўпонлигининг дастурин.

Қўйини ўтға, сувға еткурса,
Оруғини ўзига келтурса,

Кундуз ўтлоса аларни хушҳол,
Қилмаса бўрига зору помол.

Кечаси айлоса оҳанги қўтон,
Берса ором аларға яқсон.

Бўридин бўлса нигоҳбон кундуз,
Бўлмаса ожизу ҳайрон кундуз.

Ўғридин бўлса нигоҳдор кеча,
Бўлмаса ўғри била ёр кеча,

Ўзига деса қилой осон иш,
Деса чўпонки биллой осон иш,

Соклосун жонивори донойи,
Қуйда чўпонлар ила ҳампойи.

Бўйнида тавқи вафойи бўлғой,
Ўғрида нағмасаройи бўлғой,

Кундуз эткой кўйи бирла таку пў,
Бўлмоғой кеча кўзида ўйку.

Бўри бирла уруш оҳанг эткой,
Кенг жаҳонни ўзига танг эткой.

Ўғри бирла кеча ғавғо қилғой,
Ўғрини эл аро расво қилғой.

Подшаҳ бўлса керак чўпондек,
Мардиरोҳ бўлса керак чўпондек.

Элини кўй киби билса доим,
Элга раҳмат била келса доим.

Бўридек ёғини мазлум этса,
Мол олурдин они маҳрум этса.

Ўғридин сақлоса, яъни султон,
Ихтиёр этмаса элга девон.

Нетайин, деса ўзи, чўпондек,
Бўлсун ит бирла сўзи чўпондек.

Айласун шаҳс емини пайдо,
Ит киби қилғучи элга ғавғо.

Ит сифати била ораста ул,
Нур зоти била ораста ул.

Ҳам вафодорлик эткой зоҳир,
Ҳам мададкорлик эткой зоҳир.

Ёғи бирла урушурдек бўлғой,
Разм вақти турушурдек бўлғой.

Ўғри бирла тақи ғавғо қилғой,
Ҳам раиятга мадуро¹ қилғой.

Бўлмағой дунё ишиго машғул,
Оллида дин иши бўлғой мақбул.

¹ П. М Мелиоранский нашрида «мадорлик» деб ёзилган — Э. Ш.

Дин ёғисин тақи маълум эткой,
Ўғрисини тақи маҳрум эткой.

Яъни султони агар қилса хато,
Башарийят юэидин ахёно,

Ул хатодин халал ўлса динға,
Ул ойтса шаҳи дин ойинға

Ким: «Хатодур, бу хатодур, бу хато»
Тиламосдин халалин марди худо.

Улки бу йўлни санго кўргузди,
Билки дин силсиласини узди.

Ёғидин дегани улдур таҳқиқ,
Қилма зинҳор ўзунға они рафик.

Дин ёғиси будур, ўғриси ул,
Ким кўнгул ичра дойим солур йўл.

Хотири соф аро солур васвос,
Дерлар ул шуми лаини ханнос.

Ул агар васваса айлоб гоҳи,
Шоҳга кўрсатур ўлса роҳи

Ким, шариат йўлидин тушкой ирок,
Бўлғой иқлими залолатда казок.

Шарьдин чун они бир ён солғой,
Нақд дунёни ўғурлоб олғой.

Керак ул маҳрами асрори яқин,
Деса лаънат санго шайтони лаин.

Шоҳин андоқ мутаннаббеҳ қилса,
Шарьи сори мутаважжеҳ қилса,

Дину дунё аро ул муршиди роҳ,
Ёғию ўғридин ўлса огоҳ.

Подшоҳ тинч кўнгул бирла бўлур,
Бидъату зулм дўкони бузулур.

Ўйлаким итсиз бўлмас чўпон,
Бўлмаса ҳам керак онсиз султон.

Бу ҳикоят эл учундур бори,
Бу ривоят эл учундур бори.

Ким ўзин тутқон, ул элга султон,
Қилди номуски бўлғой чўпон.

Бўридин соқломоди қўйлорини,
Қўйди бўри ситамига борини.

Кесмоди ўғрисининг илкини ҳам,
Ўғрилар кўнглини қилди хуррам.

Айлади нафс ила шайтонни шод,
Дину дунёсини берди барбод.

Емади халқ ғамини ҳаргиз,
Айлади халқини ёри ожиз.

Элни соқлорға мажולי йўқтур,
Урушур чоғлик ҳоли йўқтур.

Қабади халқни кўрғон ичида,
Балки банд айлади зиндон ичида.

Яхшироқ ул эдиким андоқ шох,
Чунки ўз ҳолидин эрди оғох.

Кимгаким, тенгриси нусрат берди,
Нусрату қуввату давлат берди.

Анго топшурғой эди ўз элини,
Торто турғой эди элдин-элини.

То ўшул эл қилибон султонлик,
Элга кўргузғой эди чўпонлик.

Ўзи элнинг ғами бирла қуймос,
Билмосу билгучига ҳам қуймос.

Бир киши жони учун юз минг жон
Нега озурда қилур бу даврон.

Ҳақ ушул эрдикӣ бу хон келгоч,
Подшаҳлар анинг ишин билгоч,

Тахт ила, тож ила, мулку зару сим
Анго қилмоқ керак эрди таслим.

Қилибон мулк талаб мирзолар
Солдилар мулк ичида ғавғолар.

Анго лаънатки қилиб мулк талаб,
Эл бузулмағлиғига бўлса сабаб,

Анго раҳматки элин қистамади,
Эл бузулмақлиқини истамади.

Ўзгалар бузғонин обод этти,
Бузуғ эл хотирини шод этти.

Яхшилик қилди ямон борғонға,
Раҳм этиб келди ямон борғонға.

Ким анго қилди ямонлик зоҳир,
Ул анго яхшилик этти охир.

Ғараз улким бу Самарқанд улуси,
Ким ямондур кичигию улуси

Бурноғи шоҳлар айёмида,
Йўқки гумроҳлар айёмида

Толотиб олдуруб эрдилар кўп,
Ким бу кўрғон аро кирдилар кўп.

Мунда ҳам қолғонини соттилар,
Ғоқаю факр ичига боттилар.

Бўдилар борча гадою расво,
Йўллар устида қилибон ғавғо.

Ичқори ошлиқ учун борди мол,
Тошқори ошлиқ улубон помол.

Уй била қўйни олиб эрди мўғул,
Теваю отни, ҳисорию чуғул.

Чун Самарканд бу навъ ўлди хароб,
Бўлди кўп қахт бўлурға асбоб.

Куз бу навъ эрди улуснинг холи,
Езга шаҳр ўлди улусдин холи.

Қиш қотиғ келдию кўп ёғди қор,
Ўлди очу ёлонғоч эл бисёр.

Кўчалар бўлди ўлукдин мамлу,
Шаҳр бўлди йигрурдек асру.

Ёлғиз ул шаҳрда-ўк ўлмади халк,
Анда-ўк лола киби сўлмади халк.

Кеш била Қаршида ҳам кўп ўлди,
Андолор кўп киши зое бўлди.

Ўлди бисёр Бухорода доғи,
Бўлди кўпроқ элига марғ чоғи.

Бу вилоётда ким айтилди
Ким, ўлум элни бу янглиғ қилди.

Юз минг одам ўлуб эркин шояд,
Эвлари бузулиб эркин шояд.

XLI

**Мовароуннаҳр халқиға тенгридин ғазаб етконда
бир азизе бу ҳикоятни баён қилди, танбиҳ учун
назм қилинди**

Бир ажаб сўз деди пиру ул вақт,
Пири хуршид замири ул вақт

Деди: «Бу ҳолдин ўлдум ғамгин,
Кўрмодим жон аро бир дам таскин,

Хотирим асру мушавваш бўлди,
Хаста кўнглум таки нохуш бўлди».

Дедим: «Эй, бор худойи кодир,
Борчанинг холиға доим нозир.

Борчага жисм ила жон сен бердинг,
Борчага ному нишон сен бердинг.

Кўз равоқини сен эттинг пур нур,
Кўнгул эвини сен эттинг маъмур.

Нутфани тарбият айлоткон сен,
Раҳм ичра ани сийлоткон сен.

Они қонга эвруб, ранг бериб,
Нутфалиқ мартабасидин ойириб,

Қонга ҳам эт йўсуни сен бердинг,
Этка ҳам ани-муни сен бердинг.

Сурати айладинг ул этдин рост,
Ким азалдин манго ул ўлди хост.

Рух ила они мушарраф қилдинг,
Халқ ичра ани ашраф қилдинг.

Неча овқот анго бўлди сарф,
Токи чиқди лабидин савт ила ҳарф.

Они не ерга-не ердин кетуруб,
Одами доирасига кеюруб,

Эмди бу ҳол ила қирмоқ не экин,
Хаста жонидин айирмоқ не экин?

Не экин мунча ғазабга боис,
Не экин мунча жаабга боис?

Ким неча шаҳр эли ўлди тамом
Шаҳрлар холи ўлуб бўлди тамом.

Айлогоч ушбу муножот фақир,
Хотифе дедики: «Эй пок замир,

Бор ўлуклар сори, кўр, холи недур,
Ул ўлукларга, кўр, аҳволи недур?

Қойдаким кўрсанг ўлук, қилма фароғ,
Қил назар суратиға боштин-аёқ».

Чун бу хукм ўлди манго хотифдин,
Хабар ўлди манго ул вокифдин.

Чиктим эвдин югуруб кўча сори,
Кўчалар тўла ўлук эрди бори.

Бир ўлукнинг боши узра турдум,
Юзини гард аро очиб кўрдум.

Мийиғи, оғзини ёпиб эрди,
Ушбу янглиғ назаримга кирди.

Аёғига тақи кўзни солдим,
Аёгин кўргач, ибрат олдим.

Табонида бор эди курра баса,
Тирик ўлса ер эди дарра баса.

Билдим андинки намози йўқ эмиш,
Тенгриси бирла ниёзи йўқ эмиш.

Йўқ эмиш тобии суннат ҳаргиз,
Билмос эрмиш баса миллат ҳаргиз.

Неча кун кездим ўшул ҳол била,
Ул ўлукларни тафтиш қила,

Борчасин ушбу сифатлиқ кўрдум,
Борибон звима тинч ўлтурдум.

Бу қирилғон кишилар ал ҳосил,
Бор эдилар бори ҳақдин ғофил.

Борча дунё аро маъмур эдилар,
Молу дунё ила мағрур эдилар.

Элтиб эрди борини ҳирсу ҳаво,
Динларини бузуб эрди дунё.

Ҳар сабаб бирла худойи жаббор,
Ойириб молларини айлади зор.

Оқибат қилди бу янглиғ борин,
Айлади қудрат қаҳр изҳорин.

Ҳазрати хони Шайбоний асру,
Раҳм ила келди ул элга ўтру.

Лек тенгри қилиб андоқ тақдир,
Қилди ул қавм ямонин ҳар бир.

Ҳар бирин айлади бир-бирига ҳалок,
На кафан топти, на тобут, на хок.

Ўлукига киши қилмай эъзоз,
Қилмади ҳеч азиз анго намоз.

Чун тирикликда намози йўқ эди,
Шамъдек сўзу гудоzi йўқ эди.

Ўлугида не керак анго намоз,
Андоқ, ўлгонга не керак эъзоз?

Қиш эди қахту ўлот ушбу тавр,
Ул қиш ул тавр ила айланди давр.

Қистади ул қиш улусни асру,
Келди очу яланғочга утру.

Аввало бир неча ёғди ёмғур,
Томди кўкнинг ёши мулду-мур.

Ювди ул қахт оро ўлгонларни,
Шаҳр аро эв-эли бўлгонлорни.

Ёғди ёмғур сўнгидин мунча қор
Ким, ўлукларга қилиб меҳр изҳор.

Борчасин кўмдию қилди пинҳон,
Эл кўзидин ким эрур эмди ямон.

Чун ўшул қор аларни ёпти,
Шаҳр филжумла сафойи топти.

Қордин сўнгра ҳаво бўлди совук,
Бўлди ўлмакка тирик доғи ёвук.

Қатраи музламағон қолмади сув,
Музлади шаҳри Самарқанд асру.

Элга билдурди Самарқандлигин,
Совуку кор ила хурсандлигин.

Ўтқа бозор баче гарм ўлди,
Ул замон давр анго эврулди.

Бўлди маъмур баче гулханлар,
Тира гулханлар эди гулшанлар.

Қолгон арбоби Самарқанд тамом,
Бўлдилар сокини кунжи ҳаммом.

Сортлар асру забун бўлдилар,
Дуд ила голиягун бўлдилар.

Қилдилар ўтқа парастииш бисёр,
Қилдилар ховияға майл изҳор.

Чун совуқдин бори афкор эдилар,
Дўзах ўтиға талабкор эдилар,

Ўт ҳам анча эмас эрди исиг,
Йўқ эди унча ҳам андин осиг.

Ул доғи мис каби бор эрди ўсуб,
Ўчоқ оллида совуқдин бурушуб.

XLII

**Имом-уз-замон, халифат-ур-рахмон Самарқанд
олгон йилнинг қишинда мўғул устиға черик тор-
тиб, Хоника хоннинг вилоятларин, Шаҳруҳияни
чоптурғони**

Ушмунингдек қиш ичинда ул хон,
Қилди борча улусиға фармон

Ким, Самарқандға келсунлар бот,
Қўюбон шевайи орому сабот.

Хондин ул ёрлиғ эшитғоч лашкар,
Хар нечук бўлса йиғилди яксар.

Лашкари чун йиғилиб келди тамом,
Деди ул хони азимул ислом

Ким: «Юруб Сирни кечормен филҳол,
Мўғул аҳлини қилурмен помол».

Ушбу сўз бирла юруб отлонди,
Хашаму хайли тақи отлонди.

Борди хон қалъайи Диззақ сори,
Салтанат аҳли мулозим бори.

Чунки Диззақдин ўтуб қўнди хон,
Шоҳ Маҳмудга қилди фармон

Ким, юруб илгари ўтсун сувдин,
Сир дема, хавфу хатарлиқ ердин.

Шаҳруҳия мўғулин чоптурсун,
Шошу Сайром йўлин чоптурсун.

Айласун хайли мўғулни вайрон,
Балки туфрок ила қилсун яксон.

Ушбу фармон била Султон Маҳмуд
Отлониб деди ағосиға дуруд.

Борди анинг била Темур Султон,
Юзи хуршиди фалакдек тобон.

Ҳожи Ғози тақи бўлди ҳамроҳ,
Мўғул элин қилойин деди табоҳ.

Жонвафо доғи юруб отлонди,
Мўғул ўлтурмоқ учун қотлонди.

Бўлди Қанбар ҳам аларға ҳампо,
Тилади марҳамату лутфи худо.

Отланиб шайхи муриди пурдил,
Бўлди ул ҳам бу юрушга мойил.

Бордилар борчаси Султон бирла,
Бандалик айладилар жон бирла.

Олти мингча киши чиқди кўлдин,
Баъзи ўнгдину баъзи сўлдин.

Борчаси пурдилу, размовару чуст,
Разм учун борчасининг беллари руст.

Борча кўш отлику борча жаррор,
Борчанинг борча яроғи тайёр.

Жибадин отлари борча юклук,
Ичу тош тўнлари борча туклук.

Қойсининг тўни эди олтойи,
Ул қизир эрди юруган сойи.

Қойси сувар қилиб эрди либос,
Вақтга лойиқ этиб эрди асос.

Қойси тулки била хурсанд эрди,
Тулкига толиби пайванд эрди.

Кўнглок ўрнида эди осу тийин,
Бу арода ман алардин нетойин.

Совуқ андоқ эдиким, яхши-ямон
Бор эдилар бори, андин нолон.

Гарчи ўзбак улуси дашт аро
Ўсубон туттилар анда маъво,

Дашт совуқларини кўрдилор,
Ул ҳаволарда чидоб турдилор.

Дедилар айлабон инсоф изҳор:
«Бу совуқ дашт совуқича бор!»

Ул совуқдин топойин деган амон,
Заҳмидин қутқорайин деган жон,

Тортиб эди тизига туклук ишим,
Айтур эрди бу эрур яхши ишим.

Ичидин тулкига чўлғониб эди,
Тани тулки аро тўлғониб эди.

Тошдин ҳам кийиб эрди яна бир,
Топмайин деб бу ҳаводин тағйир.

Бошида бор эди кешлик қалпоқ,
Жумурубон ёпуриб эрди кулоқ.

Ул киш асру совук эрди аммо,
Йўқ эди ҳеч аларға парво.

Кешга ботиб эдилар султонлар,
Маъдалат жисми ичинда жонлар.

Шамъ янглиғ эди Султон Маҳмуд,
Бошида кеш не янглиғ ким дуд.

Шоҳ Темур кеш ичинда, ҳайҳот,
Бор эди зулмат аро оби ҳаёт.

Қарочилар тақи кеш тун аро фарқ,
Борча осуда қадамдин то фарқ.

Бу ярок бирла етишти лашкар,
Сир бўйин айлодилар тунла мақар.

Совук айлаб эрди Сирга таъсир,
Тўнғуб эрди, топо олмай тадбир,

Тош киби музлаб эди ул дарё,
Йўқ эди ҳеч нам андо асло.

Сирни ул навъ кўрубон Султон,
Отланиб Сирни кечар бўлди равон.

Юругоч ҳазрати Султон филҳол,
Қилдилар Сирни халойиқ помол.

Ҳеч ким чикмоди ул кўрғондин,
Қилдилар ваҳм баче Султондин.

Дашту водиға ёйилди лашкар,
Мол таҳсилини қилди лашкар.

Шаҳруҳия мўғулин чоптилар,
Шаҳруҳи асру қолин топтилар.

Олдилар моли фаровон андо,
Бўлди кўп мол намоён андо.

Қирдилар хайли мўғулни бисёр,
Жонлариға тегурубон озор.

Икки кун чоптидор ул кишварни,
Ранжға соптилар ул кишварни.

Борди Хоника дегон хонға хабар
Ким, етишти бу тарафдин лашкар.

Хоника хон бу хабардин мискин
Бўлди бечораю асру ғамгин.

Мастлиқ уйқусидин ойилди,
Беклари бирла кенгошлор қилди.

Маслаҳат кўрмодилар отлонурин,
Отлониб разм учун қотлонурин.

Ул кенгашда вале Шайбонийхон,
Инисининг сўнгидин келди равон.

Сир яқосиға тушиб ўлтурди,
Хасм ила разм муносиб кўрди.

Хасм чун чиқмоди, қилди фармон
Ким, ёниб қўлға қўшулсун Султон.

Ҳукм ила ҳазрати Султон Маҳмуд,
Келдию қилди черикни хушнуд.

Моли оламини олибон келди,
Борча элни мутамаввал қилди.

Яна бир кун ул аро турдилар,
Хасм келгай дебон ўлтурдилар.

Хасм чун чиқмоди бўлди ночор,
Ёнмоқ ул ердин этиб азми диёр.

Чун черикнинг янори жазм ўлди,
Хони Шайбониға бу азм ўлди

Ким, яна Сирни ўтубон лашкар,
Ошлиқ олғой тевасиға яксар.

Яна хон айлагач ул навъ хаёл,
Яна Сир бўлди черикига помол.

Мўлкент устига йўл солдилар,
Бўлғой ошлиқларини олдилар.

Кўнгул ошлиқ соридин жамъ ўлди,
Мўлкент эли вале соврулди.

Хон кўчуб ёйди Самарқанд сори,
Хурраму шод черик аҳли бори.

Келди хон тахтида тутти ором,
Айлади айш саририни маком.

Ҳар ким ўз манзилида топти қарор,
Қою Қуфайну, қаю борди Бухор.

Фасли дай ўткуча эл тиндилар,
Борча қишлоқлариға индилар.

XLIII

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
мўғул устига бориб, Ўротепа қўрғонида Муҳам-
мад Ҳусайн Мирзони қабоғони ва ул ёлбориб
сулҳ тилоғони**

Ёз очилғоч яна хони даврон,
Айлади лашкар элига фармон

Ким: «Ўротепага жам ўлсунлар,
Дашти Собот аро ўлтурсунлар»:

Яна лашкар бори жам ўлди бот,
Тўлди хон лашкаридин дашти Собот.

Сабза устида ёйилди лашкар,
Оқ чечак янглиғ очилди чодар.

Шомиёна кўруб андоқ сахро,
Ёзилиб айлади кўп касби ҳаво.

Асру зебо бўлуб эрди ул дашт,
Қобили сайр эдию гулгашт.

Гули бисёр эдию сабзаси чўк,
Ҳеч бегона ўти асло йўк.

Лола сабза юзида ранг-баранг,
Лола остида бори тоза уланг.

Лола устила тикиб чодарлар,
Қилдилар айш пари-пайкарлар.

Хону султон кўруб ул саҳрони,
Кўрдилар базмға лойиқ они.

Қилдилар бир неча манзил андо,
Туздилар бир неча маҳфил андо.

Ичтилар бол фароғи била бол,
Болдин соғар этиб молломол.

Ҳосил ул подшаҳи динпарвар,
Айшу ишрат била чекти лашкар.

Етти Ўротепа кўргониға,
Ўт солиб ҳокимининг жониға.

Ҳокими бор эди бир мирзойи,
Хусн арбоби аро раънойи.

Хоника хонға куёвлиқ қилғон,
Гул киби мажлисида очилғон.

Қавмининг оти мўғулда Уғлот,
Ўзбак ичинда қарин Қўнғирот.

Отидин ким тўлуб эрди қавнайн,
Муттасил эрди Муҳаммадға Ҳусайн.

Икки мингча навқари бор эрди,
Ким бори чобуку жаррор эрди.

Қалъаси бор эди асру маҳкам,
Буржу борулари бас мустаҳкам.

Хандакин еткуруб эрди сувға,
Ҳеч ер қўймоб эди шотуға.

Ким ето олсун анго шоту била,
Ки гирифтор эди олам сув била.

Икки хандак бор эди ушмундок,
Ким кўрубтур базе мундок хандок,

Теграсида тақи жарлар бисёр,
Урушур ерлари бас ноҳамвор.

Қалъа томи бийик андоқки фалак,
Устида бир неча нодон мардак.

Соғинурлар эдиким бу кўрғон,
Бор фалак ҳисни киби доруламон.

Ғофил андинки фалак не қилғой,
Қалъа эшиги неток очилғой.

Ул жамоатға бу навъ эрди хаёл,
Ким анго бўлғуси йўқ ҳеч завол.

Қалъанинг ичида ўлтурдилар,
Тошқори хон черикин кўрдилар.

Демадиларки, черикдур ё йўқ,
Ҳар неча ким черик ўлтурди ёвук.

Хон келиб чун қабоб ўлтурди они,
Ўйлаким бордур эди, кўрди они.

Билдиким олмоғи эрур душвор,
Уруш этмок анго мушкул бисёр.

Деди ўлтурмоқ ила олса бўлур,
Мунго кўп вақт халал солса бўлур.

Демоди ҳеч юрушнинг сўзини,
Ҳеч келтурмоди анго ўзини.

Деди ошлиқларини зое этинг,
Койдаким оту кўйи бор, етинг!

Ошлиғининг кўкини едурингиз,
Кўлға тошқи молини кюрингиз!

Холиё ушбу қадар иш қилоли,
Яна ошлиқ пишиғинда келоли.

Ушбу ярлиғ била беш кун лашкар
Айлади теграсини зеру забар.

Ошлиғини едуриб ёндилар,
Кўлға молин киюриб ёндилар.

Яна хон келди Самарқанд аро,
Борча олам аро андин ғавго.

Ошлиқ устига яна отлонди,
Ўротепа ишига қотлонди,

Ёнчиб ошлиғни олур бўлди черик,
Юрт ул ерга солур бўлди черик.

Тошқори ошлиғи бўлгоч помол,
Ичқори бўлди райият бадҳол.

Бўлди мирзолари ҳам асру малул,
Хотири бўлди бағоят машғул.

Сулҳнинг сўзин ароға солди,
Сулҳ ишини ўзига олди.

Айлади арз сўзин султонға
Деди: «Сўзумни ойитинг хонға.

Ўлтурубтур бу сори Хусравшоҳ,
Беҳунар кулдуру асру берох.

Ул сори бор Темур ўғли бисёр,
Борча журъатсизу беҳангу мадор.

Сиз иков бир отонинг ўғлисиз,
Сиз иковга қарочи бизлар биз.

Сиз бизинг хон била сулҳ айланг соз,
Айлангиз расми муҳаббат оғоз.

Ман арода туройин жон бирла,
Сизни ёруштуройин хон бирла».

Чун ризо англоди мирзои фақир,
Хонға чун деди, қабул айлоди хон.

Хон ризо бўлғоч анинг сўзига,
Деб йибордилар анинг ўзига.

Чун ризо англоди мирзои фақир,
Қилди султон йўлиға ўзни асир.

Чиктию кўрди ўзи Султонни,
Лек ваҳм этти кўрорға хонни.

Пешкаш айлади отлар бисёр,
Борчаси югуруку борча раҳвор.

Ушбу соат биров этти оғоҳ
Ким, Хузор устудадур Хусравшоҳ.

Хоника хон била сўзи бирдур,
Борча оламға сўзи зохирдур.

Чун муни онглади хони пурдил,
Кўпроқ ул сулҳға бўлди мойил.

Кўчуб Ўротепадин хони зомон,
Сулҳнома битибон қилди равон.

Сулҳнома они қилғоч хуррам,
Борди Ўртепа мирзоси ҳам.

Хоника хон қадамиға етти,
Сулҳнинг сўзлорини ойтти.

Сулҳға айлади тарғиб баса,
Яхши сўз айлади тартиб баса.

Деди: «Танбал санго бир навкардур
Ҳолиё ўз бошиға сарвардур.

Андижон мулкида ҳокимдур ўзи,
Ёйилибтур бори оламға сўзи.

Элимизни чопадур пайваста,
Бизни ожиз топадур пайваста.

Хон оғонг бирла ёрошсонг филхол,
Бот Танбални қилурбиз помол».

Тушти бу сўз бори элга маъкул,
Қилдилар сўзларини борча қабул.

Хонға Хоника битиди мактуб,
Хўбу марғубу фасоҳат услуб.

XLIV

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-раҳмон
тобуғидо Хоника хоннинг дарди дил қилғони ва
ниёз юзидан биткон сўзлари**

«Сўзи бу ким хон оғом ҳазратида,
Бандалик бирла дуо хидматида.

Ҳазратида сўзум ўлсун маълум,
Хидматида сўзум ўлсун маълум.

Мен азалдин санго хидматчимен,
Ҳар ишинго баса ҳимматчимен.

Сен кириб олғоли Туркистонни
Мен аёмадим сендин жонни.

Қалъа олурда санго ёр ўлдум,
Уруш айлорго мададкор ўлдум.

Эмдиким тушти Самарқанд санго,
Назаринг тушмоди бир вақт манго.

Хидматимни унутубсен гўё,
Ўзгача расм тутубсен гўё.

Эмди ҳам бўлса мени унутма,
Ётлик расмини ўтру тутма!

Бобур учун ғазаб этма зоҳир,
Ким анинг иши бўлуптур охир.

Гар анго банда мададкор ўлдум,
Ямон эл сўзи била ёр ўлдум,

Билмадим, билмосима бўлма манинг,
Ки бағоят караминг бор санинг.

Мени дармонда қилибтур Танбал,
Мени бечора билибтур Танбал,

Сен манинг бирла агар сулҳ этсанг,
Ё Ҳисор устига бориб етсанг,

Мен отимни йибориб келтуройин,
Танбал устига етибон туройин.

Жам тут сен бу тарафдин хотир,
Ким хилоф ўлмоғусидур зоҳир».

Хон Самарқанд етор соатда,
Тахтида манзил этор соатда,

Етти Хоникадин ушбу мактуб,
Хон доғи элчисини кўрди хуб.

Сулҳ соз айладилар икки хон,
Бўлди хушҳол бу ишдин Султон.

XLV

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Хоника хон дарди дилига раҳм қилиб ёрошқони
ва Самарқанддин Бухороға келиб қаъбасин тавоф
қилиб, Бухоро черики била Музаффариддин
Султон Маҳмудни Хоразм вилоятининг фатҳи
учун йиборгони

Хоника хон била чун қилди ярдш,
Қилди хон қаъба тавофини талош.

Яъни ким келди Бухоро сори,
Аносин кўргали зилли бори.

Келдию каъбасини қилди тавоф,
Қилдилар бандалигини ашроф.

Ул Бухорода эдиким ногоҳ,
Келди бир ўзбаку деди: «Эй шоҳ,

Санго Хоразм эли толибдур,
Бекига ваҳм бaсе ғолибдур.

Гарчи бекининг отидур Беҳбуд,
Лек эл андин эмастур хушнуд.

Навқари бирла эли яқдил эмас,
Ҳеч ким ҳосил анго мойил эмас».

Хон бу сўзни эшитиб айлади жазм,
Ким муносибдур ўшул сори азм.

Деди: «Хоразм қўлумға кирса,
Тенгри ул мулкни манго берса.

Ўзбак эли окилиб келгусидир,
Ўт ёлиндек чокилиб келгусидур.

Лашқарим бўлғуси беҳадду қиёс,
Дунёнинг олуриға бўлғум асос».

Хон бу сўзни деди, аммо Султон
Деди: «Яхши соғиш айлабтур хон.

Лек бу сори ёқиндур ёғи,
Сўзлари бор қўнгулнинг доғи.

Балхда Шоҳ Замон деган бор,
Балхнинг аҳли анго хидматкор.

Термиз устида эрур Хусрав шоҳ,
Эрта-кеча ишимиздин огоҳ.

Келадур эрмиш анго Зуннун ҳам,
Анго ҳамроҳ неча арғун ҳам.

Боқи Тархон доғи ул ерда эмиш,
Сиз турунг кўроли тенгри не демиш.

Қилсангиз ҳукм буён мен боройин,
Коту Хоразмни бир ахторойин».

Хонға Султон сўзи тушти маъқул,
Қилди Султон тақи ҳукмини қабул.

Бўлди ул хони жаҳондин фармон
Ки, равон отлоно турсун Султон.

Хон сўзи бирла тилоб фазли вадуд
Отланур бўлди Султон Маҳмуд.

Бўлди хон ярлиғи ким ушбу дам
Ҳамрах ўлсун Жонибек Султон ҳам.

Анго Қўнғирот ҳам ўлсун ҳамроҳ,
Ким эрур разм ишидин огоҳ.

Хон ўзи ёнди Самарқанд сори,
Оллида аҳли Самарқанд бори.

XLVI

Музаффариддин Султон Маҳмуд Баҳодир Хо- разм сори таважжуҳ қилғони

Тутти Хоразм йўлини Султон,
Чекибон разм қилурға фармон.

Ўн кўнуб Кот дегонго етти,
Қалъаси оллида маъво этти.

Кот халқи эшитиб Султонни,
Чектилар оллида нақди жонни.

Қилиб ул қалъа элини рози,
Чиқтилар муфтию шайху қози.

Қолди доруға ичинда хайрон,
Бўлди ўз ишида саргардон.

Чиқиб ул доғи иликка тушти,
Шоҳнинг этогига ёпушти.

Деди Султонга: «Недур эмди хабар?
Ойтингизким қилоли бот гузар?»

Дедилар: «Шайх Назар қилди нифок,
Тузди Бехбуд ила ойини нифок.

Чинсўфини тилотиб келтурди,
Они ўзиге муносиб кўрди.

Чинсўфи бор Адоқ беклоридин,
Паҳлавонроқ Адоқ ичра боридин.

Эмди Хоразм алар кўлидадур,
Ким билурким не алар йўлидадур.

Ўзи Бехбуд эрур Хива аро,
Ўлтурур ноз била мева аро».

Бу хабарни эшитиб ул Султон,
Отланур бўлди қилиб азми равон.

Кот аро юзча кишини солди,
Қўлга онинг черикин ҳам олди.

Бир қўнуб қилди ватан бул дам соз,
Бокти ул эл доғи айлоб эъзоз.

Ўтубон етти андин Хоразм,
Черики айлогудек бориси разм.

Чинсўфи худ эшитиб Султонни,
Қочурой дегон экандур хонни.

Лек Хоразм ичида неча ямон,
Шайх Назар бирла қилиб ахду амон,

Қалъани беркитур ўлғондурлар,
Борчаси жаҳл ила турғондурлар.

Чун хабар топти бу ишдин Султон,
Қилди филхол урушқа фармон.

Чикти Хоразм эли асру қолин,
Чинсўфидек бориси ўту ёлин.

Кўп уруш айладилар, лек охир
Фатҳ Султон сори, бўлди зоҳир.

Бўлди Хоразм эли борча мағлуб,
Ёндилар қалъалариға манкуб.

Туркмондин доғи кўп ўлди киши,
Киши ўлтурмоқ эди ўзбак иши.

Яна бир навбат уруш қилдилар,
Қалъадин халқ чикиб келдилар.

Анда ҳам бўлдилар асру ожиз,
Бўлмағой хеч ким андоқ ҳаргиз.

Тонгласи қаҳр қилиб Султонға,
Юрубон солди уруш кўрғонға.

Бўлди ул кун доғи бисёр уруш,
Бўлди бисёр дилозор уруш.

Ичқори, ташқори эл кўп ўлди,
Қалъаси ваҳм ила маҳкам ўлди.

Анда ҳам бўлди баса халқ талаф,
Бўлди эл новаки меҳнатға хадаф.

Солибон қалъани Султони кабир,
Айлади жилвағаҳин тахти вазир.

Қароқум мулкигача чоптурди,
Туркмон эвларини топтурди.

Туркмон қизларини олдилар,
Айшнинг кўсларини чолдилар.

Қароқум кишваридин то Хоразм
Олдилар борчасини айлаб разм.

Ёниб андин олибон молу яроғ,
Тушуриб кўлиға асбоби фароғ,

Қабоб ўлтурмоқ бўлди Султон
Ким, етиб келди хондин фармон:

«Ким йиғилди бу тараф ёғилар,
Бўлдилар жам бори ёғилар.

Эмди Султон етиша келсун бот,
Бир замон айламасун сабру сабот».

Ушбу ярлиғ била Султон ҳосил,
Бўлди эв сори янорға мойил.

Ики кўрғонни олиб азм этти,
Азм этиб рост Бухоро етти.

Черики соғу саломат борча,
Разм айларди қиёмат борча.

XLVII

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Музаффариддин Султон Маҳмуд Баҳодирни
ўзига кўшуб Ҳисор вилоятига Хусравшоҳ устига
борғони ва Хусравшоҳни қочуруб ва Хоника
хон била Алачахоннинг ало бўлғонини маълум
қилиб, андин мурожаат қилғони**

Хонға чун борди хабар Султондин
Ким, етиб келди фалон кўрғондин.

Хони Шайбонийи Жамшед сарир,
Шохи нуронийи хуршед замир

Отланур бўлди Ҳисор устига,
Андоғи мулку диёр устига.

Йибориб ҳукмини султонларға,
Ярлиғин тобеъи фармонларға,

Отлониб Қаршиға озим бўлди,
Зафар олида мулозим бўлди.

Жам бўлгунча черик ҳар ёндин,
Келгучи, борғучи ҳар султондин

Эрикиб Қаршини овлор бўлди,
Қуш била ҳар сори ҳовлор бўлди.

Қаршининг қушлари бисёр бўлур,
Қушчининг тўмаси тайёр бўлур.

Турнаю қоз фаровон асру,
Жонивор анда намоён асру.

Қирғовул боғларида сонсиз,
Қарчиғойнинг соғишидин жонсиз.

Тузида бағри қаролар бисёр,
Ер бағирлаб юрмакдин афғор.

Мурғаки Қарши учун ҳар сори,
Сайдгар илкидин айлаб зори,

Қумрию булбули нолон эрди,
Бир-бир ўз ишида ҳайрон эрди.

Саъвалар борчалари зору заиф,
Мен киби дарду ғам илкида наҳиф.

Ҳар нечук қушки бўлур давронда,
Зоҳиран бор эди борча онда.

Ким Сулаймони замон анда эди,
Яъни ким ҳазрати хон анда эди.

Қойдаким бўлса Сулаймон ночор,
Ваҳш ила тайр бўлурлар бисёр.

Худхуд ул тегродин асло кетмос,
Ҳеч турлук сур ила қойитмос.

Бўлур ул теграда ҳар турлук қуш,
Ёсобон борча ўшул ерда қўнуш

Кабк ила тўтийи шаккарҳо ҳам,
Балки симурғ ила анқо ҳам

Ҳар сори борса эди ҳазрати хон,
Юруб андоқки Сулаймони замон.

Қушлари устиго келурлор эрди,
Бошиға соя килурлор эрди.

Не ажаб, хонни Сулаймон дегоним,
Бори оламға ани хон дегоним.

Ким анинг ҳукмидадур вахш ила тайр,
Ҳам анинг илкидадур шаръ била хайр.

Ким анинг амридадур деуу пари,
Ҳукмида ер юзининг хушку тари.

Хон Сулаймони замондур бешак,
Хисрави олами жондур бешак.

Ғояташ халқ ани билмаслар,
Жон била хидматиға келмаслар.

Бўлмаса эрди Сулаймон ул хон,
Фақрин айларму эди мунча ниҳон.

Салтанат фақр билан кам топилур,
Шоҳға фақр эшиги кам очилур.

Кимки бу мартаба узра етти,
Салтанат бирла ани жам этти.

Деса бўлур они хони даврон,
Балки, давронда Сулаймони замон.

Бу ҳикоятки битиб, оҳиста,
Айладим арз мани дилхаста,

Киши билмас муни хондин ўзга,
Кам тушунур киши мундоқ сўзга.

Банданинг сўзларига хон тушунур,
Қуш тилидур бу, Сулаймон тушунур.

Сўз узун бўлди, келай сўз бошиға,
Иш фузун бўлди, келай сўз бошиға.

Чун гузар тушти шаҳи одилға,
Қаршидин Каспи дегон манзилға,

Чарх ҳодисға мададкор ўлди,
Ахтари наҳс анго ёр ўлди.

Хон чошиб қуш солатурғон ҳангом,
Йиқилиб оти, қарорди айём.

Хон тушуб ерга тани бўлди фигур,
Нозанин жисмига етти озор.

Тану жони бори афгор ўлди,
Эл, аёғи бори ноқор ўлди.

Муддате хон қўли озурда эди,
Халқнинг хотири афсурда эди.

Бўдилар беклари беҳол асру,
Ранжу ғам йўлида помол асру.

Бордилар ўзларидин мискинлар,
Туздилар нолани меҳр ойинлар.

Қўйди бу ғам била Султон Маҳмуд,
Етти гардунга фигуринин дуд.

Бўлди бисёр паришон хотир,
Бўлғуча хон эшикига ҳозир.

Они кўргунча саломат, ҳосил
Лаҳзае йўк эди ғамдин ғофил.

Ул маҳалдаки қилиб тавсанлиқ,
Хонга кўргузди фалак душманлиқ.

Шеърлар деди ўз аҳволига,
Бас муносиб ўзининг ҳолига.

Дардмандонаву дилкаш борча,
Қобили нағмайи дилкаш борча.

Бири ул шеърларидин будур,
Кўрунгузким, не бало хушгўдур?

XLVIII

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон-
нинг дардмандоналик ҳолида айтқон абъетидур**

Дарди ғам бечора кўнглум сори оқилди яна,
Мени кўруб, ишқ ўти боштин яна келди яна.

Гунчадек кўнглум гами ҳижронидин қон боғлади,
Муждаи васлин эшитиб, кўнглум очилди яна.

Ҳажр ўтинда нотавон жисмим фироқинг кечаси,
Шамъдек боштин-аёқ фирқатда ёқилди яна.

Кезлоб эрдим ишқини элдин валекин найлайн,
Ҳолатим Мажнун киби оламга ёйилди яна.

Фирқат отидин йиқилдим, ёр келди сўрғоли,
Эй Шайбоний, ёр дардингга даво қилди яна.

* * *

Банда ул вақт Бухорода эдим,
Йўқки сахройи таманнода эдим.

Ким келиб Қаршига хонни кўрсам,
Ул Сулаймони замонни кўрсам.

Бу таманно била чун отлондим,
Тун қотиб, бир-икки кун қотлондим.

Каспига еттим эса андоғилор,
Яъни, ул манзилу маскандоғилор

Дедилар сурати холини манго,
Ким не иш айлоди бу чарх анго.

Бу ҳикоятни эшиткоч бисёр
Хотирим қайғудин ўлди афғор.

Ҳасби ҳоли айтиб ҳазратиға,
Асру таъжил ила бордим қотиға.

Чун анинг борғаҳиға еттим,
Етгач-ўқ ҳазратиға арз эттим.

Ҳасби ҳол ушбуғина матлаъ эди,
Матлаъим ушбу ики мисраъ эди:

— Қил фидо жонимни гар жисми латифинг хастадур,
Сен саломат бўлки, юз минг жон санго вобастадур.

Чун бу матлаъни эшитти ул шоҳ,
Ҳолату дардидин ўлди огоҳ.

Айлади бандага асру таҳсин,
Қилди алтофу иноятқа қарин.

Бир-ики кун чун бу сўздин ўтти,
Сиҳат ул дардларин хуркутти.

Йиғилиб эрди бори султонлар,
Фанилар бирла бани ўғлонлар.

Черики жам бўлуб эрди тамом,
Хайлдин Қарши тўлуб эрди тамом.

Ушбу ҳолатда етиб келди биров,
Хасм сўзин айитиб келди биров.

Сўзи алқисса буким, Хусравшоҳ
Бўлубон ўз хатаридин огоҳ,

Жам этиб Қундузу Боғлон черикин,
Келтуруб Кешу Бадахшон черикин,

Тилотиб борча Ҳисор аҳлини,
Йиғди ул мулку диёр аҳлини.

Валибекни тилотиб Хатлондин,
Черикин йиғди тилаб ҳар ёндин.

Ёрвали бирла йиғилди Боқи,
Разм базмида бўлай деб соқи.

Тўрт оға-ини жамъ ўлдилор,
Лек андуҳ била тўлдилор.

Олдилор эрса черикнинг сонин,
Тўктилор эрса улуснинг қонин.

Кирди дафтарға киши ўттуз минг,
Лек ҳар бирида қайғу юз минг.

Ким нетиб ўзбак ила сончишоли,
Не қилиб кестан ила ёнчишоли.

Чун оға-ини била Хусравшоҳ
Тузди ул навъ ила хайлу сипоҳ.

Юракин тўхтата олмай мискин
ОҒо-иниси била бас ғамгин,

Машварат айладилар тўрталаси,
Фикрини сайладилар тўрталаси,

Дедиларким: «Уруша олмосбиз,
Хон қўлиға туруша олмосбиз».

Кул эдилар бори, не қилсунлор,
Шоҳнинг оллиға не келсунлор.

Бу кенгош бирла юруб ул тўртов
Бўлдилар ҳар бири бир ғамга гаров.

Бўлди ул тўрт иши рам қилмоқ,
Жоркул ўзларига дам қилмоқ.

Ҳеч камлик йўқ эди лашкардин,
Мол ила мамлақату кишвардин,

Лек тенгри солиб эрди кўркунч,
Жонларини олиб эрди кўркунч.

Оқибат фикр қилиб бедиллар,
Фикр водийси аро жоҳиллар

Юбориб Балх сори ажзу ниёз,
Шоҳиға сўз йибориб дуру дароз,

Тилади кўмаки асру қолин,
Ҳар бири ўз ишида ўту ёлин.

Яна бир элчи Хуросон сори
Йибориб айладилар кўп зори,

Бохтор сори ҳам элчи йибориб,
Келтуруб андоғи элни эгориб,

Балхдин келди Умарбек бошлоб,
Черикининг ярамосин тошлоб.

Тўрт минг Балх черики эрди,
Чун ўзининг-кишисин ойирди.

Ҳиридин келди Латиф Бахши,
Ўз уни бахшилар ичра яхши.

Ики минг турки Ироқи бирла,
Олти минг чоғли ясоқи бирла,

Бохтардин тақи Зуннун келди,
Саркаши фирқаи аргун келди.

Келди беш минг киши анинг била ҳам,
Бўлдилар борчаси ёру ҳамдам».

Келгучи чун бу хабарларни деди,
Андо кўрган кару фарларни деди.

Мундоқ овозаю бу тавр хабар
Қилди эл кўнглига филжумла асар.

Лек ул ҳол била ҳазрати хон
Ким фиғор эрди анго жисм ила жон,

Танида бор эди озор ҳануз,
Бор эди кўллари афғор ҳануз,

Тикилиб тенгрисига бепарво,
Юруб отланди тилаб фазли худо.

Айлади ҳукми, Ҳамза Султон
Юрусун илгари айлоб жавлон.

Анго қўшти Жонибек Султонни,
Сафдари, сафшикани майдонни.

Ҳожи Ғозибий ила Қанбарбий,
Ким эрур ҳар бири бир сарвар бий,

Ул иковни ҳам анго қўшти хон,
Ҳар бири бор эди пури дoston.

Айлади ҳукми, отлонғой бот,
Нақду вақт Саидахмад Қўнғирот

Ҳамза Султонға бориб қўшулғой,
Ҳайбатидин эл-улус коврұлғой.

Анго пайваста Кўпак Қўшчи ҳам,
Ким эрур хонға қадимий маҳрам.

Юрубон илгари иш қилсунлор,
Хасмнинг не қилурин билсунлор.

Чун буларнинг қўлини айлади рост,
Тенгрининг лутфини айлаб дархост,

Айлади ҳукмки, Султон Маҳмуд,
Ким эрур мазҳари адлу маъбуд,

Юрусун илгори душман сори,
Тилосун нусрату фазли бори.

Анго пайваста Темур Султон ҳам
Юрусун хасмини айлоб дарҳам.

Ўзи ҳам бу ики султондин сўнг,
Бу ики жон била жонондин сўнг,

Юруди ўйлаки айтиб бўлмос,
Юруши васфида тил эврулмос.

Тонгибон қўл-аёғини маҳкам,
Тенгри ёди била кўнгли хуррам,

Отлониб келди Хисор устига,
Юруб ул дашту диёр устига.

Ўтубон борди андин Дарбанд,
Ким етолмас эди буржина каманд.

Бир бийик тоғ эди Дарбанд дегон,
Ким анго-ёр эди Алванд дегон.

Тенгри фармони била икки тоғ,
Қилибон иккиси бир-бирни ўтоғ,

Бош қўюб иккаласи бир ерда,
Юз туман кўху камар ҳар бирда.

Ҳар бирининг боши гардунға етиб,
Ҳар бирининг қўли Жайхунға етиб,

Қофнинг тоғи алор оллида паст,
Йўлида ер дегонинг бир кафи даст.

Тошлар йўлида ҳар бир кўхе,
Сокини бодияйи андухе.

Коровул тоғининг устида аён,
Ўйлаким, кўк уза моҳи тобон,

Бор бу тоғнинг устида фалак,
Кўринур том уза тўн ёйғонтак.

Бир ёғоч бор бу ики тоғ ароси,
Қаболи боғ аро булоғ ароси.

Чашмалар суйи равон ҳар ёндин,
Тозароқ оби ҳаёти жондин.

Ул ики тоғнинг оғзида жаҳон,
Санъате қилди ажаб тавр аён.

Бир эшик ўрнотиб ул ики аро,
Ул аро берди улуска маъво.

Мўл улус кўнглида бу бор эрмиш,
Ким фалон тоғ эшиги тор эрмиш.

Андин ўзбак нетиб ўткай, ё раб,
Неток отини юруккой, ё раб.

Халқ бу сўз билаву ҳазрати хон,
Хасмидин қасди учун бўлди равон.

Хасм чун хон хабарини топти,
Кимки қоч деди ҳаводин қопти.

Бўлди дармонда жони бирла,
Кенгошиб яхши-ямони бирла

Қилдилор ажзини зоҳир борча,
Бу яроғ кўрдилор охир борча.

Ким урушнинг сўзини қўйғойлор,
Ўлтуруб қалъада от сўйғойлар.

Чун бу сўз ул арода топти қарор,
Ким килур бўлдилор ул қавм фарор.

Борди Зуннуну Латифи бахши,
Сўнгидин новаку раъду тахши.

Балхдин келган улус эви сори,
Қочтилар жон аро ваҳми кори.

Қолди ўз хайли била Хусравшоҳ,
Борча рўйи сияҳу мўйи сиёҳ.

Бир инисин йиборур бўлди Ҳисор,
Бориб ул хайл била тўлди Ҳисор.

Яна бирни яна бир қўрганга
Йибориб мунтазир эрди хонга.

Ким қочон келса, ёқинроқ қочқой,
Фатҳнинг йўлини хонга очқой.

Ваҳшда ўлтуруб эрди ҳосил,
Тенгри они қилиб эрди гофил,

Ким юруб ҳазрати хони аъзам,
Кесиб ул тоғни шоду хуррам,

Юруди мулки Ҳисор устига,
Халқи беҳангу мадор устига.

Тош маҳаллотини етгоч олди,
Хасмнинг жони аро ўт солди.

Солиб ул элга ҳазимат асру,
Олдилор молу ганимат асру.

Буздилор токи муқарнас бисёр,
Олдилор тожаҳу атлас бисёр.

Қойси оқ рахтга урди ўзини,
Ўтқариб ҳинди элига сўзини.

Қойси дебойи мунаққаш топти,
Қойси голи била мафраш топти.

Қойси хуржун била харжи олди,
Ўзи тушуб они ўтга солди.

Қойсиға лаъли бадахшон тегди,
Қойсиға гавҳари рахшон тегди.

Қойси олтунға урунди андо,
Урунуб элга кўрунди андо.

Қойси дур топтию қойси гавҳар,
Қилди ораста тожу афсар.

Қойси фируза била марворид
Топибон бўлди улус ичра фарид.

Қойси зайлучайи кирмони олиб,
Чиқти эл оллида эгнига солиб.

Қойси такя намади шатранжи
Олибон кўчти кўнгулдин ранжи.

Қойси яздий алача кўп олди,
Чулғабон они юкига солди.

Манзилободию мисрий бисёр,
Қарою оқ алача, лайлу наҳор.

Ҳири обофатиға сон йўқ эди,
Қанд бирла кўнгул асру тўқ эди.

Шиша-шиша сочилиб эрди набот,
Кўза-кўза тўкулуб оби ҳаёт.

Қойсидур оби ҳаёт андо шароб,
Ким ул элларни кириб қилди хароб.

Бодасиз йўқ эди бир вайрона,
Борча вайроналари майхона.

Риндлар маст чиқиб ҳар ёндин,
Беҳабар хондин ҳам Султондин.

Йўқ алар кўнглида имон дарди,
Юзлари устида исён гарди.

Кўпроғи ўк учида бордилар,
Кўпининг ичларини ёрдилар.

Чоғир ичкучи ёрилса яхши,
Черикидин даҳр орилса яхши.

Ичкучиларга бу бўлди аҳвол,
Ким баён айлодим, эй нек ҳисол.

Эмди айтайки нелар бўлди яна,
Қилдилар қолғон улусиға тана.

Сўйдилар борчасини боштин-аёқ,
Олдилар борчасидин молу яроғ.

Фўтаю кўнглоки хафтонларини,
Жибаву чакман ила жонларини.

Ҳашр элидек борини ўр айлоб,
Қаҳр ила жонлариға зўр айлоб.

Бирининг бўйнига йип тоқтилар,
Бирининг жониға ўт ёқтилар.

Бирисининг ўтини олдилар,
Захмлиқ ерларига солдилар.

Бири боши чопилди ойиро,
Бирининг долуси чиқти қойиро.

Бирининг бўйни синиб ётиб эди,
Бадани қонға бори ботиб эди.

Кўпроғи куфр элидек миллатсиз,
Кўпроғи ҳинд элидек суннатсиз.

Қойси қочиб эди эси келиб ўнг,
Бир қўли илгари, бир қўли сўнг.

Қойси қизин топа олмай ҳайрон,
Қойси хотуни билса саргардон.

Қойси инисидин ойрилғон эди,
Оху фарёду фиғон қилғон эди.

Бирига оқ
Бирига бода била мева ғами.

Бири ярмоқ ғамидин оқ қилиб,
Умрининг йўлини кўтоҳ қилиб,

Бири оқ рахтлорин ёд қилиб,
Қарориб кўнглини ношод қилиб,

Қиз: «Ано»,— деб чекибон вовайло,
Ано: «Қиз»,— деб қилибон нолаю ох.

На ота ўғлини топти ул дам,
На ўғулға отадин қолди ғам.

Ҳар кишига бўлуб эрди ҳоли,
Бор эди асру ғариб аҳволи.

Ўшул элким бу бало кўрдилор,
Мунча ташвишу жафо кўрдилор,

Яхши акторсанг алорни, эй ёр,
Сўзга қайторсанг алорни, эй ёр,

Кўпроги шаръ сўзин билмослор,
Жаҳл уйкусидин ойилмослор.

Кўпроги тенгри йўлида гумроҳ,
Кўпроги дил сиёҳу нома сиёҳ.

Тенгрининг отин оғизга олмоқ,
Тенгри куръони сори кўз солмоқ,

Алор оллида баса айб эрди,
Кўпроги кофиру берайб эрди.

Нораво иш алор оллида раво,
Носазо сўзга кўруб элни сазо.

Қойдаким бор эди бир бад мазҳаб,
Андо эрди атониб хуш мазҳаб.

Астрободда турғонлардин,
Баса Соридағи кўрғонлардин

Мунда эл жам ўлуб эрди баса,
Қилибон дин аро ҳар бир ҳаваса.

Бириси рафз писанд айлоб эди,
Жаҳл қасрини баланд айлоб эди.

Юрур эрди бири мулҳид атониб,
Бу улус ичра мувахҳид атониб.

Бирига дини наср эрди ҳавас,
Бирига гўшайи дайр эрди ҳавас,

Алидин ўзгани билмослор эди,
Жаҳл жомидин ойилмослор эди.

Борчанинг оғзида: «Ҳайдар, Ҳайдар»,
Хуфтари андо Абубакру Умар.

Кимки «Усмөн»,— деди ўлди андо,
Ким «Али»— деди қутулди андо.

Лёк алордин Али безор эрур,
Хотири борчадин афгор эрур.

Шоҳ ҳам ўзи айтқон бўлди,
Сўзидин жумлайи олам тўлди.

Ким манинг дўстлуғимдин бисёр,
Эл томуғ ичра куёр бўлғой зор.

Ул кишиларки дегондур ул шоҳ,
Бўлубон ҳолларидин оғох,

Бу кишилар эмиш эмди билдим,
Шоҳ сўзига фидо жон қилдим.

Шоҳи пайғамбар айтқон сўздин,
Чикмос ўзга чикориб сўз ўздин.

Деса ҳам сўзни мувофиқ айтур,
Сўзини-сўзига лойиқ айтур.

Шоҳ Абубакрга таъзим қилиб,
Кўп тавозеъ била оллига келиб,

Дер эди афзали асҳоб ани,
Кудвайи зумрайи аҳбоб ани.

Чун юруш қилди жаҳондин Сиддик,
Олди Хаттоб анинг ўрнин таҳқиқ,

Шоҳ ўлуб ҳамдаму ҳамроз анго,
Борча иш куч аро дамсоз анго.

Қилмоди ҳеч анинг бирла ҳилоф,
Тутмади амридин ўзини маоф.

Чун борур бўлди жаҳондин Хаттоб,
Борча Усмонға йиғилди асҳоб.

Анго ҳам айломоди шоҳ нифок,
Тузди онинг бирла меҳру вифок.

То замонеки қазо етти анго,
Чархдин тиғи жафо етти анго.

Сурди андин сўнг улусқа фармон,
Мустафо ўрнида бўлди султон.

Ҳеч қойсиға муҳолиф бўлмай,
Алор айёмидин ғамдин тўлмай,

Қилмоди дунйи учун ҳеч низоъ,
Балки то қилди дунйиға видоъ.

Шоҳ алар бирла бу янглиғ эди ёр,
Ғояташ ҳар неча масхи мурдор.

Шоҳнинг жонибидин душман ўлуб,
Бежихат ғуссаю ғам бирла тўлуб,

Минг йил — ўткан кишилар бирла мудом
Қирлашиб ўзни қилурлор бадном.

Ҳар бири муфсиди ойини вифок,
Ҳар бири кўнглида минг йилғи нифок.

Не мунофиқ эл эмишлор бу эл,
Ўзларин то на демишлор бу эл.

Шоҳнинг руҳи алардин безор,
Шоҳнинг кўнгли алардин дарбор,

Мундоқ эл бўлсалар андоқ не ажаб,
Ўтқа қовурсалор андоқ не ажаб.

Хон черикига мунигдек ёғи,
Учаро ойитса бўлуру боғи.

Тенгри қаҳрига сазовор бори,
Лойиқи тиғу сари дор бори.

Тенгри қой элники мақхур айлор,
Хон черикин анго мансур айлор,

Халқнинг феъллари айномоса,
Қонлари нафс ўтидин қайномоса,

Бермос ул қавмға тенгри тағйир,
Ўзи бул нав деди ҳайи қадир.

Гарчи кўп эл бузулуб созрилди,
Борча ўз ерида воқе бўлди.

Тош маҳаллоти фатҳ ўлди бу тавр,
Мундоқ эврүлди Хисор аҳлиға давр.

Аркига қилмодилор парво ҳеч,
Ул сори боқмодилор асло ҳеч.

Ўтуб андин юруди ҳазрати хон,
Қилибон хок ила они яксон.

Юруди рахши мурод устида,
Лангари Шайхи Имод устида.

Черики борча йиғилди андо,
Хасмнинг ҳолини билди андо.

Ваҳшда турғонидин топти хабар,
Ваҳш оҳанги тузуб қилди назар.

Чорлотиб жумлайи султонларни,
Тилотиб Рустами дostonларни,

Деди: «Эй олам аро султонлар,
Чектингиз мулк учун кўп жонлар.

Анго етиб бу сори қўл увурунг,
Балки еткуча қўлга киюрунг.

Зинҳор ўлжа учун чоптурмонг,
Ёшурун молларин топтурмонг:

Олсангиз тенгри демиш бўлса ани,
Бўлур эркин бу черик борча гани.

Эл бўлур, мол бўлур борча сизинг,
Туз сизинг, тоғ сизинг, галча сизинг.

Гар бу сўзларни кулоққа олмой,
Бу ҳикоятка кулоқни солмой,

Мол деб чопса киши хасм туёр,
Аёғи қочмоқ учун асру куёр».

Ушбу сўзларни дебон ҳазрати хон,
Қилди ёрлиғки: «Ой ўлғоч тобон

Ҳамза Султон била Султон Маҳмуд
Юрубон хасмни қилсун нобуд.

Басе қуллуқ кули бирла турсун,
Хар киши ўз йўли бирла турсун».

Шоҳ Маҳмуд ила Темур Султон
Ўзининг лашқари бирла яксон,

Хоннинг ўнг кўлидоғи беклар ила,
Размнинг йўлидоғи беклар ила,

Жонвафо эрди бирининг оти,
Ким вафодин яротилмиш зоти.

Яна бирни Ўрусхон дерлар,
Разм аро Рустами дoston дерлар.

Ҳамза Султон била ҳам сўлдоғилар
Юрусун, борча ўшул қўлдоғилар,

Ушбу ярлиғ била ул султонлар,
Салтанат жисмиға киргон жонлар

Ой туға қамчи бериб отлорға,
Йиғибон сой кишини қотлорға

Юрудилор ёсониб лашкардин,
Ўздилар юки оғир лашкардин.

Хон доғи сўнгларидин дард била,
Хотири тафриқа парвард била,

Юруб олғой деди, аммо эл аёғ,
Кетибон дарди эмас эрди соғ.

Йўкса пайваста бу тавр ишлодилор,
Ёзлар чилласию қишлодилор,

Илғобон ўзи юрур эрди хон,
Ўнг қилур эрди ишини яздон.

Хоннинг илғори муваққуф ўлди,
Фикр била ичи онинг тўлди.

Ким не янглиғ юругойлар ул хайл,
Қойси ерлорго етишкой ул сайл.

Лек ул хайлдоғи сарварлар,
Ким алор хукмидадур лашкарлар,

Тунла ўқ уздилор Окқойчиқойин,
Ўзубон буздилор Окқойчиқойин.

Қойчиқой дегани бир тоғи баланд,
Ким анинг эғнига етмас Алванд.

Тонг отиб келди эса ул йўлда
Кўп талотқон эл эди бир қўлда.

Кеча-ўқ юртовул ўзғон бўлди,
Йўлдоғи халқни бузғон бўлди,

Молин олдурғон улус холи табоҳ
Бордилар бекларига тортиб оҳ.

Тил тушурдилар ангоким ийнак,
Келди яғмосини бошлоб ўзбак,

Бу хабарни эшитиб Хусравшоҳ,
Деди жониға етиб Хусравшоҳ:

Хон дегон фурсату булжор била,
Йиғилиб келди бори жор била,

Яна ул хони бузург отлонди,
Қиблайи фирқайи турк отлонди.

Борди кочкундо Ўротепа сари,
Ўтти андин тақи филҳол нари.

Хон Ўротепадин ўткоч филҳол,
Ҳамраҳи фатху рафиқи иқбол,

Келди ул хони муаззамға хабар,
Келди ул хисрави аъзамға хабар

Ким: «Жаҳонгир дегон шоҳзода,
Йиғибон бир неча ўздек сода,

Қилди маскан ўзига мулки Хўжанд,
Айшнинг манзарасин қилди баланд.

Анго ёр ўлди Ғариби Барлос,
Солиб эл қўнглига юз минг васвос.

Хоника хон ҳам анго ёр ўлди,
Анго ҳар ишда мададкор ўлди.

Санжар отлик бекни қўшти анго,
Ул бориб қалъада қовушти анго

Ким: «Валибек юрубон отлонсун,
Хабар олмоққа юруб қотлонсун».

Валибекка айтиб бу сўзни,
Жипсориб тутти қочорға ўзни.

Чун Вали топти хабар султондин,
Хабари қолмоди бошу жондин.

Ўзин оғосига-ўқ еткурди,
Бош қочурмоқни ганимат кўрди.

Сиррини халқ аро очди Вали,
Бир қуруқ бошин олиб қочти Вали.

Қочти бошин олиб ул кўрнамак,
Ит сўнгоқни олибон қочконтак.

Ағоси ҳам анго тобеъ бўлди,
Мунча йилғи иши зоеъ бўлди.

Кўрмади ҳеч черикнинг гардин,
Кўрмасун ҳеч ким анинг дардин.

Ташлади оқ эв ила чодарни,
Туздуруб хайл била лашкарни.

Қолди соғитлари борча ерда,
Ўзи қочмоқ била ботиб терда.

Қолди бисёр довулға андин,
Бўлди безор довулға андин.

Қолди андин ечилиб зонубанд,
Ким баҳодирға қилурмен пайванд.

Тушти монглойлик бу эрди сўзи,
Ким керакмас манго қочқоқ юзи.

Қолди бисёр эви ичра қатос,
Яхши отликқа тузормен деб асос.

Қолди упчин тақи бекдин асру,
Ким қочор отқа не ҳожатдур бу.

Қолди бисёр ялов ранг-баранг,
Қаю гулфому қаю мино ранг.

Жибасининг кўпи дарбанд иши,
Ийёсидек базе дарбанд иши.

Аслаҳа борчаси қоқшоб қолди,
Қоқшобон-бек доғи йўлин олди.

Қолди юртида бўлуб ёлор кок,
Борчаси откучи элга мушток.

Ёйради найза қамиш боғидек,
Бўёлиб қонға бори ёғидек.

Туғлор қолди чопорға лойик,
Хасм юзини ёпорға лойик.

Ҳар нақораки бек ўздин солди,
Шодиёна чолингиз, деб қолди.

Ҳар тарафдин чокира қолди нафир,
Ким ёғи қочти на вақти таксир.

Пешхона била оқ эвга не сон,
Том ҳамон эрди саропарда ҳамон.

Нақшлар бирла муғаррак борча,
Қилибон жибаларин шак борча

Туйнуги елга бориб оқ эвнинг,
Рўзгори қарориб оқ эвнинг,

Пешхона дер эди хайҳот,
Ким учорға ярамайдур бу қанот.

Ўртониб қолди бовирчихона,
Ўт тушуб ичига ёна-ёна.

Шомёна бори елга борди,
Шишт елпирдин ўзини ҳорди.

Қўрубон ўз бекидин эвни қурук,
Қота қолди кўруб ул ишни сурук.

Бўлди помол эв ичра жозим,
Бўлубон ўлжа бўлурға жозим.

Қилур эрди ўшул эв ичра калим,
Гард устида қилурмен деб ҳим,

Бистари айш унутур бу сўзни,
Мутгако доғи йиғиштурди ўзни.

Машраба қолди чоғирдин холи,
Бўлди рангини чоғирдин холи.

Узотиб қолди суроҳи бўйнин,
Ёд этар бўлди бировнинг қўйнин.

Кўрога синди пиёла бирла,
Ёр қуйи эрди ҳавола бирла.

Фиск бистарлари йиғрилди тамом,
Бир тараф бўлди баса шурб мудом.

Қочилор рофизию мулҳидлар,
Қолдилор муғбачаю шохидлар.

Бек ўзи қочтию йўлин олди,
Лек асбоби тааззум қолди.

Ҳосило ҳар неки бу муддатдо,
Йиғибон соқлоб эди давлатдо.

Борчосин тошлодию қочти равон,
То саломат чикоро олғой жон.

Чун онинг қочқони маълум ўлди,
Борчога холи муфаҳхум ўлди.

Борча султонлар эли чопқунга
Бориб эрди, тоғ ила ҳомунга.

Лек Маҳмуд деган султоннинг
Салтанат шаҳридоғи жононнинг

Черики ўзи била жам эрди,
Борча парвонаю ул шам эрди.

Ўз кишиси била-ўқ отлонди,
Ҳасмни қувлоғоли қотлонди.

Рост юртига етишгоч султон,
Андоғи эл дедиларким осон

Кечиб эркин бу замон Жайхунни,
Ўзди бу ародағи ҳомунни.

Кўпроги бор эди тайёр андо,
Юртин ахтор, не десанг бор андо,

Анинг ул борганин англаб султон,
Борганига масале килди равон,

Дедиким: «Боргонидин қойтмосун,
Ҳеч ким онинг сўзидин қойтмосун».

Ўзга юртига қилиб азми духул,
Черики ўлжага бўлди машғул.

Олдилар ўлжа ола-олғунча,
Солдилар қўлни сола-солғунча.

Ҳар киши ўн жиба олғон бўлди,
Кўтара олмоди, солғон бўлди.

Ҳарна ким бор эди ул манзилда,
Ҳарна ким бор эди ул махфилда.

Кўторо олдилор ул хайл они,
Қолди бўлғой кўторо олмоғони.

Қочуруб ёғини дилхоҳ била,
Кеторуб боғини дилхоҳ била

Қойтибон ҳазрати Султон келди,
Мунису ҳамнафаси жон келди.

Фатху фирузлуку нусрат ила,
Қилди хон хидматини рағбат ила.

Ўзини хон қошига еткурди,
Вахш суйи яқасида кўрди.

Ўзго хоннинг черики яхши-ямон,
Бўлдилор ўлжа учун борча равон.

Солдилар уйла ҳазиматки дема,
Олдилар онча ғаниматки дема.

Қўй-қўзини сура олмослар эди,
Ўрдоға еткура олмослар эди.

Тева лашкарга суруклар келди,
Теванинг устида юклар келди.

Юклари рахт эди ранг-баранг,
Шаккару қанд ила тангу батанг.

Йилқилор бўлди черикда сонсиз,
Оту уй тўлди черикка сонсиз.

На араб қолди, на турку тожик,
На улуғ қолдию на реза шарик.

Бордилор борчалари яғмоға,
Қолдилор борчалари ғаввоға.

Сурдилар бўлғой қўй уч юз минг,
Тевадин кам демасам, ўттуз минг.

Оту уй бирла тақи ўзга тавор,
Тўрт юз минг бор эди вақти шумор.

Бирда сони эмас эрди марқум,
Лек бу чоғлик ўлубтур маълум.

Ким черикда нечаким теваю от,
Ўлжадин тушкони бўлди сабот.

Борур эрди они бир қўл этибон,
Хираду хуши бошидин кетибон.

Бор эди қошида бир турфа каниз,
Ё муғулнинг элидин олғон қиз,

Ё арабнинг қаро бетликларидин,
Ё халажнинг узун этликларидин.

Теваю отки бўлғой моли,
Ҳеч юкдин эмас эрди холи.

Етти маъмури вилоят ҳосил,
Ушбу чопқурғо бўлуптур дохил.

Боши Термиз, оёғи мулки Ҳисор,
Арода қойси улуслорким бор.

Вахшнинг теграсида бўлгонлар,
Дашти Кўлакка доғи тўлгонлар.

Бир тарафдин деголи Жайхунни,
Бир тарафдин тутоли Тойсунни.

Бир тарафдин деголи шаҳри Сарой,
Етти борчаларига қаҳри худой.

Тўрт дарё бўйида бўлгон эл,
Етти кишвар тузида тўлгон эл

Борчаси бўлди мабойи маншур,
Бўлмасун ҳеч, ё раб, макхур.

Ул қочиш бирла бориб Хусравшоҳ
Рост Қундузға бориб топти паноҳ.

Ҳазрати хон қойтиб ул ердин,
Бир неча байт айтиб ул ердин,

Битибон қилди равон ҳар сори,
Сўзини қилди аён ҳар сори.

Будур ул ерда айтқон абъёт,
Ким боридин товодур оби ҳаёт.

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон- нинг ғазалидур

Юзунгни кўрдум ул чортоқ ичиндо,
Очилмиш тоза гул ёпроқ ичиндо.

Табассум қилсанг ул ғунча лабингдин,
Дегойсен бол томор қаймоқ ичиндо.

Неча кезлодинг, эй раъно ғизолим,
Мени ёндурмоғил авлоқ ичиндо.

Қарам қилғил, кел эмди, эй азизим,
Ўтурғил дидаи муштоқ ичиндо.

Жаҳоннинг кўзи ҳаргиз кўрмиши йўқ,
На қилди лабларинг сўрмоқ ичиндо.

Кел эй сокий, юкунуб бир аёқ тут,
Мангө дилбар била кишлок ичиндо.

Манго жавр айладинг, эй бағри тошим.
Кўнгулни соқломой дил ток ичиндо.

Мухолиф Вахшни кишлоб турурдо,
Туруш бермой турур турмоқ ичиндо.

Черикнинг гардини кўрмой кочиптур,
Масалдур: «Кул кочор ўрмоқ ичиндо»

Шабонийға берибтур нусратин ҳақ,
Қовуб мен хусрав(ин) чакмоқ ичиндо

Чун бу шеър ўлди машхур андо,
Бўлди лашкар эли маъмур андо.

Хоника хондин бўлди бу хабар,
Ким иниси била тузди лашкар.

Танбал устига бориб килди қабал,
Эмди кўрғон ичидадур Танбал.

Дер эмишларки бу ерни олсоқ,
Нусрату фатҳ кўсини чолсоқ

Бороли рост Самарқанд сори,
Ким эрур толибимиз халқ бори.

Яна бу сўз доғи бўлди ногоҳ,
Ким алорға бир эмиш Хусравшоҳ.

Хатлари келмиш анго: «К-эй сардор,
Биз санго жон била бордурбиз ёр.

Борди хон устунго — бўл мардона,
Ким очилғоч бу карат Фарғона,

Биз Самарқанд сори борурбиз,
Бир-бир ул мулкни ахторурбиз.

Маслаҳат бирла ярошибтурбиз,
Бир-биримизни қарошибтурбиз».

Бу хабарларни симоъ этгоч хон,
Бўлуб ошуфта ёнор бўлди равон.

Ўзи давлат била тахтига ёниб,
Тушти ҳақ нусрати бирла кувониб,

Борди ўз кишвариға ҳар султон,
Ким алорға бериб эрди ул хон.

Хон эмас, нақди Скандардир бу,
Ё халофот била Ҳайдардир бу.

Дунйи олмоққа Скандарлик этор,
Дин асоси била Ҳайдарлик этор.

Бу эрур дунйида мақсуд анго,
Ким етиб дин йўлида суд анго.

Охират эвини маъмур эткой,
Анда ҳам ўзини мансур эткой.

Шаръ бўстониға зийнат бергой,
Хорни гул этогидин тергой.

Шаръи арбобиға айлаб ёри,
Тенгрининг ҳукмини қилғой жори.

Тенгри мақсудиға еткурсун ани,
Назари лутф била кўрсун ани.

Тенгри берсун қўлиға жоми мурод,
Тенгри берсун бори ишиға кушод.

Қолмасун кўнглида ҳеч армони,
Бўлмасун ҳасрат ила ҳирмони.

Тенгри қилсун анго бисёр карам,
Қолмасун хотириға ҳаргиз ғам.

Туза берсун бори шуғлини анго,
Туто берсун ини-ўғлини анго.

Ҳар сори қўлин узотса етсун,
Душмани борча улусдин кетсун.

Бу дуоларки камина қилдим,
Бу дуо бирла қотиға келдим.

Айласун тенгри ижобатға қарин,
Айтингиз борча ёронлар: «Омин»

Эшитибманки дуо қилғонда,
Яъни сўз тенгрига айтилғонда,

Кимки «Омин» деса халлоки вужуд
Айлағай тўрт фаришта мавжуд.

Ким бу «Омин» дегучига доим,
Бўлуб ул тўрт фаришта ходим

Айлағайлар анго пайваста дуо,
То қиёмат куни бўлғой пайдо.

Тўрт эрур ҳарф деган «омин»да,
Ким қилур ҳар бир ўлукни зинда.

Ҳар бирининг шарафидин ҳосил,
Малака айлади халлоки эл.

Ул кишиким манго бу сўзни деди,
Сўзи бисёр писандида эди.

Эътиқод айласа бўлур ўзига,
Эътимод айласа бўлур сўзига.

Пас бу сўзни бир сиз, эй аҳли яқин,
Ёнги боштин яна айтинг: «Омин».

Ким худованди карими ғаффор
Айлағай хонға иноят бисёр.

Фатҳ бўлғой анго Табризу Ирок,
Бу сори монгкиту қалмоқу қазок.

Рум диёридин то Чину Хито,
Оча берсун анга алтофи худо.

XLIX

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
мўғул устиға отлониб Жаҳонгир Мирзони қо-
чуруб, Хўжанд қалъасини олиб бузғони

Ҳазрати хони Сулаймон микдор
Ўзининг тахтида чун топти қарор,

Айлади ҳукмким қотлонсунлор,
Бир ой ўтгоч черик отлонсунлор.

Ким мўғул ишини бир ён қилоли,
Фатҳу нусрат била қойтиб келоли.

Алачахон доғи бир сардорин
Йибориб, айлади меҳр изҳорин.

Ики бошлиқ бек ила икки хон
Қилдилар икки минг албончи равон.

Лек шоҳзодаки дарқор эрди,
Мингча яхши йигити бор эрди.

Бу хабарлорни эшитқоч ул хон
Айлади ҳукмни ҳам ушбу замон,

«Черик ул мулк сори азм этсун,
Азмини жазм қилиб разм этсун.

Хон Жаҳонгирни топо азм этқоч,
Азмин ул мулк сори жазм этқоч,

Хиради хушнавис этти баён
Ким, қилур икки Жаҳонгир кирон».

Бу ҳикоятни эшитгач банда,
Ушбу сўз бошиға етқоч банда

Дедим ўзум билаким, эй нодон,
Бу недурким хирадинг қилди баён.

Гар онинг оти Жаҳонгир эрур,
Шеваси қобили таҳрир эрур.

Хон Жаҳонгир эрур маънида,
Хиради бор эрур бу маънида.

Бу жаҳонгир қошида недур ул,
Муни кўргоч ким анго солғой йўл.

Кимгаким дидаи маънибин бор,
Анго пўшида эмас бу асфор.

Подшоҳ нури худодир шаксиз,
Подшоҳ шамъи худодур шаксиз.

Подшоҳ мартабаси олийдур,
Подшоҳ кавкабаси олийдур.

Лек бисёр тафовутлар бор,
Подшоҳлар аросинда, эй ёр.

Қойдаким нури илохи кўпроқ,
Давлати номутаноҳи кўпроқ,

Қойсининг тунглигидин бир партав
Равшан айлаб, они айлор Хусрав.

Қойсининг эшикидин кирди қуёш,
Айлади нури била они фош,

Қойси саҳро аро килди маскан,
Айлади бағри учун ерни ватан.

Нур чун етти анго ёйилди,
Нурнинг кўнгли тақи очилди.

Масканига яраша тушти нур,
Ҳимматиға яраша топти хузур.

Хондин ўзгани демак нури худо,
Ўзга шоҳларни демак шамъи худо.

Анго ўхшорки, тушар ерга қуёш,
Борча эл они қуёш дерлар фош.

Лек таҳқиқи қуёш эрмас ул,
Меҳри зотиға туташ эрмас ул.

Қуёш улдурки эрур гардунда,
Партави баҳр била ҳомунда.

Улки бор ерда анинг партавидур,
Партави ичра кўрунган завидур.

Партав ичида кўрунган завлар,
Бўлди ер юзидаги хусравлар.

Осмон ичра қуёш тобон,
Бор бу айёмда Шайбониҳон.

Ҳосили қисса ўшул хони далер,
Айлағоч ҳамла ўшул навъки шер.

Боёғи шоҳи Жаҳонгир нишон,
Бешасин холи этиб, қотти равон.

Тоғ аросиға кириб ўлтурди,
Берк ерларни муносиб кўрди.

Лек ўлтурди Хўжанд ичра ғариб,
Ўзини кўрди Хўжанд ичра ғариб.

Бўлди ҳампой анго Санжар ҳам,
Қилибон қалъаларини маҳкам.

Хон етиб келгоч ўшул кўрғонға,
Айлади ҳукм бизинг султонға

Ким: «Насиҳат қилингиз бу элга,
Бормосун жонлори ўтлуқ ерга».

Хон сўзи бирла ҳамул дам Султон,
Қалъаға айлади ирсол нишон.

Ул нишон ичра насихат бисёр,
Лек алар кўнглига ҳеч этмади кор.

Асру мазбут эди қалъалари,
Муттафик қалъадағи халқлари.

Бор эди томлари асру баланд,
Солмас эрди анго андиша каманд.

Йўқ эди хандақиға поёби,
Хандақида бор эди гирдоби.

Қалъа томида чекиб новаклар,
Бор эди ёнида кўп мардаклар.

Борча новакфикану сангандоз,
Борчаси барксифату оташбоз,

Қилиб ул хайлу гуруҳи авбош,
Киши бошиға муҳайё юз тош.

Тошдек беркитиб ул кўрғонни,
Чиқибон кўрмодилор Султонни.

То алар сўзин айтқой хонға,
Қилғой ул қавмини тўш эҳсонға.

Чун алар айладилор саркашлик,
Бўлди роҳзанлари мажнунвашлик.

Онглаб ул ишларини хазрати хон
Айлади қаҳр юзидин фармон

Ким: «Бу кўрғонға уруш солсунлор,
Халқ кўрғонда бокиб колсунлор!»

Нардбону тўра тайёр эрди,
Лашкар аҳли бори жаррор эрди,

Юрдилар бориси фармон бирла,
Туздилар разм ишин жон бирла.

Еттилар тўра олиб хандақиға,
Ўттилар кўпру солиб хандақиға.

Бокмади баъзилари кўпруга ҳам,
Кўпроги суйидин ўтти беғам.

Хокрезига етиб турдилар,
Ўзларин қалъаға еткурдилар.

Турди ўқ учида қобучилари,
Ўқларин ёға қўюб чустлари.

Бош чикорғонни отиб урдиюр,
Ўқлорин жонига еткурдилор.

Хандақининг суйидин ўткан эл,
Хасмнинг ишини хуркуткон эл

Кўйдилар қалъага шотуларни,
Соқладилар бори қобуларни.

Қалъанинг томи баланд эрди баса,
Ўзи мазбут нетокқим қафаса,

Етмоди томига шоту асло,
Қилдилор қалъа эли ҳам ғавго.

Тошлор ташладиларким, сўрма,
Фитналар бошладиларким, сўрма,

Олти мингча киши ғавго айлоб,
Икки барлосни мирзо айлоб,

Лек хон давлати ғалиб бўлди,
Балки давлат анго толиб бўлди.

Хон кўли борча хужум айладилор,
Тошдек хасмни мум айладилор.

Қойси ергоки етишти шоту,
Демадиларки етишмасдур бу.

Қоздилар ҳосил ўшул ерни-ўқ,
Қилдилар нозил ўшул ерни-ўқ.

Қозғоч ул томни ковланди тамом,
Хоннинг оллида йиқилди ул том.

Рахна ул қалъага солғон даврон,
Чиқтилар қалъага лашкар яксон.

Қирдилар борча урушқонларни,
Жуйдилар андо турушқонларни,

Қатли оме бўла бердики, дема,
Издихоме бўлабердики, дема.

Қирдилар қалъада бўлгон халқин,
Етти ул элга фанодин салқин.

Бирининг қорни бўлуб эрди чок,
Ваҳмдин бири бўлуб эрди ҳалок.

Қойсининг боши нигунсор эрди,
Ўзи туфроқ била ҳамвор эрди.

Қойсининг мағзи бурундин чиқти,
Қойси ўзини қуюққа йиқти.

Қойси сомон аро бўлди пинҳон,
Қойси бир бўлди яна бесомон.

Қойсилор ўлжа бўлуб чиқтилар,
Дарду ғам бирла тўлуб чиқтилар.

Бошлари тўп киби ғалтон бўлди,
Қалъанинг ичи тўла қон бўлди.

Қалъани тийра кўруб лашкар эли,
Қалъанинг халқини деб Ҳайбар эли

Ўт солиб айлодилор равшан ани,
Қилдилар ўт била бир гулхан ани.

Ўт тутошти баса ул кўрғонда,
Ҳеч нима қолмоди қуймой анда.

Ёшуниб қолгон эли ҳам ёнди,
Ўлтуруб қолгон эли ҳам ёнди,

Ўт тутошқон била ул сарманзил
Дўзахе бўлди алорға ҳосил.

Ул жамоатни солиб дўзах аро,
Берди жаннат черик аҳлига худо.

Жаннат улқим бори иқбол била,
Фатҳу фирузлику мол била,

Кўрдилор соғу эсин жонларини,
Зафару фатҳ ила султонларини.

Хонға чун нусрати довар бўлди,
Қалъанинг фатҳи муяссар бўлди.

Айлади ҳукмки, айлаб тақсир,
Ҳеч ким сақламасун ҳеч асир.

Ўлжа эл борчаси бўлди озод,
Топишиб бир-бирини бўлди шод.

Хон яна азми Самарқанд этти,
Юрүб ўз тахтгаҳиға етти.

L

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
мўғул хонлари устига юрмоқ бўлғони ва ўзидин
бурун ғазали дардангез фитнаомез ойтиб ул
хонларға йиборгони ва ул хонлар ул ғазалдин
олифта бўлуб кенгошлари ва имом-уз-замонға
элчи йиборгонлори**

Ҳазрати хони Скандар кирдор,
Ҳомийи шаръи расули мухтор

Чун Хўжанд ишидин ўлди фориф,
Тахт аҳлиға қўшулди фориф.

Зоҳиран ўтмоди бўлғой бир ой,
Ким яна ул шаҳи олам орой

Мўғул устига юрмоқ бўлди,
Еру кўк валваласидин тўлди.

Асру кўп эрди муғулнинг хайли,
Элни бузмоққа алорнинг майли.

Кўп улусларни алор буздилор,
Ўзлорин зулм била туздилор.

Хон Самарқандни ўйлойдур эди,
Йўл ҳануз ул сори солмойдур эди,

Ким мўғул подшаҳи Хоникахон,
Бу улусни қилиб эрди вайрон.

Хукм айлоб эдиким хайли мўгул,
Қўшубон ўзлорига неча чуғул

Сугдининг элларини чопсунлор,
Ҳарна қопқонларини қопсунлор.

Ул ики йил кеча-кундуз ул хайл
Кирдилар суғд аро андоққим сайл.

Селдек, лек бало селидек,
Не бало бўлғой алор хайлидек.

Хон Самарқандни олғондин сўнг,
Юртин ул шаҳрда солғондин сўнг,

Мўгул ўзга кела олмос бўлди,
Йўл Самарқандға солмос бўлди.

Бўлди бисёр забун хон қошидо,
Лек бор эрди ёғлиқ бошидо.

Қирқ мингча мўғули бор эрди,
Ким бори размда жаррор эрди.

Тошканд эрди анинг тахтғаҳи,
Тоғу тузин тутиб эрди сипаҳи,

Шахрухия доғи ул хонда эди,
Лек халки бори армонда эди.

Ким қочон хайли мўғулдин қутулуб,
Шукрлар айтқонбиз шод бўлуб.

Ўротепа доғи ул хон қўлида,
Фону Киштуд ҳам анинг йўлида.

Мулкининг бир ёни Сайром эрди,
Бир ёни Диззақу Юрғом эрди.

Бор эди қалъалори Хайбардек,
Қалъалар ичра эли кофардек.

Мунча лашкар била ҳосил ул хон
Бўлмади размға мойил ул хон.

Ўзини бедилу ожиз кўрди,
Инисини тилотиб келтурди.

Иниси асру диловар эрди,
Ўзининг хайлига сарвар эрди.

Алачахон эди анинг оти,
Анго бор эрди шижоат зоти.

Тахтгоҳи бўлуб эрди Турфон,
Ҳам Хитоға солиб эрди тўфон.

Муттасил уруши қалмоқ била,
Юруши-туруши қалмоқ била.

Ул келиб бир неча лоф отқондур,
Бир неча саҳми газоф отқондур.

Хонға етқондур анинг лофлари,
Қор этқондур анинг лофлари.

Хон анинг сўзларидин тунд ўлди,
Ғайратидин ичи-тоши тўлди.

Қилди ярлиғки бори султонлар,
Ҳам қарочилару ҳам ўғлонлар.

Борча йиллик тузуб асбоби яроғ,
Кўзласунлар бори лашкарда фароғ.

Борчаси кўч била келсунлар,
Тинч хотир била иш қилсунлар.

Бўлмағунча мўғул иши бир ён,
Мулкига борғуси йўқ ҳеч султон.

Ярлиғининг йўсуни бирла бори,
Йиғилиб келдию жам кўчлори.

Хайлу лашкар йиғилиб келгунча,
Ўз яроғини қилиб келгунча.

Ул икки хон тарафиға бу хон,
Бу ғазални айтиб қилди равон.

Хазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон-нинг ғазалидур

Эй оқилон, эй оқилон, тарк эт, сен эмди бу жаҳон,
Жон булбули парвоз этар манзилгоҳидур осмон.

Бутхонани вайрон қилиб, майхона ободон қилиб,
Гулхан эмасдур манзилинг, гулшан ҳавас қилғил равон.

Барҳам уройин ақлу ҳуш, вайрон қилойин нафси хеш,
Бегонани ошно қилиб, тун-кун кузайғил бахти хон.

Кўнглум ғамин беғам қилиб, ҳақ дардини маҳрам қилиб,
Бўлса жароҳат эм қилиб, бўлғил табиби меҳрибон.

Тортиб Самарқанд лашқарин, юруб мўғул устига мен,
Ислом тигин тез этиб, барҳам уройин қолмоқон.

Ислом мен — ислом мен, куффору куфри найласун,
Куффор бехин кесойин, қолмосун андин ҳеч нишон.

Шахбоз бўлди чингизи, семурғу анқо қойдадур,
Мен — мен муҳитнинг жавҳари, жавҳарни билмос инсу жон.

Эй қаҳрабо, маъмур этай кўп дурру маржонлар тўқуб,
Эй дилбарнинг дарди била ўтқа ёнар мен ҳар замон.

Шайбоний, сўзинг қисқа қил, юрур йўлингни рост қил,
Тўти сўзи шаккар турур, мурдор қарға ноқасон.

Бу ғазал элга ёйилғоч андо,
Қолмади тоқат, ул ики хондо.

Дедилор эмди не бўлса-бўлсун,
Умримиз соғари тўлса-тўлсун.

Уруш айлор биз ўшул хон бирла,
Айлабон жаҳду жадал жон бирла.

Йиғдилар бу сўз ила лашқарни,
Буздилар чарз солиб кишварни.

Бердилар элга улуфа бисёр,
Қилдилар разм яроғин тайёр.

Қилибон эл-улусин нохушнуд,
Чиқтилар ул ики хон нохушнуд.

Йиғилиб келди эса лашкарлар,
Келдилар котлориго сарварлар.

Машварат айладилар яхши-ямон,
Фикрини сайладилар яхши-ямон.

Окибат фикр мунго топти қарор:
«Ким уруш хон била бордур душвор.

Ҳолиё Ўротепа кўрғони,
Нуррату қалъасиға бор сони.

Бордур ул қалъада беш минг лашкар,
Котилу сафшикану жалд аксар.

Келиб уч қотла не қилди анго хон,
Эмас ул қалъани олмоқ осон.

Ани олмой, бери ул келгуси йўқ,
Сиримизни базе ул билгуси йўқ.

Биз анинг бирла урушқунча бу тавр,
Айлогунча ўзимиз жониға жавр.

Андижонни не учун олмосбиз,
Ҳокимиға нега от солмосбиз?

Ўз атомизнинг иторчисидур ул,
Атоси бизга эрур бойри мўғул.

Маслаҳат эмди будурким ики хон,
Айлогойлар кишилар хонға равон.

Сулҳ сўзини анго арз эткойлор,
Бот юруб хидматиға еткойлор.

Сулҳ сўзини эшитгоч ул хон
Килур оҳанги Самарқанд равон.

Торқатур лашкарини ҳар сори,
Лашкар эвларига борулар бори.

Киши ул хонга бориб келгунча,
Фикримизни тақи ул билгунча,

Андижон мулкини биз олурбиз,
Бекининг жониға ўт солурбиз.

Ошлиқ устига борурмиз ҳоло,
Берур ул қалъа элин бизга худо».

Ушбу сўзлари била ул икки хон,
Қилдилар элчиларин хонға равон.

Андижон сори хужум айлодилор,
Эл-улус бори хужум айлодилор.

Еттилар Ахси деган кўрғонға,
Кирмади Ахси ул ики хонға.

Ошлиғини едуруб ўттилар,
Андижоннинг йўлини туттилар.

Андижон бирла баса Ахси аро,
Архиён отлиқ эди бир маъво.

Етиб ул ерга нузул айлодилор,
Шаҳриға азми духул айлодилор.

Фориғ андинки не қилғой даврон,
Бошлари узра неток келгай хон.

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Хоникахон била Алачахоннинг элчисини олиб
Мўғулистонға черик тортқони**

Достоне эшит эмди хондин,
Яъни ул подшаҳи даврондин,

Мўғул ул сўз била ҳазрати хон,
Тилабон нусрату фатҳи яздон,

Минди давлат отиға шоҳона,
Сурди ул подшоҳи фарзона.

Чун Кўҳак суйидин ўтти ул шох,
Етти ул элчи деган нома сиёҳ.

Хонларининг сўзини арз этти,
Арз этиб сулҳ сўзига етти.

Хон деди: «Ўротепага етмай,
Черик ул қалъа сори доритмай,

Сулҳ сўзига жавобим йўқтур,
Тенгри лутфи била кўнглум тўқтур».

Ушбу сўз бирла юруди ул хон,
То работи Малику Себистон.

Хасмнинг ҳолини андо билди,
Бир киши андо тил олиб келди.

Сўзи буким юрубон ул ики хон,
Андижон бордилар айлаб жавлон.

Хонга бу қисса чу маълум ўлди,
Сўзи кайфияти мафхум ўлди.

Деди: «Танбал манго навкар бўлди,
Анго иқбол муяссар бўлди.

Йибориб қардошини қотимға,
Хутба ўқуди манинг отимға.

Ул ики хон кўра олмосликидин,
Мени кўриб туро олмосликидин,

Бўлдилар душман анинг жонига,
Токи киргойлар анинг қонига.

Эмди ўхшош будур, эй султонлар,
Эй қарочилару эй ўғлонлар,

Ким халос айлагабиз Танбални,
Ўзга хос айлагабиз Танбални».

Ушбу сўз бирла равон бўлди хон,
Бўлди лашкар тақи филхол равон.

Юрубон Сир бўйига индилор,
Тушубон андо дами тиндилор.

Хон дедиким: «Кечоли дарёдин,
Ўтоли тоғ била хородин,

Бороли рост Мўгул кишвариго,
Сололи зилзилалор кишвариго.

Ул бизинг келганмизни билса,
Уруниб ҳар соридин ким келса,

Биз они ер ила яксон қилоли,
Борча оламини гулистон қилоли».

Хон бу сўз деди вале султонлар,
Дедилар: «Хон йўлидадур жонлар,

Лутф этиб мундо ўзи турсун хон,
Айласун ул сори бизлорни равон.

Биз бориб не деса андоқ қилоли,
Қилибон ишини қойтиб келоли.

Гар ғараз буки қутилса Танбал,
Сўзи андоқки дейилди аввал,

Юртавул борса Мўгул кишварига,
Фитналар солур экан лашкарига.

Ул сизинг келгонингизни билса,
Сирини билгонингизни билса,

Ўлтуро олмос экан ул ердо,
Ул туро олмос экан ул ердо».

Хон бу сўз бирла ики мингча киши
Йибориб сабру сабот ўлди иши.

Қолдилар хон (била) султонлар ҳам,
Оллидо жон била ўғлонлар ҳам.

Хон йиборгон икки минг чоғли қазок,
Тузубон хон йўлида меҳру вифок.

Кечдилар тун аро Сирдин филҳол,
Шаҳрухия йўлин айлаб помол.

Қалъасининг тўшидин ўттило,
Ўнча отлик кишисин туттило.

Сўзлори буки: «Бизнинг хонларимиз,
Ким анго йўларидур жонларимиз».

Андижонга чу юрур бўлдилор,
Ушбу кишвар тузидо тўлдилор.

Дедилор: «Они-муни билмосбиз,
Хасмни олмагунча келмосбиз».

Қилса ногоҳ ҳимоят анго хон,
Чопор эркан бу вилоятни ямон.

Қалъаларни худ ола олмастур,
Қўл ситам бирла сола олмастур.

Беркитиб қалъаларини ҳосил,
Бўлдилар ул сори эмди мойил.

Бордур Аҳмадбегимиз қўрғонда,
Андин ўзга киши йўқтур анда».

Ушбу сўзлар билан ул юртовул,
Солибон илгари сўнг чоғдовул,

Ёндилар хон сори ул кишвардин,
Тунгулубон бори ул кишвардин.

Ул ҳикоят чун етишти хонга,
Топшуруб ўз ишини яздонга.

Машварат айлади султонлар ила,
Деди: «Разм айлоголи хонлар ила».

Қойда ким бўлса алор биз нетоли,
Тенгри берса олибон қойитоли.

Оруғ отликни Хўжанд ичра солиб,
Семиз отликни қўлумизга олиб.

Илғосоқ асру хуш оянда келур,
Ишимиз асру намоянда келур».

Борча бу сўзга кулок туттилар,
Ҳарна хон деди анго буттилар.

Чун бу сўз бирла юруб келдилор,
Борча илғор яроғин қилдилор.

Қилдилар ўзларини чусту хавос,
Поймол айладилар хосу хавос.

Оруғ от бирла оғир юкни тамом,
Солдилар шахр Хўжанд ичра авом.

Бўлди хон ярлиғиким яхши-ямон,
Тўрт кунлик озук олсун яқсон.

Эрнинг икки отини олсунлар,
Жибадин ўзгасини солсунлар.

Бир дувалға била бир жиба битор,
Бўлмаса ўзга нима эрга етор.

Чун бу ярлиғ эл аро айлонди,
Борча қўлларда черик сойлонди.

Кишининг яхшиси отланди тамом,
Борлилор ул кун Кандибодом.

Андин отлонғон ила рост Насух,
Бордилор хасмни айлоб мансух.

Бордилор андин Хўқони ўрчин,
Қилдилар андо мухолифға камин.

LI

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон Танбалға ёрлиғ йиборгони

Ёздилар хидмати Танбалға нишон,
«Ким эшиттук эса ким икки хон

Сенинг устунга юруб бордилор,
Сени бечора қўруб бордилор.

Биз санго чора қилурға келдук,
Душман овора қилурға келдук.

Эмди мардона бўл, эй Танбал сен,
Қилмоғил мулк ишини муҳмал сен.

Ким етиштук санго илғор қилиб,
Хасмини ер била ҳамвор қилиб,

Сен чу изҳори муҳаббат қилдинг,
Ўзни шойистайи давлат қилдинг.

Бизни деб бойрилорингдинг кечтинг,
Бизни деб жоми муҳаббат ичтинг.

Биз тақи сени жудо кўрмосбиз,
Санго меҳгатни раво кўрмосбиз.

Хасминга хасмлиқ изҳор этоли,
Умридин хасмини безор этоли.

Кимки бизни деса биз ҳам дербиз,
Дўстлук сўзини маҳкам дербиз.

Ким бизнинг этогимизни тутса,
Журъаи соғаримизни ютса,

Зое этмосбиз они биз ҳаргиз,
Ани қўймосбиз ҳаргиз ожиз.

Зарра бўлса, қуёши бўлур ул,
Осмөн теграсида эврулур ул.

Эмди сен солма кўнгулни зинҳор,
Ким санго булғусидур давлат ёр».

Бу нишон чунки мукамал бўлди,
Элчимиз озими Танбал бўлди.

Танбалнинг Бек Телба отлиқ оғоси кўрунушга келгони

Мурғинон ҳаддиға еткоч элчи,
Қиссанинг шаҳрини эткоч элчи,

Телба отлиқ оғоси Танбалнинг,
Остон отлиқ оғоси Танбалнинг

Ўткориб элчининг Танбал сори,
Айлади тенгрига шукр изхори.

Чопо-ўқ хон қошига келди равон,
Пешкаш айлоди хон оллида жон.

Деди: «Эй подшаҳи беҳамто,
Ёр бўлсун санго алтофи худо.

Бизга сендин не иноятдур бу,
Лутфи беҳадду иноятдур бу.

Келмасанг эрди борур эрдук биз,
Бахтимиздек қарориб эрдук биз».

Бу ҳикоятни дебон ул Телба,
Бошладу хасм сори йўл Телба.

Деди: «Ахсидин ўзуб икки хон,
Ахси элини бузуб икки хон.

Архаё шаҳрида сокиндурлар,
Ул маҳалда мутаваттиндурлар.

Бизни ожиз қилиб ўзни хушдил,
Ўлтуруптурселар сиздин гофил.

Юрунгиз Ахси тўшидин ўтоли,
Кўнглумизни ин этиб совутоли.

Кемалар бордир андо тайёр,
Сол учун бор қамиш ҳам бисёр».

Хон бу сўз бирла равон азм этти,
Сирдин ўтмакни равон жазм этти.

Тунла-ўқ Ахсиға ёвуштилор,
Сир бўйига инибон туштилор.

Тонг намозини қилиб ҳазрати хон,
Турди андоқки Сулаймони замон.

Кемачилар кема келтурдилар,
Борча хон ҳазратини кўрдилар.

Хукм бўлдики халойик ўтсун,
Ўтубон Сир кироғини тутсун.

Хону султонлар ила мирзолар,
Кема устида қилиб ғавғолар

Ўттилар уйлаки айтиб бўлмос,
Тил алор васфида ҳеч эврулмос.

Бор эди тўрт кема ул тўшто,
Ҳар бир ўн қотнади бўлғой тушто.

Бўлғуча рост намози пешин,
Ўттилар борча саодатга қарин.

Ул ўторда кемага ким боқти,
Кўпи ўз қуйруғига сол тоқти.

Солмади кўз кемага Бойри қазок,
Кема сўзидин ўзин тутти йироқ.

Систуруб солди бори бош-айгин,
Ўқ ёйи била бўлғон яроғин.

Чирмобон сол уза маҳкам қилди,
Солни гупсор била ҳамдам қилди.

Ўзи отини олиб тушти равон,
Қилди сувчилиғини элга аён.

Ўттилар борчаси чусту жаррор,
Ғарқу ташвир ғамидин беозор.

Тошқори гарчи паланги эдилор,
Лек сув ичра наҳанги эдилор.

Кимки ул хайлни ул дам кўрди,
Ўзни ҳайрат била маҳрам қилди.

Сувға андоқки алар кирдилор,
Дегасен сув кишиси эрдилор.

Сув юзи ҳеч кўрунмас бўлди,
Хон черики била дарё тўлди.

Ҳар не бу тавр киши ўтмайдур,
Ўтти ҳам бўлса киши бутмайдур.

Ўн минг одам — не ҳикоятдур бу,
Ким бориб кунда қилиб мунча гулу.

Ҳар не кечиб демагайлар Сирдур,
Киши билмас бу не янглиғ сирдур.

Дема хон лашкари тутти Сирни,
Яна бир Сир кесиб ўтти Сирни.

Ўтқориб лашкар элин хон Султон,
Хизру Илёс киби бўлди равон.

Сув эли Сир аро кўргоч хонни,
Ўз ичин аро тилоб аённи

Дедилор: «Хони Шайбонийдур бу,
Балки Искандари Сонийдур бу.

Подшаҳ ўтмади мундоқ харгиз,
Борча шаҳларни қилур ул ожиз.

Қадами етти бизнинг манзилға,
Кемаси етқувчи бу сохилға.

Қилоли пешкашини тайёр,
Тортоли оллиға бисёр нисор».

Сув элида бор эди ушбу хаёл,
Лек ул подшаҳи нек ҳисол,

Кемасини чекибон сохилға,
Етти ул Ахси дегон манзилға.

Сув эли борча боқиб қолдилор,
Ҳасрат ўтини ёқиб қолдилор.

Ким недин кечго солдуқ ишини,
Борибон кўрмадуқ андоқ кишини.

Ул таманноки алар айладилор,
Мунча ғавғоки алар айладилор.

Бўлмади рўзи алорға аммо,
Ахси аҳлиға ани берди худо.

Қозию муфтию доруғалори,
Пешкаш айлодилор жонни бори.

Бўдиллор борча мутъии фармон
Дедилор: «Ҳар наки ҳукм айлади хон.

Биз итоат қилоли жон бирла,
Бороли хасм сари хон бирла».

Хоника лашкари ўлтурғон ер,
Алачахон ҳам ўзи турғон ер

Беш ёғоч йўлдур бу манзилдин,
Гар хабар бормаса бу маҳфилдин,

Қочмаса Хоника бирла Алача,
Қилибон беклари бирла кулча,

Сиз ўшул ерда босорсиз они,
Қўлунгизга тушор ўлғой хони.

Хон аларнинг сўзидин яхши фол
Тутубон бўлди бағоят хушқол.

Дедиким: «Илгори келсун қози,
Сўзумиз сирини билсун қози».

Деди: «Эй қозийи аҳли ислом,
Бизки роҳатни қилиб ўзга ҳаром

Тоғу, дарёю биёбон ўтобиз,
Ранжилорни ўзумизга тутобиз.

Қиличу ўкни қабул айлойбиз,
Роҳат аҳлини малул айлойбиз.

Арзимиз бу эрурким, охир
Қилғобиз яхшилиқ элга зоҳир.

Шаръининг шамини ёрутқойбиз,
Жаҳл бозорини совутқойбиз.

Бергобиз илм сўзига равнак,
Бўлса тавфиқ била нусрати ҳақ.

Ниятимиз бу эрур, эй кози,
Ҳимматимиз бу эрур, эй кози».

Чун бу сўзларни баён айлоди хон,
Қилдилор хонга дуо яхши-ямон.

Қозию муфтию арбоб бори,
Сўфию зоҳиду асҳоб бори

Хон учун тенгридин истоб нусрат,
Тутубон хоннинг ишига ҳиммат,

Борчаси фотиҳа хатм айлодилор,
Хон учун яхши дуо сайлодилор.

Чектилар хон қошига суфраю хон,
Ёйдилар лашкарига ош ила нон.

Суфраю хонни кўторгач ул хайл,
Айлади ҳазрати хон от сори майл.

Отлониб йўл сори мойил бўлди,
Лек ул шаҳр черикдин тўлди.

Хон юриб шаҳрдин ўтгоч филҳол,
Бўлди туз лашкаридин молломол.

Ўттилар хон сўнгидин лашкар ҳам,
Борча аъдо тарафидин беғам.

Бир яғоч Аҳсидин ўтқоч ул хон,
Айлади лутф юзидин фармон

Ким: «Черикнинг оти кўп имконди,
Ичлари кўп юрумоддин ёнди.

Сув яқосида бир ўтлоқ кўрунгуз,
Қўшлорингизни дами тушурунгуз».

Марғизори бор эди андо васеъ,
Тушти андо чи шарифу, чи вазеъ.

Арпа топқон отиға ҳам берди,
Ем била ўттин отин ойирди.

Топмоғон арпа суғо ун солди,
Берибон отиға кўнглин олди.

Унсизу, арпасизи ўтлади шод,
Арпаю ўт талабидин озод.

Черик аҳли бори чолиб талқон,
Ичибон ёстана тушти қалқон.

Жирим олиб кўзин очқон бўлди,
Кўздин уйқуси қочқон бўлди.

Келди хон ярлиғиким: «Тонгла уруш,
Бўлубон бўлғуси йўқ ҳеч туруш.

Тун ёриминда кўчорбиз мундин,
Хонлар устига учорбиз мундин.

Тонг боши бирла етарбиз жовға,
Этар ишларни эгорбиз жовға».

Чун бу ярлиғни эшитти лашқар,
Қилдилар разм яроғин яқсар.

Кўрдилар отларининг тангларин,
Туздилар размға оҳангларин.

Ёларин борчаси чоқ айлодилор,
Тутубон ўт уза қоқ айлодилор.

Қилдилар оку кизил борча ялов,
Ёқтилар хасмини ёқмоқа олов,

Ўлтуруб эрди черикда бир-иков,
Бир қўлида ўқу бирида эгов.

Ўқ, бошоқларни тез айлодилор,
Ўқу ё устига рез айлодилор.

Ул черик борча туруб истехдод,
Қилибон тенгрилари отини ёд.

Ким нафир уни чиқиб хон қўлидин;
Кўпти отлан жови султон қўлидин.

Эл мукамал эдию от тайёр,
Бўлдилор отлориға борча савор.

Сув олиб тебрадилор хасм сори,
Хасмнинг жони учун ҳар бори.

Тўрт яғоч йўлни саҳардин ул хайл
Бордилор субҳғача уйлаким сайл.

Субҳ игниго олиб оқ алам,
Хон аламдорлиғидин хуррам.

Кечанинг зулматидин бош урди,
Хоннинг олтун чиройини кўрди.

Хон доғи субҳдин ўлди хушҳол,
Субҳ ёруғиндин олди фол.

Дедиким: «Субҳ киби ўлғумдур,
Даҳрнинг шоҳидин қилғумдур.

Субҳнинг нуридек ўлғумдур фош,
Ҳам Жаҳонгир анингдекки қуёш.

Ёғининг зулмати даф ўлғусидур,
Хасмнинг касрати рафъ ўлғусидур».

Ушбу ният била ул зилли худо,
Тенгрининг қуллуғини қилди адо.

Чун адо айлади авроду намоз,
Арз этиб тенгрисига ажзу ниёз.

Деди: «Эй подшаҳи мулку малак,
Ҳалқаедур эшикинда бу фалак.

Борча оламини яротқон тенгрим,
Жину одамини яротқон тенгрим.

Бир камин банда санго Шайбоний,
Қилма лутфинг била зое они.

Разм айларда анго нусрат бер,
Меҳнатинг чекти анго давлат бер».

Бу муножотни қилғоч ул хон,
Отлониб хасм сори бўлди равон.

Ул икки хон тақи тўйғондурлор,
Ғафлат уйқусини қўйғондурлор.

Ёсаниб турғон экондурлар чуст,
Қилибон белларини размға руст.

Алачахон била ўн минг қалмоқ,
Борчанинг эғнида қолмоқи қуёқ.

Мўғулидин тақи ўн мингча киши,
Ким ямонлиқ эди борининг иши.

Хоникахон била ҳам кўп лашкар,
Бойри хунрез мўғулдин яксар.

Борчаси ўқчию борча қаттол,
Борчаси қатл ишидин хушҳол.

Борча ўқ отқучию сина шикоф,
Ҳар бири (нинг) тилида юз минг лоф.

Яна ўн минг киши бу тавр била
Тузотиб ўзларини жавр била.

Ул аро бор эрди Бобур Мирзо,
Андо ҳам мингча йигит сарғавго.

Алачахоннинг икки ўғли ҳам,
Алачахондек алор ҳам маҳкам.

Размининг ишида доно борча,
Қиличу ўқда тавоно борча.

Бўлди қалмоқу мўғул ўттуз минг,
Лек бор эди қароси юз минг,

Отлари девсифат, ўзлари ҳам,
Ўзлари девсифат, сўзлари ҳам.

Девлар борча башар суратида,
Ғуллар борча башар суратида.

Ёсониб ҳар бири бир сурат ила,
Жилвағар ҳар бири бир ҳайъат ила.

Бирининг жибаси атлас тослик,
Бир қўшунга тутиб ўзни бошлик.

Ҳар дувулға бошида занг тутуб,
Бегунаҳлар қонидин ранг тутиб.

Ҳам қиличи қинида мустаҳкам,
Халқ қонидин рангин ул ҳам

Боши устида алови ажабе,
Ўзи от узра бузови ажабе.

На анинг кўнглида имон фикри,
На анинг тилида тенгри зикри.

Яна бир ўзини ойтиб қалмоқ,
Жибасининг тоши айлоб ярғоқ,

Тузибон разм қилур вақти асос,
Осиб от бўйинға бир турфа китос,

Лек ўлган отининг қуйруғи ул,
Беклори, хонларининг буйруғи ул.

Яна бир отини қилғоч тайёр,
Қилди тартиби жаложул бисёр.

Борининг сурави бор эрди ғариб,
Бор эдилар бори кўрмакка муҳиб.

Қойси қалмоқ диёридин эди,
Тайшининг хайлу таторидин эди.

Қойсининг мавлуди эрди Турфон,
Ўтқориб эрди неча минг тўфон.

Қойсилорнинг ватани эрди Хўтан,
Боғу роғу чамани эрди Хўтан.

Койсининг ери эди Иссиққўл,
Койсининг эви эди Оксу мўғул.

Йиғилиб эрди ажойиб хайли,
Бор эди андо ғаройиб хайли.

Ушбу суврат била борча ёсониб,
Туздилор борча ёсониб-тузониб.

Разм айлорға мухайё борча,
Разм ишида тавоно борча.

Ул черикким кўпи куффор эдилар,
Гарчи эл кўзига бисёр эрдилар.

Лек хон ваҳмидин ул хайл тамом,
Қилдилор ўзга тирикликни ҳаром.

Тол ёпроғи киби титродилор,
Лола авроқи киби титродилор.

LI

Ҳазрати имом-уз-замон мўғул хонлари бирла уруш қилиб босқони

Кун чиқор чиқмосида ҳазрати хон,
Бўлубон юзи қуёшдек тобон.

Минибон фатҳу зафар тавсаниго,
Солди ўт миллату дин душманиго.

Тенгри бергон черики бор эрди,
Ҳашаму ҳашмати бисёр эрди.

Лек тошлоб борини илғоди ул,
Келди уч кун аро ўн кунлик йўл.

Келди ўн минг киши юз минг кишидин,
Қилмайин ваҳм мўғул сончишидин.

Элининг кўпи шабонлиғ эрди,
Эртодин ўзига сонлиғ эрди.

Тақи бор эди ҳар элдин қотидо,
Борчаси сидк ила хидматидо.

Сайҳиют бирла киёти кўп эди,
Элининг яхши сифоти кўп эди.

Бор эди оллида беҳад Кўнғирот,
Борча халқ ичра писандида сифот.

Бор эди оллида буркут бисёр,
Борча размовару Рустам кирдор.

Кўп эди монғкиту найман асру,
Борча шойистайи эҳсон асру.

Кўп эди дурмон анинг хидматида,
Борчаси жонларин ўйноб қатида.

Ўшун ул ародо бисёр эрди,
Борчаси хонға мададкор эрди.

Қўшчининг қавми касир эрди баса,
Сидку ихлос пазир эрди баса.

Бор эди яхши кишилар ул аро,
Борчаси дин сори нуктасаро.

Ҳам жалойир элидин бор эрди,
Андо қорлиқ тақи бисёр эрди.

Бор эди лашкарида кўп сулдуз,
Қойси сулдуз эдию қойси нукуз.

Қойсилорни дер эдилар тоmodур,
Қон аларнинг қиличидин тоmodур.

Кўп эди лашкарида қавми татор,
Бор эдилар бори чусту жаррор.

Бўлди Кўнғирот улуғи бир Кўнғирот,
Ким Ҳусайн ила Алидур анго от.

Бор эди хон қошида асру азиз,
Соҳиби раъй эдию ақлу тамиз.

Ҳожи Ғози эди монғкит улуғи,
Монғкит эли аро ақду уруғи.

Адлу ўгли таки бисёр эрди,
Ҳамзабий ҳам ул аро бор эрди.

Кўшчидин бор эди ул вақти Кўпак,
Котидо Кўшчидин уч юз ўзбак.

Борчаси хон йўлида жон афшон,
Борча жон бирла рўхайни фармон.

Яна бир Кўшчи элидин Яъкуб,
Бор эди талъати Юсуфдек хўб.

Чечан эрдию суҳансоз асру,
Расм аро арбада пардоз асру.

Ини эрди Қарочин Девонға,
Ҳам Кўкалдош Шайбонийхонға.

Қарочин ўгли таки бор эрди,
Оти Қанбар, ўзи-сардор эрди.

Хон севар эрди ани ҳаддин тош,
Ким вафодор эди ҳам кўкалдош.

Жонвафо Дурмон улуғи эрди,
Қочу марконнинг уруғи эрди.

Муътабар эрди баче хон котидо,
Сарф этиб умрини хон хидматидо.

Паҳлавон эрдию пурдил асру,
Бор эди размға мойил асру.

Кўлида мингча киши бор эрди,
Ким бори бир-бирига ёр эрди.

Ул эди ўнг кўлининг сардори,
Кўлининг хайли баходир бори.

Сўл кўлининг беки эрди Қанбар,
Борча Ноймон улусиға сарвар.

Етти юзча кишиси бор эрди,
Ким бори размда даркор эрди.

Ҳам бақодирларидин Шайхи Мурид,
Бор эди фатҳи ҳисориға калид.

Асру пурдил эдию мардона,
Бор эди разм ишида фарзона.

Икки юзча навқари бор эди,
Борчаси размда тайёр эди.

Абуқач яна бир сардор эди,
Ичкисининг ичида тайёр эди.

Яна бир ичкилоридин Чолбош,
Ул доғи яхши қияур эрди савош.

Бовбак ҳам бор эди асру бек,
Ул доғи бор эди бир Рустамтек.

Кўп эди асру бақодир қўлида,
Кўюбон борчаси бошлар йўлида.

Гар десам, борчасини зикр этсам,
Топю олмон неча ким зикр этсам.

Чухраси минг бор эди ном-баном,
Тутубон оллида доим ором.

Яна минг ячкисидин бор эрди,
Бори бойрию вафодор эрди.

Яна бир минг бор эди ўнг қўлида,
Яна бир минг тақи ҳозир сўлида.

Тўрт минг ўзбак эди ушбу тарик,
Борча бир-бириға қарииндошу рафик,

Жибасиз бир киши топилмас эди,
Жибасиз хон қўлиға келмас эди.

Ҳам дувулғасиз эмос эрди соғит,
Ўзбак ансиз эмос эрди соғит.

Эрнинг икки оти тайёр эрди,
Куш каби отлори тайёр эрди.

Ҳам от устида соғитға жавлон,
Ҳам дувулға соғит устида аён.

Жибаларнинг тоши махмал борча,
Жибалар ичи мукамал борча.

Ичида ёди Али қозилғон,
Неча оёт тақи ёзилғон.

Ёлори борча Бухоро ёйи,
Қимсониб ёғини кўрган сойи.

Ўқлори сўзлори янглиғ бори рост,
Сўзлори ўзлори янглиғ бори рост.

Черкаси тиглари ёнлоридо,
Мунтазир ёлари қурбонлоридо.

Ким қочон хасмға ўқ отқойлор,
Хасмнинг ўлжасиға ботқойлор.

Бошлорин қуйи солиб кестанлар,
Кўрмасун бизни дебон душманлар.

Тобуқуб хасмға бир иш қилоли,
Нусрату фатҳ тариқин биллоли.

Бор эди отлори аксар тобучок,
Йўл юрурда, югурурга мушток.

Тиглар мойили хунрез эдилар,
Бош учурмоққа басе тез эдилар.

Обдор эрди басе тиглори,
Лек душман қониға ташна бори.

Ҳон қули тиғи киби яхши-ямон,
Тез эдилар бориси тўкколи қон.

Қойси дер эрди чопормен юзга,
Ҳунарим йўқтур мундин ўзга.

Қойси дер эрди фалонни тушурой,
Иш қилиб Хоникахонни тушурой.

Қойси дер эрди Алачахонин
Тушуруб, ерга тўкойин қонин.

Ким бизнинг хон била тенг тутмиш ўзин,
Ўздурасўзламиш эл ичра сўзин.

Бор эди ҳар бирида савдое,
Бор эди ҳар бирида ғавғое.

Басе ўнг қўлида Султон Маҳмуд
Ким, анго ёр эди фазли маъбуд.

Андо ҳам бор эди қўнғироту қиёт,
Монғкиту дўрмон, ушуну уйрот.

Ўнг қўлида Урус этти жавлон,
Сўлида Оқмуҳаммад ўғлон.

Паҳлавон эрди Урус пурдил ҳам,
Паҳлавонлиқ ишида комил ҳам,

Олмачук эрди ўшул хайлидин,
Анго бисёр қўшун хайлидин.

Ул тақи асру мубориз эрди,
Хасм онинг оллида ожиз эрди.

Ҳамза Султон сўл қўлға чиқиб,
Хасмнинг оллидоги йўлға чиқиб,

Йиғиб ул ҳам кишисини кўрди,
Келгану келмогонин ҳам сўрди.

Ул сори бу кўзин солди,
Мингда беш юз киши сонин олди.

Лек бор эрди кишиси бисёр,
Пурдилу тигзану коргузор.

Ғараз ушбу эдиким яхши-ямон
Айрилиб бўлғой улуслорға аён.

Ким қою қобил эрур давлатға,
Ё қою бор сазо меҳнатға.

Лутф бирла бирисини сойлор,
Бирига қаҳрини зоҳир айлор.

Кўргузур бирига анвори жамол,
Билдурур бирига осори жалол.

Ҳазрати хон тақи лутфин англоб,
Мунча лутфини ўзига тонглоб,

Кўнглида тенгрисига шукр этти,
Шукридин иши бу ерга етти.

Деди кўнглидаки шукрона недур,
Бу аро шеваи мардона недур?

Килмоқ озод бу икки жонни,
Айламоқ шод бу икки хонни.

Ушбу давлатка эрур шукрона,
Қолур офоқда бу афсона.

Ким фалон хонга фалон икки хон
Қилдилор эрса ямонлиқни аён,

Қилди ҳақ иколасини мақхур,
Бўлди бу бир ул иковга мансур.

Қилмоди ҳеч ямонлиқни ёд,
Айлади икколасини озод.

Яхшилик қилди аларга бисёр,
Айлади лутфу мурувват изҳор.

Хон ўзи бирла қилиб бўйла хаёл,
Лек ул икки фалақдин бадҳол.

Жонлари ваҳми била саргардон,
Ишларида бор эдилар хайрон.

Ул икки хонни кетургоч андоқ,
Хон алор ҳолини кўргоч андоқ.

Қилди таъзим алорга бисёр,
Кўрушуб йиғлади ул ҳолга зор.

Деди: «Бу иш сўнги ушмундоқ эрур,
Англосун ҳар киши бу йўлга кирур.

Эмди зинҳор қариндошларим,
Эй гирифтор, қариндошларим,

Қойғуриб ўзни хароб айламангиз,
Халқ бағрини кабоб айламангиз.

Мен сизнинг қонларингиздин кечдим,
Нотавон жонларингиздин кечдим.

Бўлунг озода ўлум фикридин,
Бўлунг осуда ажал зикридин».

Хон бу сўзлорни дегоч Хоникахон,
Деди: «Эй сарвари абнойи жаҳон.

Эмди бу сўзга инондур бизни,
Илтифотингга ишондур бизни».

Хон инондурмоқ учун ул хонни,
Тилади ҳофизидин қуръонни.

Анинг оллида қасамёд этти,
Нотавон хотирини шод этти.

Алачахон деди: «Кўй бў сўзни,
Биз бу йўлларда кўруббиз ўзни.

Ишимиз эмди ўтубтур ондин,
Бордур лутфу мурувват хондин.

Ўзи билур агар этса эҳсон,
Қаҳр ҳам қилса анингдур фармон».

Хонга онинг бу сўзи хуш ёкти,
Лутф юзи била анго бокти.

Онт ичтики, сени ўлтурмон,
Қобили тиғу сиёсат кўрмон.

Ул икков бу сўз ила шод бўлуб,
Қойғунинг бандидин озод бўлуб,

Хон била ёндоша ўлтурдилар,
Ҳашамат хонлик ила туздилар.

Тушди деб хон қадамига хонлар,
Йиғилиб келди бори султонлар.

Борча хон фикрини-ўк сайладилар,
Хонга бисёр карам айладилар.

азрати имом-уз-замон хонларни тутқондин сўнг бу тамсилни баён қилғони

Ҳазрати хони мурувватпеша,
Шохи хушхулку некуандеша.

Чун мўғул ишини бир ён қилди,
Ҳонлари бобида эҳсон қилди.

Деди: «Бу фатҳ манго ондиндур,
Бу зафар ҳазрати яздондиндур.

Фатҳ оятлари йўсуни била,
Лутф этиб раҳмати бечуни била,

Қилди зоҳир азалия қудрат,
Қилди зоҳир абадия нусрат.

Шукр анинг нусратиға юз минг,
Шукр анинг раҳматиға юз минг.

Шукрким айлади лутфин зоҳир,
Айлади лутфиға элни нозир.

Шукрким қилди сарафроз мани,
Қилди шойистайи эъзоз мани.

Ҳам раво айлади ҳожотимни,
Ҳам қабул этти муножотимни.

Шукрким шукрига эврилди тилим,
Келди тилимга — тилим, шаккар тилим.

Шукрким айлади аъдони забун,
Қудрати бирла худойи бечун».

Шукрига шукр дебон хазрати хон,
Қилибон ҳамду саносини баён.

Деди: «Пайғамбар ойтқон сўзни,
Қилибон йўлида пайров ўзни.

Бу ҳадис эрдик хон этти баён,
Ҳам муҳаддис эди, ҳам шоҳи замон.

.....
.....

Маъниси буки кичик сончишдин,
Яъни бу размда қилгон ишдин,

Чун қойиттук улуғ уруш қилоли,
Улуғ уруш недур эмди билולי».

Чун бу маънини баён қилди хон,
Яна сўз мулкида айлоб жавлон.

Қилди тамсили ғарибе зоҳир,
Айлади нақши ажибе зоҳир.

«Нафси аммора, — деди, — етти сар,
Сени Қорун киби отдуқто ютар.

Бу етти бошлиқ илон бор аён,
Баданимиз ичидадур бу йилон.

Бир боши шавкат эрур, бири ҳасад,
Бири жаҳлу яна бири хўйи бад.

Яна икки ғазабу тули амал,
Яна бир ўлмоқи халқ ила дағал.

Қойси душман бу йилондек бўлғой,
Қойси бу нафси ямондек бўлғой.

Ушбу душманни ясормен десангиз,
Ани бўғизидин осормен десангиз,

Қолмоғойбиз десангиз қойғусиға,
Ул (нафс) бошлорининг ўтрусиға.

Ушбу етти нимани келтурунгуз,
Ҳар бири бирла бирин еткурунгуз.

Қилингиз хўй риёзат бирла,
Тузунг ишларни шарият бирла.

Суннат ила амал айланг доим,
Наби амрини тутунглор қойим.

Тақи бир вақт қилиб истиғфор,
Жураларни соғиниб йиғланг зор.

Тиғи иллолло ила иш айланг,
Нафси кофир била сончиш айланг.

Ушбу ишлар била одат қилингиз,
Хайр иши била одат қилингиз.

Бу еттиким рақам этти хома,
Бўлди ораста андин нома.

Бири таҳқиқи риёзат бўлди,
Тақи иккинчи шарият бўлди.

Бири суннат, яна бири истиғфор,
Тўрт бўлди, бизнинг, эй аҳли шумор.

Тиғи иллолло эрур бешинчи,
Хайр иш қилмоқ эрур олтинчи.

Бўлди еттинчи ибодат таҳқиқ,
Тилонгиз борча худодин тавфиқ.

Ким булор бирла амал сөз қилиб,
Етти бошлиққа сарафроз қилиб,

Бўлғасиз улуғ урушда мансур,
Нафси амморани айлаб мақхур.

Бу балолар аро билсанг, эй ёр,
Тиғи иллолло эрур коргузор.

Борчанинг бошини бу тиғ кесор,
Борчаға боди фано андин эсор.

Қолгонин доғи риёзат кеторур,
Зулматин нури ибодат кеторур».

Хон бу тамсилни чун қилди баён,
Бўлдилар борча сўзига хайрон.

Коргар бўлди бу тамсил асру,
Олжо, олжо, не насихатдур бу.

Қойси хон қилди бу янглиғ тамсил,
Қойси шоҳ бўлди бу янглиғ тамсил.

Хон эмас, нури ҳидоятдур бу,
Шоҳ, эмас, шоҳи вилоятдур бу.

Тенгрига асру ёқиндур бу хон,
Хусрави тахти яқиндур бу хон.

Ушбу тақриб ила ул зилли худо,
Ўзининг ишларини қилди адо.

Ҳам риёзат била оростадур,
Ҳам шариат била оростадур.

Айламас тарк ваби суннатини,
Билур онинг йўлидин давлатини.

Ҳар сахар иши анинг истиғфор,
Тиғи илдолло ила иши бор.

Мустаҳикларга баса хайр қилур,
Хайрнинг оламида сайр қилур.

Аксар авкоти ибодат билладур,
Ул не иш қилса, ибодат қиладур.

Бордур ул подшоҳи некайдеш,
Тошидин хону ичидин дарвеш.

Ичида бўлмоса эрди бир ҳол,
Қойдин ўлжой эди зоҳир бу мақол.

Кўп каромате кўрубмен хондин,
Кўп мақолот эшитибмен хондин.

Борчасин эмди баён эткумдур,
Тонимаслорга аён эткумдур.

Шукрким банда таниб мен хонни,
Айлабон сарф йўлида жонни,

Вах, на сўздур буки зоҳир қилдим,
Сўз зуҳур этконидин сўнг билдим.

Мең они тонимоғимдин не бўлур,
Йўлида мен киби итлор кўп ўлур.

Ул керак тониса мен мискинни,
Истаса бандаи меҳр оинни.

Бу не эрдиким яна шарҳ эттим,
Шарҳ этибон яна сўзга еттим.

Тонигон улдуру тонитгон ул,
Сўзни бу шарҳ ила ойтқон ул.

Мен киму мунча ҳикоят қилмоқ,
Мен киму мунча ривоят қилмоқ.

Бу ҳикоятлар анингдур борча,
Бу ривоятлар анингдур борча.

Шукрким ўзини кўргузди манго,
Сўзининг силсиласин тузди манго.

Бўлмаса эрди иноят андин,
Мен киму мунча ҳикоят андин.

Лутфини қилмаса эрди зоҳир,
Сўз демак анго не ҳадди шоир.

Мен анинг ҳолини не билгой эдим,
Ички аҳволини не билгой эдим.

Авлиё дурларини сочмасалар,
Ўзларин ҳар кишига очмасалар,

Билмак ул хайлни осон эрмас,
Сўзларин англамоқ осон эрмас.

Ўзларин кишига билдурмаслар,
Сўзларин кишига еткурмаслар.

Кимгаким айладилор лутф изҳор,
Бўлди иқболу саодат анго ёр.

Хон валидур — они ҳар ким билмос,
Билмоган ҳаргиз ўзига келмос.

Шукрким бандага билдурди ўзин,
Лутф этиб ўзи манго деди сўзин.

Чунки тамсил сўзи бўлди тамом,
Яна борди қалами тез хиром.

Ким икки хон сўзини шарҳ эткой,
Юрубон мулкларига еткой.

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Хоникахон ва Алачахон бобида аркон давлат
ва аён ҳазрат била кенгош қилғони ва хонларга
ёрлиғ еткургониким оноларига ва Тошкандо
турғон мўғулларга нишон йиборгойлорким, кўр-
ғонни холи қилғойлар**

Фатҳ гулзори очилғондин сўнг,
Хон бу тамсилни қилғондин сўнг,

Жам қилди бори султонлорни,
На килой деди бу хонларни.

Қойси деди, бот олибон қуръон,
Айладинг шартки етсун икки хон.

Сўнг ўкунч олмасун эмди хоним,
Сен билурсен санго садқа жоним.

Қойси дедиким ямондур Алача,
Борча хонлор аро хондур Алача.

Асру фарзонаю журъатликдур,
Асру журъатлику ғайратликдур.

Ўлмаин борса саломат муңдин,
Анго бўлғойму надомат муңдин.

Черики асру колиндур ерида,
Хар бири ўту ёлиндур ерида.

Хоника ҳам анго ҳамдам бўлса,
Ичлари ғуссаю ғамдин тўлса,

Қилсалар мулкларини яна ёд,
Қилур эрканлар бизни ношод.

Хон дедиким: «Не ҳикоятдур бу,
Кўрунғизким не иноятдур бу.

Тенгридин бўлди иноят зоҳир,
Хасмни қилди анингдек ким ер.

Эр бу чоғлиқ ёшодуқ оламда,
Гоҳ давлатдаю гоҳ ғамда.

Умр эмди нақадар қолибтур,
То қазо бизга нелар солибтур.

Булар ўлмоқ била не бўлғойсиз,
Кўюнғиз эмди бу сўзлорни сиз.

Биз бу кун яхшилик изҳор этоли,
Юрубон мулклорига этоли.

Ололи мулкларини қўлга,
Сололи ул хонларини йўлга.

Мўғулистонга бориб етсунлор,
Яхшилик сўзини ойтсунлор.

Ғар алар айласалар бизга нифок,
Йиғсалар бир неча борин қалмоқ.

Ўзларин тузгуча кўб муддатлар,
Ўтару, ориз ўлур меҳнатлар.

Қилосолор бир ямонлиқ икки хон,
Зоҳир айлаб яна бизга куфрон,

Яхшилик бизга насиб ўлғусидур,
Ямон бўдғон яна бузилғусидур,

Тенгри лутфиға таваккал қилоли,
Яхши бу ишда тааммул қилоли.

Хоникахон тақи яхши борди,
Бизга яхши ўзини ўткорди.

Айлади бизга бәсе хидматлар,
Тузди шоҳона ажаб суҳбатлар,

Чун аромизда фалак солди нифок,
Тузди ул душманимиз бирла вифок.

Биз анинг бирла уруштук эрса,
Хасмлиқ бирла юруштук эрса,

Қўлиға тушти Султон Маҳмуд,
Қилмади хотирини нохушнуд.

Чекмади тиғи ситам жониға,
Кирмади ҳарғиз онинг қониға.

Йибориб они саломат бизго,
Ўзи кўп қилди маломат бизго.

Ким надин бизга ямонлиқ қиласиз,
Бошимиз устига ҳар дам келасиз.

Биз ўшул сўзлар ила шод ўлдук,
Размнинг сўзидин озод ўлдук.

Яна ким ўзи ямонлиқ қилди,
Тенгридин анго ямонлиқ келди.

Биз ҳам анинг ишини ёд этоли.
Нотавон хотирини шод этоли».

Хон бу сўзларни дегоч Султон ҳам,
Деди: «Хонлар ўтубон маҳкам.

Кўйдилар борча ямонлиқ сўзини,
Очтилар борча тараҳхум кўзини».

Хон деди: «Ҳазрати Султон Маҳмуд,
Айласун Хоникахонни хушнуд.

Ўз эвида они соқлоб турсун,
Назару лутф ила они кўрсун.

Алачахонни қилиб шоди равон,
Асросун эвида Темур Султон».

Келди Хоника бизнинг Султонга,
Бўлди тўш марҳамату эҳсонга.

Алача бўлди Темурга хамдам,
Соқлади банд ила они маҳкам.

Банд айларда бўлуб бедилу дин,
Дедилар ул икки хони мискин.

Хоникахонга ҳам ўлди фармон,
Ким аёғига солиб банди равон.

Соқлоғойлар кеча-кундуз они хам,
Банд ила бўлғой ул хам маҳкам.

Ким: «Иноят сўнгидин қахр недур,
Нўшнинг кейнида бу захр недур.

Хон деди конлорингиздин кечдим,
Раҳм этиб жонлорингиздин кечдим.

Айлади шарту қасам ёд этти,
Биз икки дилшодани шод этти.

Яна фикр ўзгача бўлди гўё,
Умр паймонаси тўлди гўё.

Ким бу янглиғ қиладур бизни банд,
Сўзидин қойтибон ул давлатманд».

Алар ул сўзни дегоч, султонлар
Дедилар: «Мулк ишидур, эй хонлар.

Биз сизинг жонлорингиздин кечтук,
Лутф этиб конлорингиздин кечтук.

Лашкарингизни олурбиз қўлга,
Кишварингизни олурбиз қўлга.

Сизга ондин сўнг ижозат берибон
Жибаю оту яроғ ойирибон.

Йиборур биз Мўғулистон сори,
Йўлни сиз билгойсиз андин нори.

Тошканд эшиги очилгунча,
Андоғи мастлар ойилгунча

Сизни бу банд ила асрорбиз,
Айламанг хавф бу ишлардин сиз.

Эмди гар сизга керак бўлса нажот,
Хат битинг қалъа элиго ким бот.

Қалъани холи этиб чиқсунлар,
Буржу боруларини йиқсунлар.

Чиқсун Аҳмадбегингиз кўрғондин,
Қолмасун ҳеч мўғул ҳам ондин.

Ўғлунгизни олибон кетсунлор,
Бошларини олибон етсунлор.

Онангиз турсун ўшул кўрғондо,
Асросун қизларини ҳам андо.

Ким етишгач қилоли нисбатлар,
Қилоли тўйлару вуслатлар.

Гар бу тавр ўлмаса иш мушкул эрур,
Хон ғазаб сори яна мойил эрур».

Чун бу сўзларни эшиттилар алор,
Қиссанинг бошига еттилар алор.

Қилдилор жон била бу сўзни қабул,
Дедилор: «Эмди керак бўлса расул,

То анинг бирла қилиб хат ирсол,
Қилғобиз эв элимизни хушҳол».

Чун бу сўзни дедилар ул хонлар,
Дедилар хонға бориб султонлар.

Бўлди хон ҳукмики Султон Маҳмуд,
Айлабон Хоника элин хушнуд,

Қилсун ўз навқарин ул сори равон,
Анго берсуи хатини Хоникахон.

Чун ҳукм айлади хони аъзам,
Хоникахон қўлига олди қалам.

Аносиға битиди мактубе,
Асру мактуби латифи хубе.

LVI

Хоникахоннинг мактуби:

Сўзи бу эдики: «Эй қиола манго,
Ойтойин жондағи розимни санго.

Манго мақсуд бу эрди пайваст,
Ким қочон берса манго тенгри даст

Шоҳлиқ силсиласин узгой мен,
Факрнинг замзамасин тузгой мен.

Бўлгомен тенгри йўлида дарвеш,
Атониб ҳақ ичида неқ андеш,

Боргамен Каъба сори шавқ била,
Туткомен ҳалқасини завқ била.

Шоҳликда бу эди мақсудум,
Ушбу мақсуддин эрди судум.

Эмди ким шоҳлигим бўлди ҳабо,
Солди бу иш манго тақдири худо.

Давлатим тожи илгунсор ўлди,
Тахт ҳам ер била ҳамвор ўлди.

Лашқарим бўлди кўзумча бир-бир,
Узулуб тушти зимоми тадбир.

Салтанат кавқабаси топти шикаст,
Хонлигим мартабаси бўлди паст.

Не учун бўлмойин эмди дарвеш,
Не учун бўлмойин эмди дилреш.

Мундин ўзга манго ният йўқтур,
Мундин ортуқ манго ҳиммат йўқтур.

Шоҳлик эмди Шабонийкониға,
Хонлиғ ул подшаҳи давронға.

Юз мунунгдек анго исор ўлсун,
Қадаҳи нўши тарабдин тўлсун.

Ким уруштум эса ул хон бирла,
Айлабон разм анго жон бирла,

Туштум эрса кўлиға лутф этти,
Кирдим эрса йўлиға лутф этти.

Манго бисёр тавозеъ қилди,
Кўпуб ўрнидин ўтру келди.

Кўрушуб йиғлади аҳволимға,
Айлади раҳм ямон ҳолимға.

Алачаконға тақи қилди карам,
Қилди лутфи била хурсанд они ҳам.

Олди қурьону қасамёд этти,
Иккимиз хотирини шод этти.

Сиз иковни деди ўлтурмосмен,
Қобили тигу газаб кўрмосмен.

Биз ямонлар анго қилдук тугён,
Ул қариндошлиғин қилди аён.

Билмаганбиз биз анинг атворин,
Билмаганбиз биз анинг асрорин.

Эмди Султон эвида мен хушдил,
Даҳрнинг қайғулоридин ғофил.

Алачакон тақи ғамдин озод,
Хоннинг ўғли била хурраму шод.

Сизга бизлардин агар қайғудур,
Билингизким қилур иш ушбудур.

Ким манинг ўғлум ила бўлгон улус,
Тошканд эшигида тўлгон улус.

Чиқиб Аҳмадбек ила кетгайлар,
Мўғулистон ерига етгайлар.

Сиз южунларни олиб қолғойсиз,
Шодлик навбатини чолғойсиз.

Бўлғосиз хон била хешу пайванд,
Бўлибон нисбати бирла хурсанд.

Куёв ўлғой таки султонлар ҳам,
Дўстликнинг сўзи ўлғой маҳкам.

Бўлса бу тавр арода нисбатлар,
Хону султонлар ила вуслатлар.

Сизгау бизга ҳам, эй қаъбаи жон,
Шояд ўлғой сабаби амну амон.

Бандидин тенгри карам қилса нажот,
Неча кун бўлса яна қайди ҳаёт.

Нийятим Қаъба сори бормоқдур,
Ҳимматим тенгрига ёлбормоқдур.

Ушбу мактуб сўнгидин ман ҳам,
Келамен хон била шоду хуррам.

Хотирингизни паришон тутмонг,
Шоҳлик қайгусидин қон ютмонг.

Бўлмосоқ шоҳи, гадойи бўлоли,
Қаъбанинг теграсига эвруроли.

Нетоли яхши-ямон сўруғидин,
Фориғ ўлуб кичику улуғидин.

Чололи айшу танаъум куйини,
Ичоли чашмаи замзам суйини.

Куёли бошни Мадина йўлига,
Бероли ўзни ризонинг йўлига,

Салтанат дабдабасини кўрдук,
Шоҳлиқ мартабасини кўрдук.

Факрнинг ҳолатини ҳам кўроли,
Хорлиқ лаззатини ҳам кўроли.

Кўргузойин десангиз юзумни,
Ўзга қилманг бу деган сўзумни.

Борғон элчига севинчи берингиз,
Кўнглидин хори аламини терингиз.

Вассалом эмди туганди нома,
То на ёзғой яна мушкин хома.

**Хоникахоннинг мактуби Тошкандга етиб мутаал-
лиқлари тириклик хабаридин севунгонлари ва
андоғи мўғуллар Хоникахон ўгли била кетконлари
ва аноси шаҳарда қолиб шаҳарни южунлар била
таслим қилғони**

Хоника хон хатин олиб элчи,
Эрнинг икки отин олиб элчи.

Юруди Хониканинг хайли сори
Ким, фигур эрдилар ул хайли бори.

Элчидин бурно хабар еткондур,
Андоғи эл ўзидин кетгондур.

Бостуруб келган улуслар бисёр,
Йиғлогондурлар хон ҳолига зор.

Тушканидин хабар эткондурлар,
Иниси сўзига еткондурлар.

Эли хонинг ғамидин йиғлоб зор,
Навҳапардоз экандур бисёр.

Ким етиб элчи сунубтур мактуб,
Асру элчини кўрубтурлар хуб,

Хоникахон сўзи бирла ҳосил,
Мўғул улуси бўлибтур мойил.

Ким ватан сори азимат айлоб,
Не азиматки ҳазимат айлоб.

Борча хон ўгли била кеткайлар,
Кетиб Аҳмадбек ила еткайлар.

Борча хукмини қабул айлодилор,
Отининг кучлугини сайлодилор.

Чиктилар Аҳмаду хон ўгли равон,
Сўнгларидин улус айлоб афгон.

Қўл тутушиб бориси туздилор,
Мундоғи эвларини буздилор.

Хоннинг ўғли била жам ўлдилар,
Дараларнинг ичида тўлдилар.

Қолди хоннинг аноси шаҳр ичида,
Шаҳр йўқ бодияи қаҳр ичида.

Қизларини олибон ўлтурди,
Ул балоларни қазодин кўрди.

Шаҳрни холи этиб чикти мўғул,
Мунтазир элки қачон келгой ул.

Хон қўли ҳам эл олурға жозим,
Бўлдилор элчи сўнгидин озим.

Тоғнинг йўли била келдилар,
Тоғ йўлини ёкин билдилар.

Қирдилар отин юруб ул йўлда,
Мингча от қолди анинг бир қўлда.

Ахсидин икки кўнуб йўл олди,
Тошқанд устига навбат солди.

Ўзидин бурно Темур Султонни,
Анго қўшуб неча минг аёғини,

Жонибекни ҳам анго ҳамрах этиб,
Салтанатдин ҳам они огаҳ этиб,

Тошканд устига илготиб эди,
Ул иковга киши кўп қотиб эди.

Шаҳр бўлгонда мўғулдин холи,
Ёр ўлуб бу иккининг иқболи.

Тошканд устига еткандурлар,
Олиб ул элни йикитгондурлар.

Жонибек хон қизини олгондур,
Борчадин кўлни бурун солгондур.

Сингли бўлгондур хусн ила гани,
Шахзода Темур олгондур ани.

Ўлжа молиға ботқондурлар,
Тинч хотир била ётқондурлар.

Ушбу ҳолатда етиб келди хон,
Офарин қилди анго аҳли жаҳон.

Ўтган ишларни дедилар қотидо,
Қилдилар шарҳ борин хидматидо.

Дедилар: «Қизларидин қолдимۇ ҳеч?
Келтуринг бизга они қўймой кеч!»

Дедилар: «Борчасидин зебороқ,
Хусн ила борчасидин раънорок,

Ёш била доғи кичикроқ боридин,
Бахт ила бори бийикроқ боридин,

Бор эмиш хонга муносиб моҳи,
Ул санамлар аросида шоҳи.

Сарв онинг қоматидин шарманда,
Зулфиго анбари соро банда.

Мунфаил кўзлоридин охуйи чин,
Ичи қон боғлади гамдин мискин.

Чин мўғулчин ул эрур оламда,
Йўқтур ул тавр бани одамда.

На Хито мулкида андоқ топилур,
На Хўтан шаҳрида ул нав келур.

Лўъбати чин дегоннинг ўзидур,
Сурати чин дегоннинг ўзидур».

Хон эшитгоч бу сифатларни равон
Қилди, маҳрам кишиларга фармон

Ким, ўшул ойни олиб келсунлар,
Эвланури яроғин қилсунлар.

Чун кетурдилар они хон қотидо,
Келди Билқиси Сулаймон қотидо.

Бўлди хон хотибу ул маҳбуба,
Бўлди хон роғибу ул марғуба.

Қилдилар они равон хонға никоҳ,
Ишрату айш сўзи бўлди мубоҳ.

Чарх онинг комиға эврлди яна,
Ўзга билмомки нелар бўлди яна.

Борча беклар дахи хурсанд эдилар,
Ҳар сори толиби пайванд эдилар.

Боттилар ҳар бири бир жонона,
Туздилар ҳар бири бир кошона.

Ҳеч ким қолмади ул вақт қуруғ,
Йўқ эди молу қиз олурға сўруғ.

Боттилар молға лашкар борча,
Бўлдилар бой тавонгар борча.

Олдилар чинию фағфурий аёғ,
Қилдилар бодаи гулгунни суроғ.

Ичтилар бодаи гулгун бисёр,
Топтилар дилбари мавзун бисёр.

Эрғодилар бори хон давлатидин,
Яйродилор неча кун химматидин.

Олдилар рахти хитойи беҳад,
Йўқ эди рахти хитойиға адад.

Тевалар юки йипор олдилар,
Юкларининг ичиго солдилар.

Ул йипор ила бу қавми хушхўй,
Қилдилар борча жаҳонни хушбўй.

Баъзи элким бор эдилор айёр,
Ўлжалорда бор эдилар жаррор.

Ўзни хоннинг эвига солдилор,
Бўлғон олтун, кумушин олдилор.

Алачахоннинг икки маҳбуби,
Ким олар эрди анинг матлуоби.

Бирисининг оти Олтун эрди,
Алачахон анго мафтун эрди.

Кумуш эрди яна бирнинг оти,
Бор эди анго сафойи зоти.

Олдилар икаласини итмом,
Қилдилар икаласини бадном.

Кумуш, Олтун дегон ушбу эрди,
Ким юқори сўз ичиго кирди.

Кўп мўғулнинг санами тушти асир,
Бўлдилор аҳли ғино борча фақир.

Хонға арз айлодилорким лашкар,
Қилдию бу мулк элини абтар.

Халқнинг яхшилиғи учун хон
Қилди оҳанги Самарқанд равон.

Боқти раҳмат била ул кўрғонға,
Берди они Жонибек Султонға.

Ўзи кўрғон тошида ўлтурди,
Теграсидо ҳашамини кўрди.

Отлониб Чир суйидин ўтгоч хон,
Келди Султон қотидо хони замон.

Дедиким: «Чорлотингиз хонларни,
Йиғингиз беклору ўғлонларни,

Одингиз бандлорини филҳол,
Айлонгиз бандлорини поймол».

Хон бу сўзларни дегоч Султонға,
Жонвафо борди ул икки хонға,

Ола келди ул иковни филҳол,
Олдилор қўлға иковни филҳол.

Кестуриб бандларини Султон,
Қилибон иккаласини шодон,

Борди хонлар била хон ҳазратиға,
ЕТтилар борчаси хон хидматиға.

Хон қилиб ул икки хонға таъзим,
Деди: «Хотир аро келтурмонг бим.

Ғам емонг мулку диёрингиз учун,
Бўлмонг ошуфта бузук кишвар учун.

Кўп мунунгдек эл-улуслор бузулур,
Бошингиз бўлса эсон, борча бўлур.

Боринг эмди ватанингиз сори,
Эв-элингиз тақи борсун бори.

Мен Южи ўғлимену сиз икки хон,
Чиғотой ўғлисиз, ўлсин бу аён.

Боримиз бир анонинг ўғлибиз,
Борчамизнинг атосидур Чингиз.

Южихону Чиғотойхон ҳосил,
Сурголи ушбу жаҳондин маҳмил,

Бизингу сизнинг аро бўлмади қон,
Ҳар киши ўз ерида бўлди хон.

Эмди ҳам бўлғуси йўқ қон арода,
Бўлғуси аҳду вафо жон арода.

Алачахон юрусун илгори шод,
Кўчлор мазламасидин озод.

Борибон эл улусиға етсун,
Етибон қалъаларин беркитсун.

Сиз улуғ хон сўнгидин отланингиз,
Кўч бирла юрубон қотланингиз».

Ушбу сўзлор била хони даврон,
Алачахонни бурун қилди равон.

Бек бисёр анго оту яроғ
Қилди инъом анго хоса бош-аёғ.

Бир-икки кун Алачахондин сўнг,
Хоникахон иши ҳам келиб ўнг,

Топти рухсатки мусофир бўлғой,
Мўғилистонға мужовир бўлғой.

Анго ҳам қилди иноят бисёр,
Анго ҳам марҳаматин қилди ёр.

Теваю от фаровон берди,
Ҳар яроғидин анго ойирди.

Яхшилиқ бирла узотиб они,
Айлади марҳамати султони.

Ул ики хонни узотиб ўзи ҳам,
Келди ўз тахтиға шоду хуррам.

Ҳеч торихда йўқтур бу иш,
Ҳеч дафтарда топилмас бу соғиш.

Олло, олло, не муруватдур бу,
Олля, олло, не футуватдур бу.

Юз тумон раҳмат анинг ҳимматиға,
Юз тумон раҳмат анинг ниятиға.

Тенгри мақсудини ҳосил килсун,
Яхшилиғи ила енго келсун.

**Ҳазрати имом-уз-замон тобуғидо Боқи Тархон
элчи йибориб, нусратшиор лашкар қўшулғони
ва лашкар Балх устиго бориб, Шоҳ Замонни
қочурғонлори ва муддати Балхни қабоқ қилиб
Хусравшоҳни даралорға қочуриб, мурожаат
қилғонлари**

Ҳазрати хони Шайбони лақабим,
Шоҳи зи шавкати олий насабим.

Мўғул андешасидин чун тинди,
Ўзининг тахтгаҳиға етти.

Бир икки ой фароғат қилди,
Ул мўғулчин билаким ойтилди.

Яна тушти бошиға бу савдо,
Ким Ҳисор устиға солгой ғавго.

Отлониб Қарши сори келди ўзи,
Бори инилариға борди сўзи.

Жам қилди черикини андо,
Неча кун тинди ўшул қўрғондо.

Келди ногоҳ бировким Боқи,
Подшаҳ базмиго бўлди соқи.

Деди: «Йўқ ўзгалигим ул хондин,
Кечарам жондину кечман ондин.

Ғар боғишлор гунаҳимни ул хон,
Олур ўзига ишимни Султон.

Андхун қалъасидур пешкашим,
Урушим ул эса, бордур ярошим.

Хон Ҳисор устиға нетиб борадур,
Ким бу ён Балх эли ёлборадур.

Олибон бошни кочор мирзоси,
Андалиби колуру ғавғоси.

Хон судин кечсаю келса бу сори,
Тузор ушбу сипоҳу хайл бори.

Андалибиким эрур хотуни,
Сабаби ҳурмати яхши уни.

Бор мирзоси оти Шоҳи Замон,
Лек бисёри эрур лўлисон.

Ушбу мирзони кочурғоч мундин,
Они ойирғоч яхши ундин,

Андхуд бирла Шабурғон олинур,
Балху, Мурғобу, Хуросон олинур.

Балх фатҳ ўлса недур Хусравшоҳ,
Хонға чокар бўлур давлатхоҳ».

Боқи Тархондин бу сўз келгоч,
Хон анинг ростлигини билгоч,

Балх устига юрур бўлди равон,
Борчаға ул сори айланди инон.

Боқиға ёзди нишоне филҳол,
«Ким санго бўлғуси ёвар иқбол.

Тинч бўлким, гунаҳингдин ўттум,
Сен дегон йўл сори йўлчи туттум.

Санго бисёр қарам қилғумдур,
Сени севмосга ситам қилғумдур».

Чун нишон Боқиға ирсол этти,
Келган элчисини хушҳол этти.

Ўзи элчи сўнгича бўлди равон,
Келди Карки гузориго ул хон.

Кемаларни юрута бошладилар,
Юкларини кемага ташладилар.

Борчадин бурно Султон Маҳмуд
Ўтти дарёдину бўлди хушнуд.

Ўтти онинг сўнгидин ҳазрати хон,
Ҳазрати хону Сулаймони замон.

Етти кун андо ўто қолди черик,
Баҳрни ҳимматидин олди черик.

Бўлди сол остида пинҳон Жайхун,
Бўлмади ҳеч намоён Жайхун.

Ҳамза Султонун Темур Султон ҳам
Ўттилоқ, Боқи ишидин хуррам.

Карки қўргониға етгоч ул хон
Қилди Боқиға Урусбекни равон.

Борди анинг била Қанбарбий ҳам
Андахуд қалъаси сори беғам,

Етиб ул икки диловар, филҳол,
Кўрдилар Боқини бефикру малол.

Келди Боқи алар бирла равон,
Ҳамраҳи бир-икки аҳмақ тархон.

Хабари буки эшитгоч хонни,
Лашкари бирла бўлак султонни,

Тура олмай юруди шоҳи замон,
Отосиға йибориб оху фиғон.

Саййиди бор эди Жаъфак отлик,
Ўзи саййид атоға нисбатлик.

Асру дарвешу мусулмон пеша,
Асру сардору баланд андеша.

Дедилар: «Хонға ҳаводордур ул,
Эртадин хонлар ила ёрдур ул.

Ўлтуриб они юруди мирзо,
Солибон Балх ичига ғавго.

Яна олти бекини ҳам кирмиш,
Ким булар доғи саййидга кирмиш.

Чунки саййид била беклор ўлди,
Бизга ул тойифадин ваҳм ўлди.

Эмди Балх ичра эрур Султонбек,
Оти Султонун ўзи нодон бек».

Бу хабарларни айтгоч Тархон,
Бўлди ошифта бу сўзлардин хон.

Деди: «Саййид бизнинг учун ўлди,
Эмди сизларга зарурат бўлди

Ки, тилаб қонини разм этгойбиз,
Разм этор азмини жазм этгойбиз»

Борди ушбу сўз-ила Балх сори,
Черики яқдилу якраёй бори.

Балх кўрғониға етгоч лашкар,
Тому тошиға ёпушти лашкар.

Том ила тошини паст айладилар,
Қалъа даврида нишаст айладилар.

Эли ҳам кўп эди кўрғон ичида,
Борчасининг алами жон ичида.

Қалъасини қабоб ўлтурдилор,
Моя олурни йирок кўрдилар.

Юртовул рост Хуросон борди,
Иш қилиб асру намоён борди.

Балху, Мурғоб Хуросон этокин,
Марв аёғи била Моҳон этокин

Қилдилор от била кўйдин холи,
Қолмоди ҳеч кишининг моли.

Борчаси хон кўлиға тушти тамом,
Бўлди бойри иёси моли харом.

Юртовул чун йиғилиб келдилар,
Қилур ишларни қилиб келдилар.

Эл дедиким: «Недур эмди туруш,
Ушбу кўрғонга муносибтур уруш».

Хон деди: «Шоҳи замон чикмиш ўзи,
Атосига етиб эркин бу сўзи.

Атоси, агоси, инилари ҳам
Қилибон аҳдларини маҳкам,

Сўзлашуб ул сори Зуннун бирла,
Кўзлашиб бир неча арғун бирла.

Бу сори доғи турур Хусравшоҳ,
Кечаю кундуз алардин огоҳ.

Борча шояд йиғилиб келгайлар,
Иш яроғини қилиб келгайлар.

Биз бу кўрғонга уруш соз этсак,
Уруш этмак сўзин оғоз этсак,

Кишимизнинг кўпи бўлур ёролиғ,
Халқ бошига ўкулур ёролиғ.

Ушбу кўрғонни қабоб ўлтуроли,
Кўчларни йибориб келтуроли.

Ҳар киши келса, кўройлик они,
Хасмлиқ қилса, қилолинг фони».

Хон бу сўз бирла Самарқанд сори,
Шаҳри пур меваи пурқанд сори

Элчилар кўчи учун қилди равон,
Балхни қилди ватан ҳазрати хон.

Нечаким шоҳи жаҳондор Хусайн,
Тузди ўғлонлори бирла шўру шайн.

Борча ер-ерга кела олмадилар,
Ул дегандек йиғила олмадилар.

Окибат Шоҳи Замон бечора
Бўлубон бўлди йироқ овора.

Ул хабарлорни топиб Хусравшоҳ,
Айлади ваҳмки ул хон ногоҳ

Анинг устиға юрубон борғой,
Кишвару мулкlorини ахторғой.

Ваҳмидин элчи йиборди хонға
Ким бўюн сундум мен фармонға.

Хутбаю сикка қилиб хон отиға,
Юз тумон мол бериб ҳазротиға,

Элларин тоғлар ичра қаботиб,
Ўзи қўрғон ичида зор ётиб,

Ҳазрати хон била кўргузди нифок,
Тузди балхилор ила меҳру вифок.

Хонға чун ул иши маълум ўлди,
Ёшурун сўзлари мафҳум ўлди.

Анинг ишини кенгошиб қўйди,
Кўнгли ичра терисини сўйди.

Ангоча кўчлари ҳам келди,
Гулшани васл аро гул очилди,

Ангоча ўтуб эрди тўртинчи ой,
Қиш эди совуку қаҳри худой.

Тошканд элчиси ҳам келиб эди,
Андоғи сўзни баён қилиб эди.

Ул эди сўзки: «Буён ўтгоч хон,
Айлади Танбали нодон тугён.

Анго бисёр мўғул жам ўлди,
Тошканд ул мўғулидин тўлди.

Тира қилди Жонибек Султонни,
Қабоди қалғада андоқ хонни».

Ушбу сўзларни симоъ этгоч хон,
Қилди фармонки Севинчик Султон

Мадад ўлсун Жонибек Султонга,
Ёнибон борсун Туркистонга!

Деди: «Анинг сўзидин ўлжаву мол,
Айласун ўзбак эвин молломол.

Кўчлор ҳам бори ёнсун мундин,
Ўз диёри сори ёнсун мундин».

Ўткориб борчасини дарёдин,
Қилибон борчага иш иршодин.

Ёнмоқ ўлди ўзи Қундуз бирла,
Бўлди доим сўзи Қундуз бирла.

Отлонурдин бир-икки кун бурно,
Кўч этардин бир-икки кун бурно

Мингча нодон чиқибон кўрғондин,
Кечибон борчаси бошу жондин,

Хамза Султонга камин айлодилор,
Ул мусулмонга камин айлодилор.

Ул доғи бўлди булардин огоҳ
Ул доғи тутти алор сари роҳ.

Қалъа бирла аролоб олди борин,
Қоро тўну қаролоб олди борин.

Бўлмади бир киши озод андо,
Кам бўлур бийла кашиш даврондо.

Чун бу иш бўлди равон ҳазрати хон,
Отлониб тутти тариқи Боғлон.

Келди Қундуз била Боғлон сори,
Басе Қундуздин Тойқон сори.

Ангача қочиб эди Хусравшоҳ,
Бўлубон хон келишидин огоҳ.

Еткуриб эрди кўрғонга ўзин,
Андоғи маҳкам кўрғонга сўзин.

Хон Бадахшонга сўнгича борди,
Андин ўзга жиловин қойгordi.

Кечти ерда тўқуз торамдин,
Тинмади лашкари қору намдин.

Қор улуғ тушти ажойиб ул вақт,
Элга юзланди навоиб ул вақт.

Қирқ кун қор ёғо қолди тамом,
Қор эди ҳар сори кўз тушса мудом.

Бир сори баҳру Бадахшон совуғи,
Бир сори қору қўҳистон совуғи.

Йўлдоғи биргина от сўқмоғи,
Ул доғи муз била кўзгу чоғи,

Қимнинг отики тойилди андин
Тушти дарё аро, кечти жондин.

Совуқ андоқ эдию йўл андоқ,
Қор андоқ эдию ул андоқ.

Чериқини олиб ўзди андин,
Хасмга арбада тузди андин.

Тоғ аро молларини чоптурди,
Хасмни уч-икига соптурди.

Қимни қим туноди лашкар андо,
Буюқуб ўлади яқсар андо.

Қўп улус ул келишида бўлди,
Бўлди не сўздур қўпи ўлди.

Лек лашкар бориси амну амон,
Келдилар эвлари сори шодон.

Хон яна тахти уза тутти мақом,
Айлади Танбали нодонга паём.

Ул доғи хон ёнишин чун билди,
Бориб ўз ерини манзил қилди.

Шоҳ бўлди Жонибек Султон ҳам,
Тошканд эли ўлди хуррам.

Танбалнинг мухолифатидин ғазабнок бўлуб, имом-уз-замон Андижонга черик тортқони

Балхдин чун қойтиб келди хон,
Борди ўз кишвариға ҳар султон.

Тинди бўлғой черик оти ики ой
Ким, яна хони мамолик орой

Танбал устига юрур бўлди бот,
Ярлиғи лашкар аро тўлди бот.

Бу азимат била отлонғоч хон,
Хони офоқу Сулаймони замон

Деди: «Султони муаззам Маҳмуд,
Билка Қоони мукаррам Маҳмуд

Лашкари бирла йиғилсун Кешда,
Ул қилур ишни билсун Кешда.

Андижонга чеколи биз лашкар,
Тузоли ул сори оҳанги сафар.

Топса қистоқ бу ёндин Танбал,
Бўлғусидур иши асру муҳмал.

Ҳар сори элчилари борғусидур,
Тортибон бузғини ёлборғусидур.

Анго ёр ўлғусидур Хусравшоҳ,
Бўлғусидур бу, тарафдин огоҳ.

Эмди Султон анго ўтру турсун,
Навбати давлатин андо урсун.

Ўғли бўлсун бу черикда ҳамроҳ,
Размнини ишида ўлсун огоҳ!»

Ушбу ярлиғ била Шахзода Убайд
Бордию қилди бaсе элни сайд.

Қолди Султон атоси лашкардин,
Хеч билмой боёғи кишвардин.

Хон кўнгул тинч қилиб отлонди,
Танбал ўлтурмоқ учун қотлонди.

Хон била борди Темур Султон ҳам,
Шоҳ онинг кўрмаки бирла хон ҳам.

Ҳамза Султон тақи ҳамдам бўлди,
Хасм эшитиб они дарҳам бўлди.

Чун Хўжанд устига етти лашкар,
Тўлди хон лашкаридин ул кишвар.

Келдилар анда қилибон жавлон,
Жонибек бирла Севинчик Султон.

Олди хон андо черикнинг сўнгини,
Кўрди андо сўлинию ўнгини.

Мурғинон шаҳрига етти андин.
Хасм кўнглини эртти андин.

Мурғинон, Ўшға эрди сони,
Маҳкам айлаб эди Танбал они.

Бириниси била минг чоғли киши
Ким, жалодат эди борининг иши.

Мурғинон ичиги солиб эрди,
Андоғи эл сонин олиб эрди.

Хотирин жам этиб эди андин,
Кўнгли бас тинч эди ул кўрғондин.

Келгоч ул шаҳрға хони аъзам,
Кўрди ул қалъани андоқ маҳкам.

Деди: «Бу шаҳрни олиб ўтоли,
Мунго бир зилзила солиб ўтоли».

Ҳамза Султон деди: «Иш илгаридур,
Хасм бирла эгориш илгаридур.

Йигитимизни мунго эмготмонг,
Ўқлорингизни булорга отмонг.

Танбал уруш яроғин айлобтур,
Урушурдек мўғулин сайлобтур».

Ушбу сўз аросида келди хабар,
Ким йиғор бўлди Танбал лашкар.

«Хон била разм қилурмен дейдур,
Хонға мен ўтру келурмен дейдур.

Бор мўғулдин чериким ўттуз минг,
Андижон эли била мен юз минг.

Ҳеч кимдин манго ваҳме йўқтур,
Лашкарим бирла кўнглум тўқтур».

Чун бу сўз ҳазрати хонға етти,
Бир кенгошчи навқари ойитти:

«Ким йиғилгунча бу ерда Танбал,
Биз анинг ишин эторбиз муҳмал».

Хон деди: «Бу не ҳикоят бўлғой,
Не ҳикоят, не ривоят бўлғой.

Танбал ўз лашқарини жам этсун,
Беркитур бўлса ўзин беркитсун.

Демагай сўнг киши келмайду эди,
Чериким борча йиғилмайду эди.

Черикин йиғсун фурсат берали,
Ул йиғиндин сўнг оларни терали».

Хон бу сўз бирла таваққуф қилди,
Мурғинонда черикини билди.

Андин окриялик ила отлонди,
Оқрин-оқрин юруй-ўқ қотлонди.

Андижон қалъасига келди ёвуқ,
Хасминг йигинини билди ёвуқ.

Кўруб ул хон келишин Танбал ҳам,
Қалъасидин чиқо келди беғам,

Тикти бир тепа уза хиргоҳи,
Ўзи хиргоҳда бўлди шоҳи.

Ўлтуриб ичти шароби гулгун,
Ғофил андинки бўлур боши нигун.

Тузди хон олдида ул девона,
Хиргоҳ олдида нақорахона.

Ҳам нақора унидин тобти гурур,
Ҳам нафир унидин ўлди мағрур.

Ул ичар турдию лекин бисёр
Айлади ваҳм черикига қор.

Черики борча яёғу отлик,
Мўғулу турку сипоҳи отлик

Жибалик эрдилару жавшанлик,
Уруш айларда бориси фанлик.

Ўқ отарда бориси мардона,
Бекларидин бориси девона.

Кўп уруш айлаб эдилор аммо,
Бўлдилар ваҳмдин ул қун расво.

Хон аларнинг ясолин чун кўрди,
Черик аҳлига жарин еткурди

Ким: «Мукамал бўлуб отлансунлор,
Размнинг бобида қотлонсунлор.

Хон ўзи доғи кийинди филҳол,
Хасм бошин қилойин деб помол.

Ичкиси бўлди мукамал кўзича,
Вақф этиб ҳушларини сўзича.

Ўнгу сўл борча кийиндилар бот,
Чиқорой деб бориси яхши от.

Жонвафо ўнг ясолини тузди,
Ясолин душманига кўргузди.

Тузди сўлини Кўпак қўшчи ҳам,
Бўлди Қанбарбий Кўпакка ҳамдам.

Ўнг-сўл ичкилари ҳам, филҳол,
Саф била турдилар андоқки жибол.

Ҳамза Султон эшитиб хон сўзини,
Ул ҳам ораста қилди ўзини.

Соғитин кийди Севинчик Султон,
Қилди жавлону тилади майдон.

Жонибек Султон ҳам тузди ясол,
Дўст-душман аро кўргузди ясол.

Жилва қилди Темури фаррўҳ бахт,
Тенгри лутф этса олурмен деб тахт.

Корсоз ўлди шахзода Убайд,
Борча оламини қилурмен деб сайд.

Туғлар хон қотида ёйилди,
Танбали маст кўруб ойилди.

Ҳам нақора дер эди савти зафар,
Ҳам нафир айтур эди яхши хабар.

Синч иликин қоқар эрди пайваст,
Ким кўрунг не қочодур Танбали маст.

Кўси фарёдни айлаб бунёд,
Дер эди келди зафар, бўлунг шод.

Туздилор икки тарафдин сафлор,
Қочтилар синч дегонлор кафлор.

Хоннинг ичкиси юруб от солди,
Танбал отнинг оёғида қолди.

Хар тарафдин юруди разм аҳли,
Қочтилар Танбал ила базм аҳли.

Ҳамза Султонун Севинчик Султон
Қилдилар хайли мўғулни бежон.

Разм қилди Жонибек Султон ҳам,
Қўнглини хасмдин этти беғам.

Етти Султони жаҳонгир Темур,
Танбал устига нетокким сунғур.

Борди шаҳзода Убайди қаттол,
Хасмнинг орқасида тузди ясол.

Ароға олдилар ул Танбални,
Мўғули носарайи муҳмални.

Лашкарин қирдилар, андоқки дема,
Жондин ойирдилар, андоқки дема.

Қочибон қалъасига кирди ўзи,
Қарориб чанг ила тер ичра юзи.

Оқ эви ул тепа узра қолди,
Они фаррош деганлар олди.

Ёйради туғу нафири андо,
Ўлди барно била пири андо.

Урушурдек мўғул ўлди борча,
Элининг яхшиси бўлди борча.

Лек оғо-иниси бўлди халос,
Бўлубон меҳнату андуҳга хос.

Қимгоким йўқ эрди ул ерда ажал,
Қалъага кирди қилиб жангу жадал.

Чопишиб хон черики сўнгларидин,
Қон тўкиб сўлларидин, ўнгларидин.

Қалъанинг ичига кирдилар тез,
Борчаси тиглоридек хунрез.

Қалъадин ўлжа олиб чиқтилар,
Қалъага хавф солиб чиқтилар.

Танбал ул қалъада чун қилди маком,
Ағо-ини била топти ором.

Айлади қалъасини мустаҳкам,
Юрогин бостию бўлди маҳкам.

Фатҳдин ҳазрати хон хурраму шод,
Айлади тенгрисини шукр ила ёд.

Бўлдилар шод бори султонлар,
Разм айларда қилиб жавлонлар.

Лашкар ўлжа била бўлди машгул,
Қою маъқулу қою номаъқул.

Қою оту соғит олиб эрди,
Соғитин эғнига солиб эрди.

Миниб эрди отини ул эл аро,
Юрур эрди бўлубон сар ғавғо.

Қойси олиб эди садок ила ўк,
Мўғул ўлтургонига ул тонук.

Ҳар кишигаки не бор эрди насиб,
Олиб эрди берибон ўзига зеб.

Чун черик ўлжасини олишти,
Олишиб қушлар аро солишти.

Хон қабой тушти ўшул кўрғонга,
Кўркутубон мўғули нодонга.

Қалъа даврида олиб малжорлор,
Туштилар шоҳлару сарворлор.

Ёйради хон черики фориғбол,
Борча хон давлати бирла хушҳол.

Андижон меваси бисёр эрди,
Ҳар не андо тиласанг бор эрди.

Неъмати мева пишиб эрди тамом,
Ошлиғи ҳам етишиб эрди тамом.

Элга бисёр фароғат эрди,
Мева бирла бори қўшлар тўлди.

Ичкари Танбали бадҳоли забун,
Бахтидек боши бўлуб ерга нигун.

Ўлтуриб эрди кўрғон ичида,
Юз туман ҳасрату армон ичида.

Халқ бисёр эдию озук оз,
Ҳам ўтар айлоб эди мавсуми ёз.

Қалъа иссиғ бўлуб эрди бисёр,
Бор эди элга қуёшдин озор.

Икки ойғача чидаб турдилар,
Қалъанинг ичида ўлтурдилар.

Чун уч ойға қадам урди айём,
Элга тиги ситам урди айём.

Бўлдилар халқ баса бетоқат,
Асру юзланди аларга накбат.

Хасталиқ бўлди эл ичра пайдо,
Халқнинг жонини қилди шайдо.

Чун баса халқ ўла бошладилор,
Қалъадин баъзи ўзин ташладилор.

Келдилар хон қошиға йиғлаб зор,
Қилдилар оқу фиғони бисёр

Ким, иноят қилиб, эй хони замон,
Сол урушким олунур бу кўрғон.

Қалъанинг аҳли бўлубтурлар зор,
Баъзиси очдиру баъзиси бемор.

Нон юзин ҳеч киши кўрмайдур,
Нон сўзин ҳеч киши сўрмайдур.

Танбал ўз ишида бўлмиш хайрон,
Мўғули бежигаридур нодон.

Ҳам сипохи анго душман бўлди,
Ҳам раият бориси эврулди.

Ушбу сўзларни эшитгач ул хон,
Айлади лашкар элига фармон

Ким, кўчуб илгари қўнсунлар бот,
Қилмасун ҳеч киши сабру сабот.

Кўчубон илгари тушгач лашкар,
Бўлди Танбалнинг эли зеру забар.

Қўзғолон тушти аларға асру,
Дард ёпушти аларға асру.

Қалъадан тушти яна неча киши,
Разм тарғиби борининг иши.

Хон чу қўрғон сўзин этти маълум,
Деди: «Танбални қилурмен маъдум.

Тўрау шотуни тайёр қилинг,
Иш қилур вақтни ҳукм ила билинг».

Чун хабар топти бў сўздин лашкар,
Туздилор тўраю шоту яксар.

Уруш асбобини кўргач тайёр,
Айлади ҳукм ўшул хони кибор

Ким, «Саҳар вақти мукамал бўлунгиз,
Борчангиз толиби Танбал бўлунгиз».

Чун саҳар кавкабаси қилди зухур,
Ёйди анбар варақиға кофур.

Жибасиз жибасига ёпушти,
Жибасизнинг ичига ўт тушти.

Жибасиз киз била чўлғонди равон,
Кизининг ичида тўлғонди равон.

Тўралик тўрасин олиб юруди,
Отини кўшида солиб юруди.

Чолдилор хон кўлида жанги жакар,
Навбати жанги жакар бўлди сахар.

Келди фарёд эта сурною нафир
Ким, бўлур Танбали бечора асир.

Ҳар тарафдин баче ғавғою фиғон,
Шерамард атка баланд урди ўрон.

Югрушуб ҳар соридин еттилар,
Қорим оғзида мақом эттилар.

Чун бу ғавғони эшитти Танбал,
Фикру қайғу била йитти Танбал.

Кимки ҳозир эди кўрғон узра,
Хонға нозир эди кўрғон узра.

Солдилар борча ўзин кўрғондин,
Кечибон борчаси бошу жондин.

Чун бу ғавғони эшитти Танбал,
Бошини олибу йитти Танбал,

Кирди арк ичраю маҳкам бўлди,
Ҳамдами тафриқаю ғам бўлди.

Хон черики бориси жавлонсоз,
Саҳари қуш киби айлаб овоз.

Қалъанинг томиға миндилар тез,
Қилмайин қалъа элидин парҳез.

Ул сахар хон эли андоқки хурус,
Чиктилар томға хон урғоч кўс.

Танбал аҳли ётибон эвлар аро,
Мокиёндек эдилар навҳасаро.

Қалъада бош олиша олмадилар,
Шодлик навбатини чолмадилар.

Бордилар борчалари яғмоға,
Учрабон ҳар бири бир ғавғаға.

Кирди юз минг киши ул кўрғонға,
Қасд этиб борчаси молу жонға.

Хожа элларни фақир айладилар,
Мўғул элини асир айладилар.

Ҳар мўғулким бор эди кўрғонда,
Ҳар сипоҳиким бор эди анда,

Тори ўлди борисига накбат,
Талошиб кўрдилор асру раҳмат.

Танбал оғо-иниси бирла ўзи,
Йиғилиб аркда бу бўлди сўзи

Ким: «Бу арк ичра тура олмосбиз,
Не ўзимизин қуйи солмосбиз.

Дедилар эмди Темур Султонға
Борали, така қилиб яздонға,

Шояд ул хондин ўтуниб олғой,
Бизга бир айгулук изн солғой».

Ушбу сўз бирла бори туштилар,
Хони дилдор сори туштилар.

Беклар ул неча лаинни кўргоч,
Отларин бошлари узра сургоч,

Қирдилар борчасин итлар янглиғ,
Ул кишилар ким эдилар энглиғ.

Етти оғо-ини Танбал бирла
Ўлдилар нияти муҳмал бирла.

Хону султонни кўра олмадилар,
Дунйида онинг учун колмадилар.

Ким кўра олмаса ушбу хонни,
Ё кўра олмаса бу султонни,

Кўр бўлсун кўзи, жони чиқсун,
Қасри икболини гардун йиксун.

Чун аларнинг иши андоқ бўлди,
Шодёна била олам тўлди.

Фатхнома битибон ҳар сори,
Элчи чоптурди зилли бори.

Борибон борча вилоятга сўзи,
Андижон забтига машғул ўзи.

Ҳар мўғулики қолиб эрди тирик,
Андижонда чи ушоғу чи йирик

Сурдилар тахт Самарқанд сори,
Мулки пур меваи пур канд сори.

Андижонни Жонибек Султонга
Берди, они тўш этиб эҳсонга.

Тошканд элини хони даврон
Қилди инъоми Севинчик Султон.

Чун анго айлади инъом они,
Бўлди ул андоғи эл бирла гани.

Сўз етишгач базе Туркистонга,
Айлади лутф Кужум Султонга.

Чун аларни йибора берди хон,
Дедиким: «Эмди Севинчик Султон

Ола борсун куёвини ҳамроҳ,
Била бўлмаски недур ҳукми илоҳ.

Қизини тўй қилиб берсун анго,
Шайлиқ асбобини ойирсун анго».

Борди бу сўз била шахзода Убайд,
Нозанин дилларини қилғой сайд.

Ул бориб комиға етти андо,
Комрон бўлсун ўшул давронда.

Ўзи султонлар ила ҳазрати хон
Ёнди оламға ёйиб амну амон.

Бордилар ерларига султонлар,
Хон йўлида бори ўйнаб жонлар.

Хон ўзи тахтига келди хушҳол,
Ҳашаму хайлини қилди хушҳол.

**Музаффариддин Султон Маҳмуд Баҳодир имом-
уз-замон ҳазратиға кўрунуш учун борғони,
ҳазрати имом-уз-замон шукрона учун тўй тортиб,
Султонни меҳмон қилғони**

Чун эшитти муни Султон Маҳмуд,
Кўнгли Кеш мулкида бўлди хушнуд.

Борди Кешдин баче хонға ўтру,
Хон дема, жони жаҳонға ўтру.

Ул Самарқандда етти хонға,
Хон доғи қилди қарам Султонға.

Тўйлади онию меҳмон қилди,
Ёнги бошдин они султон қилди.

Тутти шукрона учун суҳбатлар,
Берди Султон элига давлатлар.

Туздилар ул икки кўр. шохона,
Кўрага бирла қуруб паймона.

Ҳар кўр оллида кимиздин сабулар
Кўргузуб шаҳр элига дабдабалар.

Мажлисе қурдилар, андоқки дема,
Ишрате сурдилар, андоқки дема.

Бор эди ул аро созанда баче,
Шавқ ила сози навозанда баче,

Тузуб эрди бири оҳанги «Ҳижоз»,
Кўрсатиб шох Шайбониға ниёз.

Бири айлаб эди оҳанги «Наво»,
Ишқ дардига қилиб эрди даво.

Бири оҳанги «Ироқ» айлаб эди,
Борча оламдин ани сайлаб эди.

Қайсилар най била дамсоз эдилар,
Найга дамсозу ҳамовоз эдилар.

Қойсилар чанг чолодурлор эди,
Бандадин хуш олодурлар эди.

Банда овозларидин хушхол,
Дунйидин бўлуб эдим форигбол.

Базм элидин бўлуб эрдим ғофил,
Создин йиғига кўнглум мойил.

Кўзларимдин оқадур эрди ёш,
Хотиримга ёқадур эрди ёш.

Хон кулуб манъ этодур эрди мани,
Лек мен сими сиришк ила ғани.

Хон бўлуб борчасидин бепарво,
Менинг ашкимдин эмас эрди жудо.

Бир тарафдин кўзума хон нозир,
Бир тарафдин яна Султон нозир.

Мен алар базмида мундок машғул,
Бўлуб эрдим йиғи бирла мақбул.

Йиғидин ўзга ишим йўқ эрди,
Ул йиғи бирла кўнгул тўқ эрди.

Хон тақи йиғига толиб эрди,
Анго Султон тақи роғиб эрди.

Бу сабабдин ўшул икки жон
Ким, бири хон эди, бири султон.

Асру покиза кўнгуллуқ эдилар,
Сўзни покиза кўнгулдин дедилар.

Гарчи Султон эдилар сурат ила,
Тахт узра эдилар давлат ила.

Лек маъни била дарвиш эдилар,
Ботинан окибат андиш эдилар.

Йўкса Солиҳ каби мискини гадо
Бўла олмос эди андо асло.

Ҳосилан бор эди хуш базмлари,
Базм аро доияи размлари.

Анча ўлуб эди от бирла қўй,
Ким тўлуб эрди бори шаҳру қўй.

Ҳам сочиқ бор эди юлдуздин кўп,
Ҳам кийиб киш ила кундуздин кўп.

Басе бир ойгача тўй эрди,
Тўй ўшул шоҳға дилжўй эрди.

Жонвафо туруб улошти ошин,
Ўткориб авжи фалақдин бошин.

Кийитин қилди Урусбий қисмат,
Билди ул ишни ўзига давлат.

Кўпти ул мужмаъ аро шайху мурид
Ким, баҳодирлар аро эрди фарид.

Кўтара олди баҳодир улушин
Ким, килиб эрди баҳодир урушин.

Кўтариб ошини Султон қошиға,
Кўйдию борди бу сўзнинг бошиға.

Ким бу Султон борида ҳеч киши,
Деса бўлмаски шижоатдур иши.

Кўл сунуб ҳазрати Султон Маҳмуд
Анго-ўк берди килибон хушнуд.

Сочиқу ош чу бўлди бир ён,
Кийити ҳам улошилди яксон.

Чикти Султони жаҳон суҳбатдин,
Хотири шод бўлуб рухсатдин.

Подшоҳона либоси бирла,
Подшоҳона асоси бирла.

Тонглови отлонибон борди Бухор,
Топти ўз мулку диёрида қарор.

Лек хон айлади андоқ фармон
Ким: «Равон отлона келсун фармон.

Қарши устига озим бўлсун,
Термиз оҳангига жозим бўлсун».

LXI

Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Абулфатҳ Муҳаммад Шайбонийхон жонидин
муборак хотирин жам қилгондин сўнгра Хусрав-
шоҳ устига черик борурға фармон қилғони ва
Музаффариддин Султон Маҳмуд Баҳодирға
буюрғониким, черикнинг олдида юрусун ва ул
султони одил бориб, ул вилоятлар элини тоғ-
лардин эндурғони ва ҳазрати имом-уз-замон
Султон сўнгидин Ҳисорға борғони ва Хусравшоҳ
ағо-иниси била имом-уз-замон келгонин билиб,
вилоятларни солиб қочқонлари

Ҳазрати хони Сулаймонфардин,
Хусрави одили динпарвардин.

Содир ўлғоч баса андоқ фармон,
Отланиб Қаршиға келди Султон.

Черикининг сўнгин анда олди,
Термиз устига юруб йўл солди.

Чунки Дарбанддин ўтти лашкар,
Келди Термиз тарафидин бу хабар

Ким: «Бузуб қалъайи Термизни равон,
Боқибек манзил этибтур Бағлон.

Андо ҳам турғуси йўқтур Боқи,
Бўлғуси хинди майига соқи».

Бу хабар хон қошиға ҳам етти,
Хон эшитгоч бу хабарни айтти

Ким: «Юруб Боқи Тархон, филхол,
Термиз устига очсун пару бол.

Ушбу аснода етиб келди равон
Ҳазрати хондин Боқи Тархон

Деди: «Хон ҳам етишибон келадур,
Қалъа олур яроғини киладур.

Мани Термизга равон айлади хон —
Деди: Зинҳор юрсун Султон.

Айласун жилвагаҳин мулки Ҳисор,
Тутмасун бу арода ҳеч қарор!»

Чун бу ярлиғни эшитти ул шох,
Ҳасмнинг ҳолидин ўлди огоҳ.

Юруди мулки Ҳисор олмоқ учун,
Ҳасмнинг жониға ўт солмоқ учун.

Чун Коварконга етишти Султон,
Яхши сўз бирла киришти Султон.

Лек алар қилмадилар сўзни қабул,
Қилдилар ҳазрати султонни малул.

Қалъа берк эрдию тоғ устида,
Бор эди неча булоғ устида.

Деди бу қалъа эрур андак ер,
Тахтини тенгри берур бўлса дер.

Бороли эмди Ҳисор устига,
Етоли Боғи чинор устига.

Кўроли ким недур ҳол андо,
Элга не бўлғуси аҳвол андо.

Чун вилоятга кирди Султон,
Қилди ярлиғки чи яхши, чи ямон.

Қалъа молиға тамаъ айламасун,
Молининг яхшисини сайламасун.

Кимки эл молиға томеъ бўлса,
Яхшилик йўлиға монеъ бўлса,

Толанур эвию боши кесилур,
Боши кўрғон эшикидин осилур.

Чун бу ярлиғни бек этти ҳазрат,
Бўлмади ҳеч кишига қудрат.

Ким киши мол сори кўз солғой
Ё бировнинг борғохин олғой,

Бор эди қўй била уй бисёр,
Теваю отға йўқ эрди шумор.

Чун киши солмади кўз мол сори,
Келди Султон қошиға халқ бори.

На раиятға сипоҳидин алам,
На сипоҳиға раиятдин ғам.

Қўй била бўри мусоҳиб бўлди,
Ушбу иш асру муносиб бўлди.

Адли ёйилди Ҳисор аҳлиға,
Хукми ул мулку диёр аҳлиға.

Ўзи Султон қабоди кўрғонни,
Тош улус келди кўра Султонни.

Келтуруб бердилар эл моли амон,
Бўлди ул мол ила хуррам Султон.

Моли ғойибни тақи бердилар,
Кетган эл молини ойирдилар.

Бўлди Султон била келган лашкар,
Моли ғойиб била хуррам яксар.

Қабоб ўлтурдилар ул кўрғонни,
Кўз тутуб турдилар андо хонни.

Икки мингча кишини деб дилхоҳ,
Қалъайи солиб эди Хусравшоҳ.

Қалъани беркитиб эрди бисёр,
Ошлиғи бор эди анбор-анбор.

Ўзи Қундузни ватан айлаб эди,
Ани гулзору чаман айлаб эди.

Бир иниси бор эди Хатлондо,
Ёсатиб шаҳри амони андо.

Вали отлик эди Хатлондоғиси,
Ёрвали эди Бадахшондоғиси.

Хар бир ўз кишварини беклоб эди,
Жашвану мағфарини беклоб эди.

Тоғлотиб эрдилар элларни тамом,
Йибериб тоғ элига пайғом.

Хазрати хони фаридун миқдор,
Чунки Султон сўнгидин келди Хисор.

Бир неча вақт қабоб ўлтурди,
Уруш ул қалъага лойиқ кўрди.

Уруш асноси аро келди хабар
Ким, бузуб навқару мулку кишвар.

Валибек қочти фалон кўрғондин,
Борди Қундузга торто андин.

Ёрвали доғи бўлубтур қовок,
Юрағи ваҳмдин ўлубтур чок.

Борча Қундуз йиғилур бўлдилар,
Разм фикрини қилур бўлдилар.

Бўлди Бобур таки андо пайдо,
Лек бор ораларида гавго.

Чун бу сўзлариға қулоқ солди хон,
Деди: «Ўхшош буқим, Ҳамза Султон»

Ушбу кўрғонни қабоб ўлтурғой,
Бир-икки кўл анинг ила турғой.

Биз юруб йўл сололи Хатлонга,
Етоли борча ўшул кўргонга.

Тенгри берса, ололи кўргонин,
Рўзи ўлса, кўроли Хатлонин.

Ушбу сўз бирла ўшул хони азиз
Ким, эрур подшаҳи аҳли тамиз,

Ҳамза Султонни солиб отлонди,
Ўзи Хатлон йўлига қотлонди.

Чунки Варзоб суйидин лашкар
Ўтти, келди яна бу тоза хабар

Ким: «Қазо ҳукми била Хусравшоҳ,
Бўлибон хон келишидин огоҳ.

Беркита олмади ул кўргонин,
Тошлоди Қундуз ила Бағлонин.

Қалъада бир неча туркистоний
Дедилар хонни унутиб они.

Боки кўшулди бориб Бобурга,
Навкар ўлди бориб Бобурга.

Анго ёр ўлди мўғулу қипчоқ,
Сулхузу макриту борин қалмоқ.

Вали Кобул сориға юз қўйди,
Балки андин нориға юз қўйди.

Ёрвали доғи еридин кўчти,
Шамъи иқболу умиди ўчти.

Турди навкарлари ул беклорнинг,
Борди савдолари ул беклорнинг.

Эмди йилдам юруса ҳазрати хон,
Ё анинг олдида борса Султон,

Фатҳ ўлур Қундузу Бағлон бори,
Кашаму Фарҳору Бадахшон бори».

Бу хабар чунки муҳаққак бўлди,
Ким ўшул қавмига давр эврлди.

Сув яқосида тура тушти хон,
Деди: «Маҳмуд Баҳодир султон

Илғосин Қундузу Бағлон сори,
Сурсун ашҳабни Қўҳистон сори.

Кучлук, отлик киши бўлсун ҳамроҳ,
Тақи ҳар кимки ангодур дилхоҳ.

Борча борсунлар онинг бирла бот,
Лаҳзаи айламасун сабру сабот».

Бўлди Султон тақи асру хушҳол,
Борди Қундузни қилурға помол.

Бир қўнуб Вахш суйиға етти,
Они қўргоннинг хуши кетти.

Сув тошиб асру улуг бўлиб эди,
Тутошиб асру улуг бўлуб эди.

Етти беш минг киши Султон бирла,
Қилибон хидматини жон бирла.

Ҳар нечук бўлса гузар топтилар,
Отларин сув ичида чоптилар.

Баъзи эл айлодилар сол хаёл,
Ҳомили аслаҳа қилдилар сол.

Ўткориб аслаҳани сол била,
Кечтилар ўзлари ҳар ҳол била.

Ёлдоб ўз отини кечти Султон,
Кечти борча черики амну амон.

Бир қўнуб андин Ўқузга етти,
Борча лашкар элига ойтти

Ким: «Сарой устига жам ўлсунлор,
Сол боғлоб яқода турсунлор.

Бор эмиш андо қамиш асру қолин,
Эл қамиш ёсамиш асру қолин.

Сол боғлорға муносиб ер эмиш,
Кўроли ҳазрати ҳақ не дер эмиш».

Ўзи бошлоб юруди рост сарой,
Қилди ўтмак ярогин зилли худой.

Кунни кун демадилар, тунни тун,
Тинмадилар сув ичинда туну кун.

Чунки бир кеча била бир кундуз
Ўтти, помоли сипоҳ ўлди Ўкуз.

Сол ила кечти Ўкуздин Султон,
Солу маҳ кўрмади андоқ даврон.

Чунки лашкар бори сувдин ўтти,
Шоҳ Кундуз йўлини тутти.

Тун-ла-ўқ етти ўшул кўрғонға,
Келдилар борча улус Султонға.

Қилдилар қалъа калидин таслим,
Бўлдилар борча анго хосу надим.

LXII

Музаффариддин Султон Маҳмуд Баҳодир Кундуздин бақо оламиға кеткони

Субҳ чун урди алам ховардин,
Рояти меҳр ёйилди зардин.

Яна хуршиди фалак ёйди нун,
Нур ила қилди улусни масрур.

Нур тутти бори офоқ юзин,
Зоҳир этти қарою оқ юзин.

Борча офоқ мунаввар бўлди,
Қарою оқ мусаввар бўлди.

Шоҳи нуроний Султон Маҳмуд,
Юсуфи соний Султон Маҳмуд.

Қалъаи Қундуз аро қилди нузул,
Аркига айлади оҳанги духул.

Қалъадин кўнглини чун жам этти,
Эл иши мол олурға етти.

Дедилар: «Қалъа аро йўқтур мол,
Қалъа аҳлиға паришондур ҳол.

Кўчсиз эл қалъада қолибтурлор,
Кўчлук эл йўлини олибтурлор.

Борча эл тоғ уза сокиндурлор,
Бориб андо мутаваттиндурлор.

Молдин тоғ эрур молломол,
Кўзласун тоғни ким истар мол».

Чун бу сўз бўлди улусдин маълум,
Қилдилар тоғ сори халқ хужум.

Лек Султон дедиким ярлиғсиз,
Ҳеч одамни юбормасдурбиз.

Ҳар жамоатға нишони берибон,
Ҳар бўлакнинг элини айрибон,

Йиборо берди ўшул шоҳи замон,
Айлади борчаға мундоқ фармон

Ким: «Сипоҳиға тааллуқ амвол,
Бўлур ўзбек улусиға помол».

Ишкамиш кишвариға борди Ўрус,
Ким бор ул тегрода бисёр улус.

Борди онинг била минг чоғли киши,
Журъат изҳори борининг иши.

Жонвафо борди Фарҳор сори,
Дема Фарҳорки гулзор сори.

«Гулу Наврўз»да дегани Фарҳор,
Ушбу Фарҳоруру бу гулзор.

Гули бисёрдуру доласи кўп,
Булбулининг шағабу ноласи кўп.

Кўй-кўзи бирла саҳроси,
Гавҳару олтун ила дарёси.

От била тевасининг соғи йўк,
Андо йўк ул кишиким ғони йўк.

Жонвафо айлади забти Фарҳор,
Ишкамиш ўлди Ўрусга сарикор.

Ишкамиш доғи мунаввар ер эди,
Асру зур меваю зар ер эди.

Валибек навкари андо бисёр,
Айрилиб бекларидин хору зор.

Келдилар борча Ўрусбек қотиға,
Бўдилар чокар анинг хидматиға.

LXIII

Султон вафотидин бурун Валибекнинг келғони ва Хусравшоҳнинг воқеаси

Валибек ҳам ўта олмай ҳайрон,
Тоғ ичинда юрумиш саргардон.

Бузулиб навкари ошифта бўлуб,
Ўзи ул қиссадин олифта бўлуб.

Туруб эрди анго етти бу хабар:
«Ким етиб ҳукми худойи акбар,

Борди Бобур қотиға Хусравшоҳ,
Тенгри ул ҳирсни қилди гумроҳ.

Қўлидин чикди зимоми тақдир,
Навкари тўзди кўзинча бир-бир.

Борча Бобур навкари бўлдилор,
Бобурунг бошидин эврулдилор.

Олди Бобур доғи бўлғой молин,
Неча сандукдоғи амволин.

Тилади лаълу жавохир андин,
Бўлди улдоғи зоҳир андин.

Неча юз йилғи бадахшоний лаъл,
Борчаси ранг ила руммоний лаъл.

Бобурийлар кўлиға тушти тамом,
Бўлдилар лаъл киби оташфом.

Теваю отларини олдилор,
Жониға ҳасрат ўтин солдилор.

Кийдилар жибаларини кўзича,
Дедилар қатл сўзини юзича.

Яна Боқи тилаб олди они,
То халос ўлди ўлурдин жони.

Беш қазок бирла узоттилар ани,
Бўлубон моллари бирла ғани.

Эмди билмос ким, холи недур,
Ўлди, тирилдиму, аҳволи недур?»

Чун Валибекка етишти бу хабар,
Мутафаккир бўлубон қилди назар.

Навқари айрилиб эрди бори,
Тушти иш бошиға бекнинг кори.

Олди филҳол қалам бирла давот,
Сидкини айлагали дею исбот.

Битиди ҳолатини Султонға,
Деди: «Арзим бу шаҳи давронға

Ким, сизнинг яхшилиғингизни билиб,
Мастлиқ уйқулоридин ойролиб.

Қойтибон сизга сиғино келдим,
Борчадин сизга тавалло қилдим.

Мани бечорани пое қилманг,
Мани оворани зое қилманг,

Хон қошидо гунаҳимни тилангиз,
Афв ила аҳли гунаҳни сийлангиз.

Йиборингиз манго бир яхши киши,
Ким манго яхшилик-ўқ бўлса иши.

Мани ул қофилаға еткургой,
Мани ул силсилаға еткургой».

Чун бу мактубни кўрди Султон,
Деди: «Эй Солиҳи зору ҳайрон;

Санго иш бўлди бориб келтур они,
Яхшилик бирла борибон кўр они».

Банда арз айладим ул Султонға,
Сарвари қофилаи эҳсонға

Ким: Бу мактуб била мен бормасман,
Шоҳнинг оллида бўлсун равшан.

Ким демиш йиборингиз яхши киши,
Ким манго яхши бўлғой келиши.

Мен ўзумни не қилиб яхши дейин,
Мен ўзумдин не билиб яхши дейин.

Дунйида борму экин менча ямон,
Яхши бўлурму ямон, эй Султон.

Бўлди бу сўз била Султон хушҳол,
Деди: «Сен яхшисену нек хисол.

Бориб они ола кел бу сори,
Кетмасун ваҳм этиб андин нори.

Биз анго лутфу иноят килоли,
Хонға айтурға доғи биз билоли».

Ушбу мазмун била ёзилди нишон,
Бандаға берди ижозат Султон.

Борибон Хавост деган кишварга,
Еттим ул Хавостдағи сарварга.

Хавост Кобулга ёқин бир ер эмиш,
Ким ани кўрса жақаннам, дер эмиш.

Борибон они кетурдум андин,
Ҳосилан они етурдум андин.

Ўлжаю мол манго кўп тушти,
Чирки дунё кўлума ёпишти.

Лек мен юдум андин кўлни,
Тонидим манзили сори йўлни.

Ёнибон келдим эса Султонга,
Кўруб ул бекни йиборди хонга.

Ёрвали доғи бўдубон расво,
Ярабон қолди бир тоғ аро.

Ани ҳам бир неча Султон навқари,
Юртовул йўлидоғи раҳгузори,

Тутубон таладилар поҳо-поқ,
Бўдиллар ўлжасидин ишратноқ.

Бекларига чу бу иш солди қазо,
Бўлди навқарлари борча расво.

Тоғлардин энибон келдилар,
Борчасин молдин ойирдилар.

Бўлди Султон навқари борча гани,
Онча мол бўлдики, деб бўлмоё ани.

Чун Ҳисор аҳлига етти бу қабар,
Ваҳмин сув қилибон борча жигар,

Бердилар қалъаларини хонга,
Хон доғи Ҳамза дегон султонга.

Черикин хон чу паришон қилди,
Ўзи Термиз гузарига келди.

Ўлтуруб анда кемалар тузди,
Элга дарё гузорин кўргузди.

Халқ олиб ўлжаларин ўттилар,
Кешу Қарши йўлини туттилар.

Ўта қолди икки ой ўлжаю мол,
Ўлжаю мол ила лашкар хушхол.

Кетти бошини олиб Хусравшоҳ,
Хору мафлук бўлуб асру табоҳ.

Кочди Бобур доғи Кобул сори,
Шаҳри бузбозу қаранфул сори.

Яйрабон қолди вилоят бори,
Яйради халки вилоят бори.

Ҳар вилоятда биров солди ватан,
Килди ҳар ерни бир ўзбек маскан.

Ҳам Бадахшонга ёйилди лашкар,
Ҳам Кўхистонга ёйилди лашкар.

Боттилар молға лашкар борча,
Олдилар қалъаю кишвар борча.

Ўзи Султони Баҳодир Маҳмуд
Ҳазрати ҳақни қилай деб хушнуд,

Кўйди Қундузда бинойи ислом,
Кўз текурди анго аммо айём.

Килди бисёр мажосида маъмур,
Айлади фикс элини ранжур.

Сурди майдони шариатиға саманд,
Айлади пояйи минбарни баланд.

Килди тайин бисе мукрию имом,
Айлади ошлику ярмоқ инъом.

Дедиким: «Ҳар ким ўлур мактабдор,
Айларам лутфу иноят бисёр».

Тузди ул Хусрави сўфи машраб
Ҳар маҳалла бошида бир мактаб.

Шоҳ чун айлади бу нав иршод,
Бўлди қуръон ўқимоклик бунёд.

Топти бир неча мусулмон андо,
Музтару зору паришон андо,

Айбдин мазҳабу миллатлари пок,
Ўзлари фақр била ишратнок.

Ёллади бирини шайх-ул-ислом,
Бирига қилди қазони инъом.

Бирини мўхтасиб этти ул шоҳ,
Амиру ноҳийи халқи гумроҳ.

Ҳар чоғир ким бор эди тўктурди,
Мўхтасиб они тўка-ўк турди.

Бўлди Қундуз аро ислом оғоз,
Халқиға айлади тарғиби намоз.

Қирк йил Қундуз аро Хусравшоҳ
Бўлмамиш ҳеч бу ойиндин огоҳ.

Ичку егу била машғул эрмиш,
Нуқл ила май анго мақбул эрмиш.

Йўк эмиш дин соридин парвойи,
Бор эмиш ичку била-ўк ройи.

Эмди ҳазрати Султони замон
Қилди исломни ул тавр аён.

Аҳли ислом аён бўлдилор,
Фосиқ эл борча ниҳон бўлдилор.

Қозийи шаҳр отоғон мулло
Келди Султонғаю қилди имо,

«Ким бу шаҳр ичра баса кофир бор,
Дину ислом сўзидин безор».

Қози чун сўзни ангор еткурди,
Тилотиб борчасини келтурди.

Айлади борчасига имон арз,
Деди: «Сизлорга будур вожибу фарз».

Сочларини юлутуб тошлатти,
Борчасин дин йўлига бошлатти.

Рофизилорни кеторди андин,
Ҳар бири бир сори борди андин.

Мундоқ ишларни қилғоч Султон,
Бўлдилар Қундуз улуси хайрон.

Элга юзланди баче жамийят,
Бўлди ул мулкда баче амнийят.

Бўлди Қундуз эли борча дилшод,
Меҳнату тафрикалардин озод.

Лек юзланди балолор бизго,
Етти ул ерда жафолор бизго.

Бул сабабдинки ўшул шоҳи киром
Ким, қавий бор эди андин ислом.

Ул вилоят аро бўлди бемор,
Қилди беморлиғи жониға қор.

Ҳасба ранжиға гирифтор ўлди,
Жисмиға дарди қавий ёр ўлди.

Неча ким бўлди мараздин ожиз,
Қилмоди тарк намозин ҳаргиз.

Чун мараз қилди тани ичра маком,
Қилдилар ҳазрати хонға эълон.

Хон кўруб дардлик андин жонни,
Йиборо берди Темур Султонни.

Келгуча қошиға Темур Султон,
Еткуча бошиға Темур Султон,

Келди жониға худодин пайғом,
Ҳастаға дори шифодин пайғом

Ким: «Бу зиндонда неча тургойсен,
Дард бирла неча ўлтургойсен?

Сенинг учун ёсодим боғи беҳишт,
Келсано, боғинго эй, хурсиришт.

Бор мухайё санго бисёр қусур,
Мунтазир андо санго юз минг хур.

Оч кўзунгнию ерингни кўргил,
Ўзни асли еринга еткурғил».

Чун бу пайгоми топти Султон,
Кўруб ўз ерини бўлди шодон.

Тенгри пайгоми била қилди сафар,
Айлади мулки бако сори гузар.

Жасади қолдию жони борди,
Тийра дунёдин ўзин ўткорди.

Хайфу юз ҳайф ўшул Султондин,
Хайф ул марҳамати яздондин.

Хайфким, бот сафар этти асру,
Даҳрдин бот гузар этти асру.

Хайфким, наҳли адолат синди,
Хайфким, тоқи шижоат инди.

Хайфким, асру йигит, борди йигит,
Ўзини дунёидин ўткорди йигит.

Хайфким, бўлди йигитлик бу тавр,
Хайфким, бўлди йигитларга жавр.

Бўлди айвони саховат вайрон,
Дориди боғи мурувватга хазон.

Бўлди султонлик иши номазбут,
Шоҳлик силсиласи номарбут.

Ким баҳодирлик иши бўлди хароб,
Хам баҳодирлар ангор борча кабоб.

Ҳам шарият эли зор ўлдилар,
Зору бесабру қарор ўлдилар.

Ҳам тариқат эли қилдилар оҳ
Ким, тариқат эли эрди ул шох.

Ҳам ҳақиқат улуси қоврулди,
Ҳам ҳақойиқ чамани соврулди.

Илмнинг дафтари бўлди барбод,
Бўлдилар илм улуси ношод.

Факр эли ер била тенг ўлдилар,
Ҳар бири бир сори соврулдилар.

Номурод ўлдилар асру шуаро,
Нотавон бўлдилар асру фузало.

Қолмоди ҳеч киши ғам змогон,
Оҳу афсус бу ғамдин демогон.

Ҳар киши ким кўруб эрди они,
Куйди бу ғам била мунглуғ жони.

Ҳам раият қила қолди фарёд,
Ким берур эмди дебон бизга дод.

Беклари борча қаро кийдилар,
Хилъати аҳли қазо кийдилар.

Солдилар борча бўюнға қаро кийз,
Олдилар борча бўюнға қаро кийз.

Қолди бечора Ўрусбек ўкуруб,
Яқосин чок қилибу оҳ уруб.

Навҳасоз бўлди бу янглиғ мискин,
К-эй шаҳи миллату эй хусрави дин.

Сен бўлуб тенгри висолидин шод,
Даҳр зиндонидин ўлдунг озод.

Бизни кўйдунг бу балою ғамда,
Бениҳоят аламу мотамда.

Сендин айру не керак бизга хает,
Тиломосбиз бу жахон ичра сабот.

Кани бошинг уза бечора онанг,
Яхшилиқ мулкида овора онанг.

Кани ўғлунг, шахи диндор Убайд,
Кўрмайин қолди сени зор, Убайд.

Олмачук бир соридин чекти ун,
Унидин эл бошига чикти тутун.

Деди: «Эй, жон била тенг султоним,
Куйдила таъзиятингдин жоним!

Йигит ўғлунгни етим эттингло,
Қайғу мулкида муқим эттингло!»

Йибориб эрди ани Туркистон
Ким, тилаб эрди Севинчик Султон.

Ул бориб анда куёв бўлиб эмиш,
Истогон дилларини кулуб¹ эмиш.

Ушбу кун тонгла етиб келгусидур,
Мотамингни эшитиб келгусидур.

Неголи, не килоли, чора недур?
Чорайи бир бўлак овора недур?

Тўй бошлаб келодурло ўғлунг,
Фамни тошлоб келодурло ўғлунг.

Турмадинг тўйини бошлорға сеной,
Куядурмен бу алам бирла меной».

Беклари ҳар бири бир сўз дедилар,
Ҳар бири ўзгача қайғу едилар.

Чун йиғи бўлдию навҳа бисёр,
Дедилар: «Эмди недур чорайи көр?»

¹ «Кучуб» бўлса керак.

Ғам била бир неча коврилдилор,
Килур ишларни килур бўлдилор.

Бердилор ғул анго дастур била,
Турубон хотири ранжур била.

Килдилар бот мукаммал кафанин,
Ёптилар анинг била пок танин.

Солдилар жисмини тобут аро,
Килибон нола билан вовайло.

Килдилар наъшиға аҳрор намоз,
Зоҳир айлоб бориси сўзу гудоз.

Ушбу ҳолат аро Темур Султон
Йиғлабон кирди тортиб афғон,

Кўториб урди ўзини ерга,
Қолмади қуввати бир сўз дерга.

Эси оздию ўзидин борди,
Дегосен ул ҳам ўзин ўткорди.

Тоза бўлди яна доғу мотам,
Яна эл кўнглига кор этти алам.

Муддате келмади Султон ўзига,
Асру хайф айлади ул жон ўзига.

Эмдиким келди ўзига Султон,
Асру кўп йиғлодию қилди фиғон.

Лек суд этмади ул афғон ҳеч,
Анго раҳм айламади даврон ҳеч.

Чун босилди йиғи, беклар бори
Дедилар: «Неча ғам ўлса кори

Ғам емонг, бўлмоғоли бечора,
Тенгрининг хостиға не чора?

Гул агар борса, чаман бор ўлсун,
Ўрнида сарву суман бор ўлсун.

Хон тирик бўлсину Темур Султон
Ўгли бор, ўрнида қилгай жавлон.

Калъада бир неча бек турсунлор,
Дард ила айшини тенг кўрсунлор.

Оғоси наъшини Темур Султон
Ола берсунки нелар бўлди хон».

LXIV

Муизз-ус-салтана Темур Султон Музаффариддин Султон
Маҳмуд Баҳодирнинг наъшини Кундуздин Қаршиға кел-
тургони ва ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
дардмандона наволар била навҳасоз бўлуб Бухороға
анолари учун ва Убайд Султон учун элчилар йиборгонлари

Чун кенгош беклар аро топти қарор,
Килдилар наъш яроғин тайёр.

Чухраю ички отлик бори,
Тузубон навхаю оху зори.

Чикдилар наъш била Кундуздин,
Килибон борчаси тўн кундуздин.

Борчасини йиғиб айлаб афғон,
Тебради хон сори Темур Султон.

Ул Ўкуздин ўтубон келгунча,
Кемаю сол ишин қилгунча,

Хон узаб Қаршиға бориб эрди,
Лашкари ул сори дориб эрди.

Бу доғи ўтуб Ўкуздин илдом,
Ҳазрати хон йўлидо бости гом.

Етти Қаршиғаю манзил қилди,
Хон эшитиб анго ўтру келди.

Ўз қариндошини кўргоч ул ҳол,
Бўлди бисёр паришон аҳвол.

Кўзининг ёшиға берди рухсат,
Деди: «Бор эмдики, бордур фурсат».

Ўкуруб навха кўкин соз этти,
Дардлик сўзларин оғоз этти.

Деди: «Эй яхши қариндош манго,
Бу ямон кун не учун келди санго?»

Чамани умрунгга, эй сарви равон,
Не бало, бот етиб келди ҳазон?!

Кўп қариндошларим бор, аммо
Манга сендек киши бўлмос пайдо.

Нечаким келди манго меҳнату ғам,
Мендин айрилмайин ўлдунг ҳамдам.

Базм агар бўлса, манго ёр эрдинг,
Разм агар бўлса, мадаккор эрдинг.

Сен эдинг доғларимга марҳам,
Сен эдинг розларимга маҳрам.

Сен эдинг нахли ҳаётим самари,
Сен эдинг барги умидим шажари.

Нотавон кўнглума қувват сен эдинг,
Шоҳи арбоби футувват сен эдинг.

Ушбу соатғача хужжат қилмой,
Черикимда юрудинг айрилмой.

Бир йўли айрилибон кеттингло,
Мени бир йўли ғариб эттингло.

Олло, олло, бу не айрилмоқ эди,
Олло, олло, бу не ёқилмоқ эди».

Чун бу сўзларни деди ҳазрати хон,
Бўлди бисёр хурушу афғон.

Бўлди ғавғойи ғариби пайдо,
Осмонға ета борди ғавғо.

Йиғию навха чу топти таскин,
Келди ўз холиға хони мискин,

Деди: «Тақдирға йўқтур тадбир,
Борчаға етгуси ҳукми тақдир.

Йиборинг эмди аномизга киши,
Ким келиб бир неча оҳ ўлсун иши.

Кўруб ўглини кўнгул совутсун,
Тенгрининг ҳукмига бўюн тутсун.

Ўглию кўчлари келсунлар,
Килур ишларни бори қилсунлар».

LXV

Убайд Султон анолари била Қаршиға келгонлари

Чун Бухороға етишти бу сўз,
Борча эл айто киришти бу сўз.

Аносиға дедилар: «Ҳазрати хон
Деди Карши била Синча Султон.

Сизни келсун, дедилар ул ики шох,
Кўчларни ола келсун ҳамроҳ.

Ким Убайд эвланибон келган учун,
Хон анинг келганини билган учун,

Қаршида тўй қилибтур ангез,
Тез келсун, борини дебтур тез».

Ушбу сўзлар била шаҳзода Убайд
Ким, анго тойири давлатдур сайд,

Кўчларни олибон отланди,
Лек ғамга қолибон отланди

Ким, ажаб воқеалар кўруб эди,
Они таъбири жилдин сўруб эди.

Билмос эрдик на бўлғой ахвол,
Бор эди хотирида гарди малол.

Юрубон Қаршиға чун еттилар,
Хонға етконларини айттилар.

Хон деди: «Айтинг аноға ҳолин,
Айлангиз арз анго аҳволин».

Хон бу сўзни дегач ул ҳолат аро,
Бордилар беклар ўшул соат аро.

Тўй деб келган аноға филхол,
Дедиларким на бўлуптур аҳвол.

Тўй мотамға мубаддал бўлди,
Қарши бошига жаҳон эврұлди.

Қарориб келди бўлак мотам эли,
Меҳнату ғуссаю дарду ғам эли.

Кўргоч ул элни қарорди бегим,
Умр боғида қуворди бегим.

Гарчи бечора қарорди аммо,
Оқ сочи ёпти они ул эл аро.

Ёйди оқ сочини айлоб фарёд,
Қарориб кўзи йиқилди ношод.

Ўғли ҳам айлоди дардини изҳор,
Йиғлабон халқини йиғлатти зор.

Бўлди хонимлари ҳам нағма сарой,
Дедилар борчаси: «Эй, бор худой,

Кош султон қошида ўлғой эдук,
Ул тирик бўлғой эди, бизлор ўлук».

Хон бу ҳолат аро фарзоналиғин,
Элга кўргузди мардоналиғин.

Мотамилар бошига сурди кадам,
Деди: «Тенгридин эрур бу мотам».

Аносига деди: «Эй, қиблайи жон,
Бу эрур ҳукми худованди жаҳон.

Ул бориб ўзга киши қолғуси йў(к)
Ҳеч ким мулки абад олғуси йў(к).

Эмди ғамдин ойиро кўр ўзни,
Кон ёшингдин ойиро кўр кўзни.

Етса элнинг бошида ҳукми азал,
Бир замон илгари, сўнг кўймос ажал».

Хон бу сўзларни дебон кўпти бот,
Гарчи кўргузди баса сабру сабот.

Кўзини арито чиқтию равон,
Дедиким: «Ерига етсун Султон».

Юклатиб они Самарқанд сори,
Йибора берди оқиб ёшлори.

Хон Самарқанд аро мадрасайи,
Асру мазбут бино мадрасайи.

Ёсотибтурки нишони бўлғой,
Асари давлати хони бўлғой.

Деди: «Ул мадрасанинг саҳни аро
Қилсун ул яхши қариндош маъво».

Хон сўзи бирла ўшул бир мадфан
Бўлди Султонга равшан маскан.

Хон йиборғоч ани мадфан сори,
Солди йўл кулбайи маҳзан сори,

Кўруб ўғлини жигар чок ўлди,
Еру кўк боши уза эврўлди.

Тилабон ёнига олди они,
Деди: «Кўзум-кўзи, жоним-жони,

Манго роҳатга атонгдий йўл эди,
Манго дунйида кўрар кўз ул эди.

Фалаки умрида юлдуз сен эдинг,
Анго оламда кўрар кўз сен эдинг.

Чун манго ул эди чашми равшан,
Баса кўзимнинг кўзи сен бўлғайсан.

Шоҳим ул эрдию султоним ул,
Нотавон жисмим аро жоним ул.

Чун манго жон эди ул кони адаб,
Жони-жоним сени десам не ажаб.

Ҳосили руҳи равони сен эдинг,
Балки олам аро жони сен эдинг.

Бор отонг ўрнида султон бўлгил,
Шоҳиди фатҳу зафарни кўлгил.

Гар йироқ сен манга ўз ўғлумдин,
Яхшироқ сен манго ўз ўғлумдин.

Кадхудолик санго кутлук бўлсун,
Подшолик санго кутлук бўлсун.

Ўрус эрди отанг олаида улуг,
Анга дўрмондин эрур бас кўп уруғ.

Ҳар на ул деса сўзидин чикма,
Бир йиқилди, доғи они йиқма.

Бу отанг одати дастури била,
Равшан ул доим анинг нури била».

Ушбу сўзларни дебон Султонға,
Йиборо берди Савристонға.

Яъни ким мулки Бухоро сори,
Намаки жаннати дунё сори

Борди Султон била бегим гирён,
Ўзининг ўлмоси учун ҳайрон.

Бордилар бегим ила хонимлар,
Оҳу фарёд кила хонимлар.

Хон тақи тахти сори сурди саманд,
Фикри Хоразм сори солди каманд.

LXVI

Банда Солиҳнинг имом-уз-замон хидматиға келгони ва имом-уз-замон воқеаси била ғазалин истимоъ қилғони

Банда сўнғрок қолиб эрдим бемор,
Бўлуб ул воқеадин хон афғор,

Қоқлиқ отлик эрур яйлоғи,
Дема яйлоқки, хуррам боғи.

Зийнати мулки Самарқанд ондин,
Қамлиқи йўк баса ҳеч бўстондин.

Ҳам Самарқанд саводиға тутош,
Ҳам Самарқандға ўзи қардош.

Хон етиб андо мақом этгондур,
Ул гулистонға мақом этгондур.

Мен етиб андо кўрунуш қилдим,
Хон қошинда юрагимни тилдим.

Лек хон билди баса ҳолимни,
Билмоди ҳеч киши аҳволимни.

Хонға маълум эдиким, ул Султон
Бандага айлаб эди лутф аён.

Бир замон эл кўрунушдин кетғоч,
Дард айтурға фурсат етғоч.

Айлади лутфу иноят изҳор,
Деди: «Эй, Солиҳи сарғаштаи зор,

Мулки Кундуз сари борғоч Султон,
Мени бир воқеа қилди ҳайрон.

Мен фароғат била кўнушумдо,
Бир киши келди менинғ тушумдо,

Деди: «Кўпғил, на ётибсан, кўпғил,
Не тўшок ичра ботибсан, кўпғил!

Ким бир отингни ўғурлойдурлор,
Сени уйку била олдойдурлор».

Дедим: «Отим кўп эрур, эй нодон,
Бирини олсалар охир, не зиён?»

Яна деди: «Маҳал асройдурлор,
Жиба отингни ўғурлойдурлор».

Мен дедим: «Жиба отим бор бисёр,
Бири йўқ бўлса не парвойим бор?»

Койтора деди: «Сенинг жиба отинг
Ким, алар бирла сенинг бор жихатинг,

Иккидур бирин олур бўлдилор,
Кўнглунга фикр солур бўлдилор».

Мен дедим: «Койсини олур ўғри,
Ким манго тафрика солур ўғри?»

Деди: «Олур кунгор отингни сенинг,
Ул сўзидин юрагим куйди менинг.

Уйғониб келдим эса уйкудин,
Хотир ошуфта эди қайғудин.

Дер эдим бу ким экин, ё на экин?
Яна кўнглумда не ўт ёна экин?

Чун хабар келдики, Султон Маҳмуд
Бўлди оғриғ, бошима чикти дуд.

Кўнглума келдики улдур кунгор от,
Ким тушумда деди бир олий зот».

Чун бу тушни деди ул хони бузурк,
Қиблайи силсилаи олами турк.

Кўзидин ёшға ижозат берди,
Кўнглидин бир неча дард ойирди.

Дард чун айлади кўп зўр анго,
Бу ғазални чикориб берди манго:

«Эй дариғо, ким қарилиқ вақтида бўлдум ғариб,
Текма, бир нодон кўлиға колдим, андин айрилиб...»

Чун газални мани махзун ўкудум,
Койтаро ўйлаки мажнун ўкудум.

Бўлдим ошуфтадилу хастажигар,
Янги боштин яна бўлдум абтар.

Бир неча дард била оҳ урдум,
Бир неча навҳа била ўкурдум.

Чунки бу дардга йўқ ҳеч даво,
Анго такбир дедим, мунго дуо.

Ким илоҳи ёшин афзун айла,
Анго яқболини макрун айла.

Айлаким бўлмасун андин бу жудо,
Эй худо айла ижобат бу дуо.

Чун кўнгилда бу дуони қилдим,
Оҳ бирла йигидин йигрилдим.

Деди: «Қой сори борурсен, Солиҳ,
Айлагин бизга муайян, Солиҳ?»

Мен дедим дард ила айлаб зори:
«Рухсатинг бўлса, Бухоро сори».

Деди: «Бориб яроғ айланг тайёр,
Ким бўлур жиявағим бот Бухор».

Мен бу сўз бирла Бухоро келдим,
Ўз онам кўйини манзил қилдим.

Кўрдум ўглини онинг манзилида,
Ёрутуб шамъ онинг махфилида.

Саждаи шукр кетурдум бисёр,
Тенгрига шукр айтотурдум бисёр.

Ким онинг ўрнида йўқ бегона,
Бор ўшул шамъу ўшул парвона.

Тоабад шамъи мунаввар бўлсун,
Руму Рай анго муқаррар бўлсун.

LXVII

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Бухорога келиб, Убайд Султонни тўйлоғони ва
Хоразм вилоятига лашкар тортиб борғони ва
Хоразм элини қабоб қўрғон тегросида турғонлори**

Ҳазрати хони ваъли андеша,
Волийи шўҳи шужоатпеша.

Тахтида ўлтурубон бир неча кун,
Тахт элини кўрубон бир неча кун,

Иниси мақбарасин қилди тавоф,
Қилди даъват бида ул ерни матоф.

Даъвате айлади беҳадду қиёс,
Даъватин еб дедилар борча сипос.

Чунки даъват иши бир ён бўлди,
Хони аъзам яна гирён бўлди.

Деди: «Чин дуннига борди Султон,
Солди бу дунйиниким бор ёлғон.

Кадри бисёр рафиъ ўлғусидур,
Бизга ул ерда шафиъ ўлғусидур.

То бу дунйида эди ул Султон,
Кўймади ҳаргиз иликдин қуръон.

Иши қуръон бида эрди доим,
Хоҳ коид эди, хоҳи койим.

Эмди ҳар бир неча яхши ҳофиз
Ким, эрур ишлари элга воиз,

Турбатида ўқусунлар қуръон,
Шод бўлсун баса руҳи Султон».

Чун бу сўз хондин содир ўлди,
Ҳофиз ул турбат уза ўкулди.

Хон чиқиб айлади фармон бида жар
Ким: «Бухорода йиғилсун лашкар.

Ким юруб бороли Хоразм сори,
Мулки пур арбадаг разм сори.

Андижонда Жонибек султондир,
Мўгул ўзи била саргардондир.

Тошканд ичра Севинчик Султон
Ўлтурубон юрутодур фармон.

Ясси, Суронда Кужум Султондур,
Қазоқ анинг ишида хайрондур.

Шохрухия ичидадур Яъқуб,
Ким эрур кушчиға ўзи мансуб.

Ҳожи Ғозидур Ўротепа аро,
Ул доғи анда эрур мулқоро.

Бор Самарқанд аро Аҳмад Султон,
Эмди оламди будур доруламон.

Ҳамза Султон бу сори топти қарор,
Бўлди дарбаст анго мулки Ҳисор.

Термиз устида қилибон жавлон
Ўлтурур нақд Саид Бобохон.

Қундуз аркида эрур Қанбарбий,
Бўлур ул андо баса сарварбий.

Маҳди Султон ҳам анинг бирла эрур,
Размға кирса, анинг бирла кирур.

Бор анинг бирла Саидошиқ ҳам,
Қальани қилғуларидур маҳкам.

Йўқтурур ҳеч тарафдин захмат,
Борча элга ёёли амнийят.

Демасун мулки Хуросондоғилар,
Йиғилиб яхши-ямон андоғилар

Ким, жаҳондин юруш этти Султон,
Дардидин тафрикалик бўлди хон.

Ул агар қилди сафар оламдин,
Бизга йўқ ҳеч хабар мотамдин.

Ўғлини ўрнида ўлтурғуздук,
Навқарини қошида турғуздук.

Они юклатғуси йўқтур бизго,
Аҳлию фаҳми тонуктур бизго.

Ушбу қиш ичида лашкар чеколи.
Тухми эҳсону мурувват эколи.

Етиб Урганч саводин кўроли,
Андоғи халқ муродин кўроли».

Ушбу сўз била отланди хон,
Юрутуб борча улусга фармон.

Олти кунда у Бухоро келди,
Каъбаси оллида манзил қилди.

Яна бир неча сочиб кўздин ёш,
Мотам ичра деди тўй сўзин фош.

Деди: «Шаҳзода Убайд эвлонди,
Шоҳлик маснадиға айлонди,

Тўй лойиктур анго, эмди тўй».
Тўйдин бўлди яна гуфту гўй.

Килдилор асру муаззам тўйни,
Шодмонлик била хуррам тўйни.

Тўй этиб ҳазрати хон отлонди,
Асру Хоразм учун қотлонди.

Хони динпарвар отлонғондо,
Черик ул хон била қотлонғондо.

Қор эрдию ҳаво асру совук,
Бор эди арзу само асру совук.

Таки йўл ҳам бор эди асру йирок,
Ким ўшул шаҳр эди дунйиға кирок.

Йўлда маъмураси йўк эрди ҳеч,
Бор эди йўли баче пурхаму печ.

Совуки уйлаки хон деди ўзи,
Борча лашкар аро ёйилди сўзи

Ким: «Қазокликда юругон айём,
Чунки Хоразм сори бостук гом,

Уйла совук эдиким яхши-ямон,
Илита олмослор эди ўтсиз жон.

Ўт ёкиб ҳалқалаб ўлтурғондо,
Гаҳ тўнғуб, гаҳ исино турғондо,

Неча навбат келибон неча қуян
Айладилар ўт ичинда маскан.

Биз аларни иситибон қўйдук,
Ўт қошида илитибон қўйдук.

Агар ўт бўлмоса эрди бир дам,
Совук айлар эди элни дарҳам».

Хон бу сўзни дегач эл қоврулди,
Пўстин фикри била соврулди.

Пўстинсиз кишига жон йўк эди,
Жон неким, лаззати имон йўк эди.

Пўстин олмоқ-чун бўлди рой,
Пўстиндўзлор ўлдилор бой.

Совук элинг бошидин олди хуш,
Сусти ярмоқини қалпоқфуруш.

Ҳосилан айлодилор яхши яроғ,
Борча лашкар тузуб асбоби фароғ.

Отланиб чиқди Бухородин хон,
Сўнгидин ҳазрати Темур Султон.

Сўнгларидин баче шахзода Убайд,
Демади қойси эрур Амру Зайд.

Борча эли сурубон отлонди,
Ато ўрнида бўлуб котлонди.

Чун Қарокўлга етти лашкар,
Чоржў қалъасидин келди хабар

Ким, анинг ҳокими келмоқ бўлди,
Марвдин rischi кесилмоқ бўлди.

Бир-ики кун бу хабар ёйилди,
Бу хабар сўнгидин ул бек келди.

Хон ўзи бирла олиб борди ани,
Чоржўга йнборо берди мани.

Марв мирзоси қочиб кетти Сарахс,
Марвдин бир кўнубон етти Сарахс.

Мен бориб қалъасини беркитдим,
Борибон Кот аро хонга еттим.

Эл кўчуб хон ичадур эрди бол,
Мени саркут била қилди хушҳол.

Боши қизғоч ўзи ҳам отлонди,
Разми Хоразм учун котлонди.

Айлади ҳукмки, айлаб жавлон,
Илгари борсун аввал Султон.

Бирн Султон Темури равшандил,
Бирн Шахзода. Убайди қобил.

Юртовул доғи Ўкуздин ўтсун,
Ўтубон Хива йўлини тутсун.

Тўнғуб эрди доғи Ўкуз маҳкам,
Кишига йўқ эди ўтмоқдин ғам.

Борди беш мингча киши юртовул,
Мухталат ўзбак ила сорту муғул.

Қилдилар ул ики султон илғор,
Айлабон разм яроғин гайёр.

Қалъасига етибон турдилор,
Навбати жанги чакар чолдилор.

Сўнгларидин ета келди хон ҳам,
Кўнгли ул қалъа ёнидин дарҳам.

Деди: «Чинсўфи солиб чиқмойдур,
Бошини соғ олиб чиқмойдур.

Олмағунча муни кетгум йўқтур,
Имгоким давлатима тонуктур.

Чинсўфи қалъада бош кўйғусидур,
Терисин лашкаримиз сўйғусидур.

Эмди борча олишиб мўлжорлар,
Қабой-ўқ турсун они лашкарлар.

Борча ерлик ерида кўнсунлар,
Ўқ отиб ёй ила овунсунлар».

Белбоя қошида тушти ўзи,
Бели кўп ерга етар бўлди сўзи.

Кўнди арк оллида Темур Султон,
Ҳам ўшул таврки бўлди фармон.

Келди шахзода Убайди хушрой,
Айлади манзилини Оксарой.

Чикти ўнг-ўнгиға, сўли-сўлиға,
Ҳар киши борди ўзининг кўлиға.

Ҳалқае бўлди черик пуркори,
Ҳалқа саргаштаси лашкар бори.

Нуктадек бўлди намоён қалъа,
Гарчи бор эди паришон қалъа.

Хон дедиким: «Бори эл йиғилсун,
Юртовул, табовулимиз келсун.

Кўроли Чинсўфининг сўзи недур,
Мунча ғавғо била (йўқ) юзи недур?

От била тевани ўтқа йиборинг,
Ўзунгуз қалъаларини эгоринг.

Тенгри фармони, кўроли, не бўлур,
Қалъаси қайси маҳалда бузулур».

Хони аъзам чун бу сўз ойтти,
От била тева ўртоға кетти.

Соқлошиб қолди улус кўрғонни,
Кўзлошиб кўрғон олуда хонни.

Тошқори соқлов эди ҳар ёндин,
Ичкари кўнғров уни кўрғондин.

Салавот эрдию ғавғо бисёр,
Қичқирешмоқлари бас ноҳамвор.

Хафтае ўтмадиким келди хабар,
Ким ғанимат била топти лашкар.

Юртовул Хева тошини чопти,
Қўй била отларини топти.

Тушти бўлғой базе юз мингча тавор,
Оту уйға на ҳисобу на шумор.

Бўлди хушхол бу сўзлардин хон,
Бўлдилар шод ул икки Султон.

Бўлди лашкарлари борча маъмур,
Очлик бўлди халойикдин дур.

Хон деди: «Эмдики тушти озук,
Сақлаб ўлтурмоғимизда сўз йўқ».

Баъзи эл деди: «Уруш солса бўлур,
Зарб уруш бирла мунӣ олса бўлур».

Хон деди: «Якжихат элдур бисёр,
Туркмон бирла бўлубтурлар ёр.

Холиё бори уруш солмосбиз,
Сабрни ёру рафиқ айлонгсиз».

Хони аъзам чу бу сўз этти баён,
Борди эвлук эвига ҳар султон.

Ҳар киши мўлжорин асроб турди,
Ўзининг лашқарин асроб турди.

Хон деди: «Хат битиб ўк бирла отинг,
Айтингиз, Чинсўфи йўкми уётинг?

Кимнинг умиди била иш қиласен?
Беркитиб қалъани сончиш қиласен?!»

Хат битиб солдилар ул ҳам
Деди: «Қалъани қилибмен маҳкам.

Токи Султони жаҳондори Ҳусайн
Бор Хуросон аро, айлармен шайн.

Ушбу кун тонг-ла келгусидур,
Мадад этмакни ўзи билгусидур.

Ҳолиё ўзум ила қалъа аро
Бордур ўн минг киши борча зебо.

Беш минг эвлук ҳазар элидин бор.
Борчаси манго қариндошу табор.

Тўрт йиллик озуким бор, билинг,
Шаҳр ичидур тўла омбор, билинг.

Бу сўзум борчаға бўлсун равшан,
Ким бошим борғуча тек турмасман.

Уруш этмакдур ишим қишу ёз,
Ким урушса уруш айлармен соз».

Чун бу сўзларни деди Чинсўфи,
Етти хон оллиға лофу лўфи.

Хон деди: «Қалъада ул ўлтурсун,
Не насиб ўлса бошиға келсун».

Ўзга кишлок солур бўлдилар,
Қабобон они олур бўлдилар.

Қамишу шох била яхши-ямон
Қишлиқ эвлар ясадилар яксон.

Ўндин икки киши бўлди соқлов,
Қолғони қўшда эди ёқиб олов.

Яна ўндин бири борди отқа,
Солибон анда ўзин роҳатқа.

Роҳати улки йўқ эрди соқлов,
Лек бор эди кабоб ила олов.

Ҳосилан, қишлоди хони айём,
Токи Хоразм иши топти анжом.

LXVIII

Хоразм қалъасида Ҳусайн Али Мирзонинг ша- ҳодат топқани

Бир кеча асру алоло бўлди,
Сўрону наърайи ғавғо бўлди.

Келди хондин кишиким: «Султонлар,
Қарочи беклар ила ўғлонлар

Ёсониб борчалари турсунлар,
Неки ҳукм ўлса, яна кўрсунлар.

Ким йиқилмиш газ отим қўрғондин,
Кўроли кирса бўлурму ондин».

Ёсониб борча улус турдилор,
Кўзларин қалъага олдурдилор.

Ёсониб турди халойик, аммо
Килди Кўнғирот ул охшом ғавғо.

Черики бирла Ўсам Мирзо ўзи
Борибон Чинсўфиға етти сўзи.

Раҳна устида кеча бўлди уруш,
Бермади раҳна-да, одамға туруш.

Чинсўфи ўзи келибон турди,
Ишини ўзи қилибон турди.

Чун ўзин солиб эди ғавғага,
Ямон ўқ тегди Ўсам Мирзога.

Они қайторғоч улус ҳам койтти,
Ул доғи элга видо ойитти.

Тойири руҳи қафасдин учти,
Булбули доми ҳавасдин учти.

Қолди оғо-иниси оҳ била,
Нолаю навҳайи жонкоҳ била.

Хонга анинг боришидин бисёр,
Йиғи кўп бўлдию дард айлади кор.

Ул жиҳатдинки севар эрди они,
Ким шужоат била разм эрди фани.

Бор эди андо базе яхши сифот,
Ҳам сифотиға муносиб эди зот.

Хон ани дер эди фарзанд ўзига,
Кўп қулоқ солур эди ҳам сўзига.

Чун бу иш ул кеча воқеъ бўлди,
Уруш айлорига монёъ бўлди.

Лек бўлди ғазаблиқ бисёр,
Ўтти жониға ажойиб озор.

Ғазабидин юруб отланди ўзи,
Отланиб қалъани айланди ўзи.

Кўзлади ўзи уруш ерларини,
Кўрди ҳар ерда туруш ерларини.

Хукм килдики, ясолсун лашкар,
Тўраю шоту ясонсун лашкар.

Ҳам ўтарда юругон эл келсун,
Тўрасин андо мукаммал килсун.

Ҳар қачон отдағи эл келса уруш
Бўлуру бўлғуси йўқ ҳеч туруш.

Чун бу нав ўлди хондин фармон,
Едилар тўра гамин яхши-ямон.

Чун черик ичра бу жар эврулди,
Тўраю шоту мукаммал бўлди.

Хон ғазаб машғаласин тез этти,
Тонг бошинда уруш ангез этти.

Тўш-тўшидин бори югуруштилар,
Қальанинг томиға ёпуштилар.

Лек Султони жаҳонгир Убайд
Туркмонларни қилойин деб сайд,

Лашкари бирла юрувди ўзи,
Ҳамраҳи бахт хунаромузи.

Рост хандақ яқосиға етти,
Туркмоннинг юрогин эритти.

Навқари кўргоч анинг ул келишин,
Кўрсатой деб анго борчаси ишин,

Ёпушиб томни кўп қовладилар,
Зўр этиб томға кўп ҳовладилар.

Чиктилар шоту билан ҳам бисёр,
Туштилар тош ила бўлуб афгор.

Тештилар томини эллик ерда,
Ботибон борчаси қону терда.

Қойдаким томни тешти бизнинг эл,
Туркмон бўлмоди андин ғофил.

Сўнгу била келиб онда турди,
Кимки чикти анго сўнгу урди.

Туркмон баски ўқу тош отти,
Халқни хандақ аро йийротти.

Тонгдин охшомғача тўра ёпиниб,
Турдилар беклар улуска чопиниб.

Илгари халк ўзин солмадилар,
Тўрадин бош чиқаро олмадилар.

Чинсўфи ўзи юруб отлонди,
Гоҳ туштию гаҳе отлонди.

Койдаким томи йиқилиб эрди,
Ул саранжомини қилиб эрди.

Турушуб эрди ароба андо,
Йўқ эди ҳеч хароба андо.

Ароба узра қаро исли кийиз,
Тутуб эрди қилибон они азиз.

Раҳналардин чу ўто олмодилор,
Калъа йўлини туто олмодилор,

Ёндилар борча зарурат бирла,
Борчанинг кўнгли кудурат бирла.

LXIX

**Ҳазрати имом-уз-замон ва халифат-ур-рахмон
Хоразмдин ўрдуси учун мулозимлар йиборгони
ва борча лашкар куч била соғин тилагонлари**

Тонгласи ҳазрати хони аъзам
Бўлуб ул разм ишидин дархам.

Кенгош этти бори беклар бирла,
Бу сори, ул сори беклар бирла.

Дедилар баъзики: «Ўтти уч ой
Ким, бу кўрғонга қабола солди худой,

Озук иши таки навъи бўлди,
Черик очу яланғочдин ўлди.

Илгари бормади иш разм била,
Неча разм эттук Хоразм била.

От била тева доғи кўп ўладур,
Яёғ элнинг черики коврауладур».

Хон деди: «Бу сўз эмас, бас қилингиз,
Қилур ишнинг яроғини билингиз.

Йиборинг кучларингизни келсун,
Чинсўфи ҳам бу кенгашни билсун.

Озуку соғин олиб келсунлор,
Барча кишлок яроғин қилсунлор.

Йиллик озуқни тошинг бу ерга,
Ўт ёлиндек тутошинг бу ерга.

Кирмагунча бу улус қўлумға,
Бормоғумдур юрубон йўлумға.

Боқи умр мунго сарф ўлсун,
То манго соғари нусрат тўлсун.

Ким борурмен деса, йўли бўлсун,
Шоҳиди қомини бориб қўлсун.

Йўк менинг ҳеч бу ердин кеторим,
Йўк менинг ҳеч сори азм эторим.

Куллук отқучи равон отлонсун,
Ўрда келмоқ учун қотлонсун».

Хон бу сўзларни дегоч султонлар,
Беклару ичкилару ўғлонлар

Қилдилар борча кишилар тайин,
Кўч келтирмак олоғға ойин.

Кўч ила озуку соғин бисёр,
Тиладилар чи сиғору чи кибор.

Кўч учун хон кишиси чун борди,
Чинсўфи элчисини ўтқорди.

Ким Хуросонға бориб Мирзоға,
Яъни ул шоҳи жаҳон ороға

Борибон Чинсўфи ҳолини дегой,
Андоғи қолу мақолини дегой.

Тилагой Чинсўфи учун мададе,
Мадади йўкки, неча деу даде.

LXX

Чинсўфининг элчиси Хуросонга борғони ва Султон Хусайн Мирзо ўғулларин йиғиб кенгош қилғонининг достони

Элчиси чунки Хуросон етти,
Мундоғи ишлорини ойтти.

Деди: «Биз сизнинг учун соврулдук,
Дарду ғам ўти уза коврлдук.

Мадад айлар маҳал ўтуб борадур,
Чинсўфибек ичи юз минг порадур».

Чун бу сўзларни деди элчи зор,
Бўлди Мирзо янги боштин афгор.

Чорлатиб бекларини қилди кенгош,
Дедилар беклариким келди кенгош.

Деди Мирзоки: «Недур чораи кор?
Ишимиз асру бўлуптур душвор.

Олди хон борча вилоятларни,
Элга кўргузди шужоатларни.

Хеч киши қолмади ул ён эмди,
Бу сори келгуси ул хон эмди.

Шул замонким олур Урганчни ул,
Солур, албатта, Хуросон сори йўл.

Эмди тадбир буким Шоҳи. Замон
Балхдин келсаю қилса фармон,

Хар неким ул деса андоқ қилсоқ,
Гул киби суҳбатидин очилсоқ.

Келсалар инилари ҳам борча,
Есалар мулк учун ғам борча,

Мен қорибман, мени неткусидур,
Мени бир ерда муқим эткусидур.

Бири маъюб фақиридурмен,
Тенгри йўлида асиридурмен.

На қўлум бор, на аёғим, на белим,
Бу қадар эвруладур сўзга тилим.

Келсалар борча ўғуллар йиғилиб,
Борчаси мулк учун фикр қилиб,

Яхшироқ бўлғой алорға айтинг,
Айтибон бот манга беклар қойтинг»

Чун бу сўзларни деди ул Мирзо,
Солди ўғлонлари ичра ғавғо.

Бордилар беклари бу сўз ила,
Чоптилар от бори бу сўз била.

Дедилар сўзини ўғлонларига,
Еткуруб борчаларини жонларига.

Борча сўзини қабул айлодилор,
Отларининг семизин сайлодилор.

Чопибон борча Хири бордилор,
Отанинг кўнглини ахтордилор.

Балхдин Шоҳи Замони келди,
Муниси руҳи равони келди.

Борди Машҳаддин анго Шоҳ Кўпак,
Ким бўлай Чинсўфига банда кўмак.

Келди Қойин соридин ибни Хусайн,
Ким Самарқандга солғум шўру шайн

Ҳам Абулмўҳсини Марвий борди,
Марвнинг ар-ару сарви борди.

Шу замондин бериким ул Мирзо
Балхнинг устида айлаб ғавғо,

Шоҳ Мўминни ҳалок айлоб эди,
Отаси бағрини чок айлоб эди.

Борча ўғлонлари ёғи эдилар,
Борча султонлари боғи эдилар.

Бор эди ул аро айлаб тугён
Шоҳ Мўмин атоси Шоҳи Замон.

Кўрмайин атоларининг юзини,
Дер эдилар бори «Мўмин» сўзини.

Эмдиким хон қўли устун бўлди,
Дашти Хоразм черикдин тўлди,

Ваҳм бўлдики, Хуросонни олур,
Язду Кирмон била Кошонни олур.

Йиғилиб борчалари келдилар,
Ато ҳукми била иш килдилар.

LXXI

Кенгошиб ҳар сори илғор йиборгонлари

Йиғилиб келди эса яхши-ямон,
Кепаку арпаю бугдою самон,

Бир неча йиғлашиб ўлтурдилар,
Бир-бирин меҳр била кўрдилар.

Деди Мирзоки: «Будур Шоҳи Замон,
Борчангиздин улўғ улдур султон.

Манинг ўрнумда ани шоҳ қилинг,
Борчангиз онинг эшигига келинг.

Ҳар наким ул деса, андоқ қилингиз,
Мулкнинг маслаҳатини билингиз».

Борча зоҳирдо қилиб сўзни қабул,
Бўлдилар ботин аро асру малул.

Ҳар нечук бўлса, қурулди мажлис,
Келди беклар доғи бўлди мажлис.

Дедилар: «Фурсат ўтубон борадур,
Навбати давлат ўтубон борадур».

Келдилар кичик-улуғ мирзолар,
Ҳар бирининг бошида савдолар.

Шодмонлиғ била соғар туюли,
Неча хон қайғусидин ғам ютоли.

Қилоли тонг-ла кенгош яхши-ямон,
Ким бу кун бор ғанимат бу замон.

Чун бу сўзни дедилар ул беклар,
Солдилар айш сори йўл беклар.

Ўтубон борчалари ул сўзни,
Туттилар айш сўзига ўзни.

Ул кун ичку била ўтқордилар,
Маст ўлуб мажлисидин бордилар.

Тонгласи ёздилар, алқисса, хумор,
Бўлдилар борчалари бодагусор.

Бир неча ичтилар, аммо охир
Тундлук айлади Мирзо зоҳир,

Деди: «Ичмак била иш бутқучи йўқ,
Бордур Урганч иши асру ёвук.

Келингиз борча кенгош айлоголи,
Фикрнинг яхшисини сайлоголи».

Фикр этиб борчаси ўлтурдилар,
Сўзни бу ерга етқурдилар

Ким: «Бизнинг бирла эрур Хусравшоҳ,
Қочибон келди бизга гумроҳ.

Кундуз эли анго чоқар эдилар,
Унутиб борчани они дедилар.

Ҳам Ҳисор ила Бадахшон эли,
Кашаму Рустою Кўҳистон эли.

Анинг амрида эди ўттуз йил,
Ҳар қачон бўлса, анингдур ул эл.

Хон ўзи Кешу Хоразмдадур,
Чинсўфи бирла туруб размдадур.

Бор эмиш Қундуз аро Қанбарбий,
Ул эмиш Қундуз аро сарварбий.

Шоҳи Маҳмуд деган бир султон
Бор эмиш куллоридин ёш ўғлон.

Бор эмиш ул аро Сайид Ошиқ,
Нур бахш ўйлаки субҳи содиқ.

Бир-ики мингча киши бор эрмиш,
Ким ўшул қалъа ичига кирмиш.

Тутубон садрини ўлтурмишлар,
Анго ул ишни раво кўрмишлар.

Ёғиқиб аҳли Бадахшон доғи,
Халқи Фархору Кўҳистон доғи,

Бор эмиш андо Муҳаммад Кўрчи,
Хоми лингонда Муҳаммад Кўрчи.

Борса Қундуз тарафи Хусравшоҳ,
Бўлсалар эл келишидин огоҳ,

Анго ўзбакни тутуб берурлор,
Қалъаю мулкидин оюрлор.

Бўлса анинг кўмаки Шоҳи Замон,
Андоғи бекни килурлар вайрон.

Кирса Қундуз ичига Хусравшоҳ,
Қилса ўз манзилини жавлонгоҳ,

Ҳамза Султонға доғи ваҳм тушор,
Ваҳмдин хонға доғи ваҳм тушор.

Хон солур қалъайи Хоразмни бот,
Купору қилмос ўшул ерда сабот.

Чинсуфи фикридин ўлур озад,
Ахли Хоразм ҳам ўлурлар шод.

Хон бизинг сори таважжух қилмос,
Олмойин они бу сори келмос.

Чоржў доғи боқибдур хонға,
Ишлари асру ёқибдур хонға.

Бор эмиш андо Муҳаммад Солих,
Нур Саид ўғули бўлсун возиҳ.

Шоҳ Абулмўҳсин анго отлансун,
Бормаса ўзи навкар котлансун.

Беклари борчаси отлансунлор,
Отлониб борчаси қотлонсунлор.

Андаким бор эди бир элликча киши,
Зоҳиран бўлғусидур кочмоқ иши.

Чоржўдин ул этор бўлса фирор,
Шоҳ Абулмўҳсин ўтиб чопса Бухор,

Хон ўшул ерда туро олмос ҳеч,
Ушбу ишларни кўро олмос ҳеч».

Ушбу сўзлар чу муқаррар бўлди,
Нусрату фатҳ муяссар бўлди.

Сўз била тинди борининг кўнгли,
Гарчи толпинди борининг кўнгли.

Деди Мирзоки: «Келиб Хусравшоҳ
Бўлсун ушбу сўзимиздин огоҳ».

Келиб ул доғи бу сўзни билди,
Асру Мирзоға тавозе қилди.

Бир неча лоф этиб отлонди,
Ўз ишида юрубон қотлонди.

Бўлди ҳамроҳ анго Шоҳи Замон,
Юрудилар ул ики саргардон.

Чоржў сори Абулмўҳсин ҳам
Йибориб лашкарин ўлди хуррам.

Ким етиб олғусилардур филҳол,
Солиҳи зорни айлаб помол.

Ёралибек била Шайх Назар
Бошлабон келдилар андо лашкар.

Бор эди барча малашлар ҳамроҳ,
Борча Бехбуд киби номасиёҳ.

Чоржў халки билан сўзлашибон,
Вакту булжорларин кўзлашибон

Ики мингча киши жавшан аро фарк,
Етибон келдилар андоққим барк.

Қойториб эрди мани ҳазрати хон,
Чоржўй ичра эдим мен нодон.

Уч киши илгари ул лашкардин,
Солибон илгари йўл лашкардин,

Рост дарвозага чопкон бўлди,
Қопқочи қопқони ёпқон бўлди.

Ушбу ҳолатғача йўқ эрди хабар,
Манго ким қайдо етибдур лашкар.

Чун аларнинг келишини кўрдум,
Отлониб қопқо сори эврuldум.

Бир ўтуз-қирқча яхшию ямон
Бор эди, борчани кўрдум ҳайрон.

Дедим: «Эй дўстларим, ғам емангиз,
Яхшилик сўзидин ўзга демангиз.

Яхшилик бўлғусидур сизларга,
Давр эврuldғусидур сизларга.

Шукр хондек ийёмиз бор бизинг,
Бўлғуси фатҳу зафар ёр бизинг.

Борча парвона бўлунглар эмди,
Ёғи узра ўкулунглар эмди.

Ушбу сўзларни дегоч, яхши-ямон
Дедилар: «Хон йўлидадур бошу жон».

Юргушуб қалъа уза миндилор,
Урушуб қалъа уза миндилор.

Откулоб ёғини қайтордилор.
Қопқодин ёғини қойтордилор.

Чун қойитти ёғи эл келдилор,
Келибон борчаси йиғилдилор.

Юзбегиларга дедим: «Бор сўзум,
Айтайин хилват аро сизга ўзум».

Солиб оллимға борини филҳол,
Киюруб арк аро килдим помол.

Бир эв ичра борисини солдим,
Қулф этиб қўлға калидин олдим.

Чун улуғлар бориси беклонди,
Шаҳрнинг халки манго айлонди.

Ангача бўлди намози пешин,
Яна хасм ўлди хусумат ойин.

Йиғибон эвлар эшигини бори,
Келдилар разм қилурға кори.

Йиғибон шоҳу қамишни бисёр,
Келдилар борчаси чусту жаррор.

Ким келиб қалъаға ўт солғойлар,
Қалъани бу иш ила олғойлор.

Мингча яхши йигити сойлонибон,
Бир-бирига сўз ила айлонибон.

Ёпиниб тўраларин келдилор,
Ўт била ўзлари ёкилдилор.

Жар текурдумки: «Турунг келсунлор,
Килур ишларни бори килсунлор.

Копкоға еткуча отиб урмонг,
Андо еткондо боқиб турмонг».

Ушбу жар бирла боқиб турдилор,
Копкоға етгач, отиб урдилор.

Оллида тўра эди ёғининг,
Эғнида жиба эди ёғининг.

Бир йўли яхши-ямоним бирикиб,
Қалъа ичинда турубон эрикиб.

Баъзи копкоға еткон дамда,
Баъзиси тезлик эткон дамда,

Хок рез узра миниб турғонда,
Паҳлавонликдин дам урғонда

Бир йўли тош ила ўк отилди,
Шуйлаким бошта борин айтилди.

Қойсининг бошиға тегди тошим,
Зор йиғлоб деди: «Мунглуғ бошим».

Қойси бирнинг кўзига тегди ўкум,
Қойси бирнинг юзига тегди ўкум,

Қойсининг монглойи мажрух ўлди,
Қойси тош бирла боши эврулди.

Қойсининг ёниға ўлтурди ўк,
Бўлди ул ўк била ўлмакка ёвук.

Қойси болор била ёнчилди,
Қойсининг бағрига ўк санчилди.

Шом бўлғунча уруш килдилор,
Шом ул қалъадин айрилдилор.

Судраб олдилар ўлукларни бори,
Кўзларин солмадилар қалъа сори.

Чун ёниб кўшлариға бордилор,
Бир-бирининг кўшин ахтардилор.

Ўлган одамға бәсе сон йўқ эди,
Ул черикнинг кўпида жон йўқ эди.

Чун букун ўлди алар иши бу тавр,
Тонг-ла айланди яна чарх ила давр.

Солдилар бир неча нақбкори,
Истабон нақбчилардин бори.

Дедилар бандага дамсозларим,
Кичкиришларда ҳамовозларим:

«Ким анинг нақбиға ўтру биз ҳам,
Козоли жарлар асру маҳкам».

Мен дедим: «Бу сўз эмас, ишни билинг,
Мен дегон ишда бори жаҳд килинг.

Сахар ўлғоч бўлунгуз арбада соз,
Бўлунгуз тошто шужоат пардоз.

Нақб ичра кишисин ўлтурунгуз,
Бошларини қошима еткурунгуз.

Ким бу ишни қилур бўлса бу кеча,
Борчадин айрилуз ўлса бу кеча,

Мен анинг ўтулини хонға дейин,
Балки Хоразмдоғи жонға дейин».

Бир йигит дедики: «Мен борурмен,
Нақбчи жонини ахторурмен».

Чун бу сўзни деди ул бир нечалар,
Дедилар: «Кўп юрумиш биз кечалар».

Дедилар: «Бороли анинг била биз,
Лек хон оллида сиз арз этингиз».

Чиқтилар ўнча киши вақти сахар,
Солдилар нақбчилар сори гузар,

Борчасининг бошини кестилар,
Келтуруб бошларини остилар.

Накбчилар бошини келтурғоч,
Банданинг оллиға-ўқ еткурғоч,

Шодиёна чолингиз, деб турдум,
Ёвға они солингиз, деб турдум.

Шодиёга ул аро чолғочдин,
Қалъадин халқ товуш олғочдин,

Қўзғолиб борчаси ўйғондилор,
Ўзларига бори тўлғондилор.

Тонгласи бир кишини элчи килиб,
Қалъанинг эшигига борча келиб,

Дедилар: «Сен Чигатой эли сен,
Ушбу ерда Чигатой хайли сен.

На деб ўзбак била ёвар бўлдунг?
Хонга бу янглиғ чокар бўлдунг?»

Мен дедим: «Сенга жавобим ўқтур,
Мундин ўзга баса сўзум йўқтур.

Жаврунгиздин отам ўлди нетойин,
Бошима кайғу ўқулди нетойин?

Мен отом кони учун котлономен,
Мен ўзум жони (м) учун котлономен».

Отиб урдум бирисининг қўлиға,
Йибориб они отомнинг йўлиға.

Чун бу сўз бўлди аларға маълум,
Бўлдилар қалъаларидин махрум.

Тонгласи етти Бухоро черики,
Ҳазрати хони дилоро черики,

Чун черикнинг хабарин олдилор,
Мавждек сув уза чайқолдилор.

Кўчтилар ваҳм била ул лашкар,
Қилдилар Марв диёрига сафар.

Хон черики доғи хушҳол бори,
Ёқолин юруди Хоразм сори.

LXXII

Хусравшоҳ Қундузга бориб имом-уз-замон қили- чиға учроғони

Бу бўлак чун қойитиб бордилор,
Ишларини айтиб бордилор.

Бўлди мирзолари бисёр малул,
Пиру барнолари бисёр малул.

Дедилар: «Эмди бу жузви иштур,
Чоржўлик била не сончиштур?!

Кўроли ким не қилур Хусравшоҳ,
Ким анго Шоҳи Замондур ҳамроҳ».

Ул замондинки ёғи эрди ёвук,
Бир-ики ой ўтуб эрди ёвук,

Ким биров келди Бухоро соридин,
Шаҳри маъмури дилоро соридин,

Дедиким: «Шоҳи Замон Балх сори
Келмиш асҳоб ила аҳбоби бори.

Бор эмиш Шоҳи Замонга ҳамроҳ,
Балхнинг мулки сори Хусравшоҳ.

Киши келмиш анго Қундуз соридин,
Йўл очилмиш анго Қундуз соридин.

Сўзлари буки, юруб Хусравшоҳ,
Келсун ўзбакни қилмай огоҳ.

Биз тутуб борчаларин топшуроли,
Ямону яхши борин топшуроли».

Чун бу сўз келди равон Хусравшоҳ
Айлади Шоҳи Замонин огоҳ.

Деди: «Сиз мунда турунг, мен боройин,
Андоғи халқни бир ахторойин.

Борди ушбу сўз ила ул гумрох,
Яъни ул хирси лаин — Хусравшоҳ.

Аввало, солди йўлин Бағлонға,
Бабунахчир ила Кўҳистонға.

Боқти ул эл анго яхшию ямон,
Бўлдилар анго мутеъи фармон.

Андин ўзгоч анго боқти Норин,
Дедиким: «Фатҳ қилурмен борин».

Ишкамиш эли тақи келдилор,
Жон била хидматини қилдилор.

Хостнинг эллари ҳам жон бирла,
Келдилар оллиға аён бирла.

Кашаму Фархору Кўҳистон борча,
Роғу Ростову Бадахшон борча.

Келдилар борча анинг хидматиға,
Бандалик арз қилиб ҳазратиға.

Хост мулкида кўюб партални,
Бир неча носарайи муҳмални,

Ўзи беш минг киши бирла келди,
Қундуз эшигида маъво қилди.

Деди Қанбарбию Саййид Ошиқ:
«Ким бу ҳолатда уруштур лойиқ.

Қальанинг эли муҳолифдурлар,
Биздин ул эл бори хоифдурлар.

Қальанинг ичида не ўлтуроли,
Тошқори тенгри не деса кўроли.

Мингча яхши йигитимиз бордур,
Кўнгил истар соғитимиз бордур.

Сигиниб ҳазрати хон давлатиға,
Тоёниб борча анинг химматиға.

Хасм ила тонг бошида ёнчишали,
Сўнгаку букда била сончишали».

Ҳамза Султонға доғи борди хабар:
«Келар андин доғи бизга лашкар».

Ушбу сўзда эдиларким, ногоҳ,
Фатҳ келди анго нусрат ҳамроҳ,

Дедилар: «Етти Муталлиб Султоғ,
Ҳамза Султонға халаф, балким жон.

Етти юз сойи киши ҳамроҳ анго,
Учрабон давлати ногоҳ анго».

Чун етиб келди Муталлиб Султон,
Чиктилар ўтру анго яхши-ямон.

Кўрдилар борча анинг дийдорин,
Эшитиб рухфизо гуфторин,

Дедилар: «Эмди туруш йўқтур ҳеч,
Чорае ғайри уруш йўқтур ҳеч».

Ушбу сўз бирла бори чиктилар,
Хасмини зўр била йиктилар.

Хасмнинг оллида Аҳмад Қосим
Бор эдию анго ҳамдам Шерам.

Ул иков андо қаровул эдилор,
Бу чиқишни чу аларға дедилор,

Чопишиб беклорига бордилор,
Ямону яхши бори бордилор.

Дедилар: «Ёғи етишти ёсонинг,
Ёсониб разм этордин ўсонинг.

Зирехин кийди равон Хусравшоҳ,
Топибон жон ичидин юз минг оҳ.

Черики доғи ёсондилор бот,
Хеч кимда йўқ эди сабру сабот.

Ёсониб турдилор ул хайл аммо,
Бокмоди давлат алорға аммо.

Хон черики чопишиб чиқтилар,
Бир-бирини топишиб чиқтилар.

Икки султон эди ул лашкар аро,
Ики бошлиқ бек эди сарғавго.

Бири Саййид эди, бири Қанбар,
Зўрбахш икколасиға Ҳайдар.

Икки султонни олиб турдилор,
Ваҳм сўзини солиб турдилор.

Кўрдилор хасм ясолин тайёр,
Лек қочмоққа ясоли тайёр,

Ики султонни ики бек бошлоб,
Сўнг қолурдек кишиларни тошлоб,

Чоптилар хасми сияхрўз сори,
Хасмни бости сипаҳ гардлори.

Гард ичинда бир-ики айлонғоч,
Беклар ўзи юрубон котлонғоч,

Тура олмай юруди Хусравшоҳ,
Бўлди хоннинг хотиридин огоҳ.

Лек ул размда Аҳмад Қосим
Ким, қариндош эдию ҳам ходим,

Кўп уруш қилди вале охири қор,
Бўлди Қанбарбек ўкидин афғор.

Борди ўқнинг учида Шерам ҳам,
Чиқти ул доғи жаҳондин беғам.

Черики қолди аёғ остида,
Борчаси дард ила доғ остида.

Ҳеч ким бўлмади ул ерда халос,
Бўлдилар кўпроқ эли қатлға хос.

Лек топилмади ҳеч ул гумроҳ,
Ким отодилар ани Хусравшоҳ.

Окибат қилдилар они пайдо,
Ёшунуб турғонидо жангал аро.

Хирс эди чангал аро бўлса, не айб?
Чангал ул хирс била тўлса, не айб?

Тутубон чун они келтурдилар,
Тўралар оллиға еткурдилар.

Ойириб бошини тандин филҳол,
Қилдилар бойри қазоқлар помол.

Ани чун ерига еткурдилар,
Етти юз навқарин ўлтурдилар.

Қирдилар борча муҳолифларни,
Тердилар борча муҳолифларни.

Қўймадилар ёғининг осорин,
Қирдилар тиғ ила ҳосил борин.

Олдилар ўлжа қилиб молларин,
Бу дегандек қилиб аҳволларин.

Танадин бошини ойирдилар,
Хон қошиға йибора бердилар.

Ўтти анинг боши Хоразм сори,
Мулки пурфитнаи пурразм сори.

Мен кўруб они бу сори келдим,
Сени бу ишдин воқиф қилдим.

Дедим: «Эй қосиди фархунда хабар,
Хушхабар бўл, солай оғзингга шакар».

Шод бўлдум бу хабардин бисёр,
Қолмади кўнглум аро ҳеч озор.

LXXIII

Хусравшоҳнинг боши Хоразмға еткони

Чун анинг боши етишти Хоразм,
Хон деди: «Кимки қилур бизго разм,

Билки охир боши мундоқ кесилур,
Йўлчилар оти ёнидин осилур.

Чинсўфиға ойитингиз, билсун,
Ўз бошининг яроғини қилсун!»

Чинсўфиға чу бу сўзлар етти,
Туркмон жаҳли била ойитти:

«Ҳар на бошимға ёзибтур тақдир,
Кўрмойин они манго йўк тадбир.

То бошим бор, уруш қилғумдур,
Хонға бисёр туруш қилғумдур!»

Чун бу сўзларни деди Чинсўфи,
Жаҳл сори дориди Чинсўфи.

Хон яна айлади элга фармон:
«Ким уруш фикрин этингиз яксон!

Ушбу соатғачаким Хусравшоҳ
Бош қўюб эл-улуси бўли табоҳ.

Кўп уруш айлоб эди Чинсўфи,
Элга етиб эди лофу луфи».

LXXIV

Чинсўфининг шабихун чиққони

Бир уруш ул эдиким ногоҳ,
Тун ёримида бўлубон гумроҳ,

Хон сипоҳиға шабихун урди,
Ўзини эл ичиги еткурди.

Яхшилар борди Кўкалтош андо,
Айлоди ўз ишини фош андо.

Юсуф отлик эди найман элидин,
Ул Кўкалтош эди хон элидин.

Ўзга наймонлори ҳам бор эрди,
Бужук ул тунда анго ёр эрди.

Нурмуҳаммад иниси ҳам бисёр
Бўлди ул тун ичида коргузор.

Ким кўрунди алорнинг кўзига,
Урдилар ўқ кўзига, ё юзига.

Кўп кишиларни йиқо урдилор,
Хандақ ичида тико урдилор.

LXXV

Чинсўфи кўрғонидин чиқиб, тошқори уруш қилғони

Бир уруши буки, хони даврон,
Отлониб эрдию икки султон,

Қочув боғлорға ҳаваснок эдилар,
Ул сабабдин яқоға доридилар.

Борча беклар тақи бориб эдилар,
Хон била яқоға дориб эдилар.

Ким чиқа келди ўзи Чинсўфи,
Ўз ишин қилди ўзи Чинсўфи.

Икки минг чоғли яёғ оллида,
Борча аёни адоғ оллида,

Дамлашиб борчалари сурдилар,
Мўлжор устиға етиб турдилар.

Ул келишни кўрубон яхши-ямон,
Бўлубон жиба билан саргардон,

Ҳар нечук бўлса йиғилдилар халқ,
Анинг ўтрусиға келдилар халқ.

Юзига ўқ отиша турдилар,
Ўқларини анго еткурдилар.

Бор эди ул арода Ёвэмган,
Айлади ўзини ғарқи жавшан.

Югуриб борча кишидин ўзди,
Борча элга ишини кўргузди.

Бир кишининг бошига солди қилич,
Яна бирнинг қошиға солди қилич,

Ким бир ўқ дориди анинг кўзига,
Қон югурди базе кўзу юзига.

Туркмонлар базе югруштилар,
Ўнча мардак анго ёпуштилар.

Судраб элтурда ани айлаб изо,
Чопти боши уза Шайхим Мирзо.

Ким чабон эрди Шабонийхонга,
Хам қариндош, ҳар неки султонға.

Ул чопиб бир нечани қилди адам,
Айлади тиг ила қўлларни қалам.

Туркмонлар котидин қочтилар,
Юзига фатҳ гулин очтилар.

Берибон мағфар ила жавшанни,
Ул халос айлади Ёвэмганни.

Анғоча иш бошиға хон етти,
Ўз қулиға базе султон етти.

Хон ўзи чопти аларға ўтру,
Яхшилар чопти ўшул кун асру.

Неча жоҳилни отибон урди,
Нусрату фатҳ самандин сурди.

Хонни ул навъи кўруб яхши-ямон,
Қилдилар борча жалодатни аён.

Тўктилар ўқни ёғининг бошиға,
Юрудилар боёғининг бошиға.

Чун хужум айлади ислом эли,
Тортиниб турди бaсе хасм эли.

Чинсўфи била Адоғ эли тамом
Ётибон хайдақ аро тутти мақом.

Судралиб шаҳрға кирди ўзи,
Водийи қаҳрға кирди ўзи.

Туркмоннинг қўл-аёғи борча,
Бурнию оғзи, дудоғи борча,

Хам қилич бирла чопилиб эрди,
Қонлари ерга сочилиб эрди.

Хам бўлуб эрдилар ўқдин афғор,
Ёндилар борчалари қалъаға зор.

Кўп кишиси тақи ул кун ўлди,
Дегосенким адоқ ул кун бўлди.

Чун алар қалъа сори ёндилар,
Хасрат ўти била ўртондилар.

Хон тақи ўрдоға тушти хушҳол,
Қилибон хасмни андоқ помол.

Чун сабоҳ ўлди йиғилди беклар,
Хон эшиги сори келди беклар,

Дедилар эрта-кеча жов чиқадур,
Черик анго югуруб толиқадур.

Чун уруш қалъаға лойиқ эрмас,
Кишимиз қалъа ичиға кирмас.

Лойиқ улдурки бори эл йиғилиб,
Қалъанинг давриға филҳол келиб,

Борча тўшлук-тўшидин том уруб,
Ўзларининг ерини борча кўруб,

Нозанин қалъае ўстургойлар,
Тинчлик оламини кўргойлар.

Бу кенгаш чунки ароға келди,
Хон доғи ушмунга фармон килди.

Яна бир қалъа бино қилдилар,
Хасм дардиға даво қилдилар.

Қалъани чунки кўпорди лашкар,
Ўзга тинч ўлтуро борди лашкар.

Кўчлар бирла соғинлар келди,
Қалъадин халқ тамоша килди.

Тошқори бўлди фаровон неъмат,
Ичкари бўлди фаровон захмат.

Ёз очилдию баҳор ўлди яна,
Сут ила борча черик тўлди яна.

Бўлди юғроту кимиз бас бисёр,
Бўлди айш қалъа элига душвор.

Кўчлар келди соғинлар била,
Эл фараҳ қилди соғинлар била.

Отға ўт бўлдию элга айрон,
Ичкари бор эдилар эл ҳайрон.

Ҳеч ёндин йўқ аларға уммед,
Меҳнати тушти аларға жовид.

Йиғилиб Чинсўфиға бордилар,
Йиғлабон, бир неча ёлбордилар.

Дедилар: «Оч бўлиб биз нетоли?
Дарду ғам бирла тўлуб биз нетоли?»

Олти ой бўлдики кўрғон ичида,
Бор бизинг меҳнатимиз жон ичида».

Чун бу сўзни дедилар ул фуқаро,
Қилиб онинг қошида вовайло,

Қахр этиб бир нечасин ўлтурди,
Ваҳмдин жарли улусдек турди.

Ўзга кўрғонда ўла бошлади эл,
Ит этига ўкула бошлади эл.

Эшаку ит эти дору бўлди,
Давр кўрғонда бу тавр эврулди.

Муътамад яхши кишилар дедилар:
«Ким халойиқ этини ҳам едилар.

Икки ой халки ўла қолдилар,
Лоладек борча сўла қолдилар».

Чинсўфи чун муни кўрди ночор,
Деди оч элга: «Бу кўрғондин бор!»

Чун бу сўзларни деди ул жоҳил,
Бўлди мақсуд ул элга ҳосил.

Отланиб қопқода ўзи турди,
Калъадин оч улусни сурди.

Икки-уч минг киши чикди андин,
Шаҳри Хоразм деган кўрғондин.

Хон кўруб ул кишиларни ул тавр,
Дедиким: «Ўтти бу эл жониға жавр.

Берингиз ош буларға бисёр,
Айланг асбобларини тайёр».

Эл чу хон марҳаматин кўрдилар,
Хонға таҳмид қила турдилар.

Калъадин доғи тушо бошлоди эл,
Ўзларин хон сари-ўқ тошлоди эл.

Ҳам Ҳазорасп эли боқтилар,
Айшнинг машъаласин ёқтилар.

Ҳам кириб Хевак улуси хонға,
Сундилар бошларини фармонға.

Гарчи бор эрди фароғат хонға,
Гарчи ёр эрди фароғат хонға,

Лек бисёр иссиғ эди ҳаво,
Дўзахе айлаб эди они худо.

Пашшаси бор эди асру бисёр,
Нишидин борча халойиқ, афғор.

Пашшаси ҳар бири бир занбўри,
Унлари замзамайи танбўри.

Кимда-ким йўқ эди пашшахона,
Пашша дардидин энди девона,

Пашшасидин эл эдилар бемор,
Кивакидин бисе отлар афғор.

Бўлдилар халқ бисе бетокат,
Кўрдилар пашшадин асру захмат.

Дедилар: «Қолмади холи эмди,
Уруш айларга мажоли эмди».

Арз этиб хонга бу сўзни бори эл,
Кўйдилар размга юзни бори эл.

Хон деди: «Чун уруш айлар бўлдук,
Қалъанинг теғрасига эврулдук,

Ётмасун уч кеча-кундузгача эл,
Сўно турсун бисе кўрғон сори эл.

Болтаю кирки била борсунлар,
Қотлониб тенгрига ёлборсунлар.

Шотулук шотусун олуб борсун,
Тўрасин оллига солиб борсун!»

Чун бу ҳукм айлади хони аъзам,
Бўлди дилғир халойиқи хуррам.

Тонг бошида бори югруштилар,
Югрушуб қалъага ёпуштилар.

Кирди хандакнинг ичига ўзи хон,
Юруди халқ била ҳар султон.

Калъанинг томларини қовладилар,
Болтаю кирки била ҳовладилар.

Шоқзода Темур этгач жавлон,
Навқари қалъани қилди вайрон.

Ўқ отим ерни бузиб солдилар,
Шодиёна куйини чойдилар.

Хисрави оқибат андеш Убайд,
Балки шоҳаншаҳи дарвеш Убайд

Ўзи бошлаб черикини келди,
Қилур иштин баса ўзи қилди.

Ўнг қўлида Ўрус эрди сардор,
Олмачук ҳам анго бор эрди ёр.

Бошлабон сўнг қўли этти жавлон
Пахлавон Оқмуҳаммад ўғлон.

Ёсоди ёнида Шайким Мирзо,
Ул доғи айлади асру гавго.

Буздилар томини тўшлук-тўшидин,
Қилмайин ваҳм онинг урушидин.

Хон ўзи хандақ ичинда маскан
Туштию, қилди ўшул ерни ватан.

Жанвафо ўнг қўлида жавлонсоз,
Айлади жони била разм оғоз.

Сўл қўлида ёсониб келди Кўпак,
Тенгрисига тоёниб келди Кўпак.

Ўнгу сўл беклари борча ҳосил,
Туттилар хандақ ичинда манзил.

Шом бўлгунча уруш қилдилар,
Шом бўлгоч бори йиғрилдилар.

Чинсўфи тинмади ўзи бир дам,
Айлади раҳналарин мустаҳкам.

Киргали кўймади хон лашкарини,
Яролиғ айлади ул аскарини.

Лек хандақдин ўзи чикмади хон,
Хон дағи андо эди, ҳам султон.

Кечкурун ҳам ёқибон машъалалар,
Туздилар разм учун силсилалар.

Хасм бирла отиша турдилар,
То саҳар навбатини урдилар.

Ҳосилан ул кеча-кундуз ул хон
Турди хандақ аро айлаб жавлон.

Черики доғи ёно олмадилар,
Размда бир-биридин қолмадилар.

Нечаким жангу жадол айладилар,
Нечаким ҳарбу китол айладилар,

Бўлдуро олмадилар разм била,
Киши нетсун баса Хоразм била.

Оқибат хонға дариди бир ўк,
Суё ўтти баса қошиға ёвук.

Нозанин оразиға оқди қон,
Бўлди гулгул газабидин ул хон.

Жидду жаҳд айлади бисёр, аммо
Бермади қалъани ул вақти худо.

Дамға мавқуф эди қалъа иши,
Лек билмас эди ул дамни киши.

Уч кеча-кундузи ўткандин сўнг,
Ёнди хону сўнгидин сўл била ўнг.

Борча эл қўшлариға бордилар,
Борча қўнушлариға бордилар.

Гарчи олинмади ул дам кўрган,
Лек хон қаҳридин ўлди вайрон.

Эли бисёр тушо бошлодилор,
Жибаликлор бўйини тошлодилор.

Дедилар: «Қолмади озук асло,
Бўлди Чинсўфи озуксиз расво.

На қаро бор бу соат, на тавор,
Қолмади қалъа ичинда жондор.

Едилар ёшгина ўғлонларни,
Жуъдин кутқарибон жонларни.

Ўзга бисёр тушуб кўрғондин,
Топтилар лутфу иноят хондин.

Яна бир ой бу янглиғ ўтти,
Чинсўфи қалъани маҳкам тутти.

Бир саҳар хони вилоятпеша,
Айлади қалъа ишин андеша,

Дедиким: «Вакт бўлубтур эмди,
Чинсўфи қони тўлубтур эмди.

Жар юруттики, ёсонсун лашқар,
Ким эрур яхши-ямон вақти саҳар.

Чун юрутти жарини лашқар аро,
Хони одил дили лашқар аро.

Бўлдилар барча мукамал филхол,
Қалъани айлагали деб помол.

Ёсониб келди ўзи хони далер,
Айлади ҳамла ўшул навки шер.

Бўлди султонлари ҳам жавлонсоз,
Бўлди ўғлонлари ҳам жавлонсоз.

Пахлавонлар кўюбон шотуни
Сокладилар бориси кобуни.

Саҳар-ўк қалъа уза миндилар,
Минибон қалъа уза тиндилар.

Туркмонлар уруша олмадилар,
Хон қошинда туруша олмадилар.

Лек нусрат келибон хон сори,
Туркмон мунҳазам ўлди бори.

Бир неча чоңқулошиб турдилар,
Бир неча отқулошиб турдилар.

Чинсўфи арки ичинда гофил,
Жаҳлнинг бодасидин лояъқил,

Сурон уни била бўлди бедор,
Кўрди жони аро юз минг озор.

Отланиб чиқти уруш айлар учун,
Қотланиб чиқти уруш айлар учун,

Лек ул вақт бизинг эл бисёр,
Туркмонни қилиб эрдилар зор.

Борчадин бурно Темурхон ўғли,
Ҳазрати хоннинг Султон ўғли

Кўлини қалъага солиб эрди,
Балки ул қалъани олиб эрди.

Чинсўфи чун бу алоло кўрди,
Ташки кўрғонда бу гавғо кўрди.

Деди арк ичра солай ўзумни,
Кўрсатай арк аро (бу) юзимни.

Койитиб арк сори борғонда,
Туркмон қавмига ёлборғонда,

Ки чаккосига отиб урди биров,
Они ул қолға еткурди биров.

Отидин учтию яроб кетти,
Йироди, лек ерига етти.

Чинсўфи иши чу андоқ бўлди,
Шаҳри Хоразм черикдин тўлди.

Қалъа чун ўзбак ила тўлди тамом,
Туркмон юзи қаро бўлди тамом.

Қирдилар борчасини ит янглиғ,
Қойси онгсиз эди, қойси онглиғ.

Туркмондин чи сиғору чи қибор
Қолмади қалъа ичинда дайёр.

«Шодиёна чалингиз», — деди хон,
Шодиёна била тўлди даврон.

Хон амон берди раиятларға,
Учрадилар бори давлатларға.

Хон ўшул қалъани олғон соат,
Бор эди халққа вақти роҳат.

Субҳи одина зухур этти бу фатҳ,
Қўзғудин зангни дур этти бу фатҳ.

Еткурай арзға сўзни мижмал,
Бор эди шаҳри рабиалаввал.

Ҳам йигирма бир эди ул ойдин,
Ёйилиб эрди жаҳонға ойдин.

Ҳазрати хон атоси Булхайр
Айлагондур баче Хоразмни сайр.

Чун бу Хоразмға қўл солғондур,
Ушбу ой ичра келиб олғондур.

Бор эмиш ойдин ойи покзамир,
Ул маҳал доғи йигирма доғи бир.

Субҳи одина кириб шаҳрға хон
Хутбасин шул кун ўқумиш даврон.

Олло, олло, не ажаб ишдур бу?
Ушбу иш асру ажабдур, асру.

Чун худо берди бу нусратни анго,
Ҳамнишин қилди саодатни анго.

Ўзи тахти сори келди хуррам,
Кўнгли Хоразм соридин беғам.

Солди Хоразмға кўнғиротларин,
Чикориб эл ичида отларин.

Ўзи чун давлат ила тушти Бухор,
Айлади элга мурувват изҳор.

Дўстнинг кўнглини хушхол этти,
Хасмнинг бошини помол этти.

LXXVI

**Бениёз подшоҳ даргоҳида ниёз юзидин муножот
қилмоқ ва ҳазрати имом-уз-замон давлатининг
рўз афзунлигин тиламоқ**

Эй зафар йўлини очқон, тенгрим!
Шодлиқ эшикини очқон, тенгрим!

Хонға чун мунча иноят қилдинг,
Хотирин мунча риоят қилдинг.

Айладинг лутф анго Туркистонни,
Яъниким Ясси била Суронни.

Хожа Аҳмад Яссавийға они
Айладинг ҳамдаму ёри жони.

Келтурубон они Туркистондин,
Хотирин жам қилиб ул ёндин.

Қилдинг алтоф Самарқанду Бухор,
Бердинг ул хонға бу ерларда қарор.

Тошканд элини ҳам лутф эттинг,
Життанинг хайлини ҳам лутф эттинг.

Андижон кишварини ҳам бердинг,
Борча хонлардин они ойирдинг.

Ҳам Ҳисор элини қилдинг инъом,
Ҳам Бадахшон аро бердинг инъом.

Бу сари Кундуз улусин бердинг,
Ушбу элларни анго ойирдинг.

Эмди Хоразмни ҳам бердинг анго,
Мани девона не дей эмди санго.

Караминг бирла Хуросонни ҳам,
Язду Бағдоду Сифоҳонни ҳам.

Миср ила Шомни бергил анго,
Ўфкалармен йўқ эса, банда санго.

Бу вилоётки қилдим тафсил,
Мулкатингда надур, эй ҳайи жалил.

Тиласанг шаръи набига равнақ,
Мунго бер борчасин, эй ҳазрати ҳақ.

Ким ўзи бор шариатпарвар,
Шариатда тариқатгустар.

Ҳам тариқатда ҳақиқатни билур,
Ҳам ҳақиқат йўлида сайр қилур.

Кўрсатиб сен чун анго меҳнати умр,
Умр бергил ангою лаззати умр.

«Шайбонийнома» достонида киши исмлари кўрсатгичи

Абубакр, Умар, Усмон, Хайдар — Дин аҳли орасида «чорёрлар» деб аталган дастлабки 4 халифа

Бири Бубакрдуру бири Умар,
Бири Усмондуру бири Хайдар.

Абукач — Шайбонийконнинг ишончли амалдорларидан бирининг исми

Абукач эрди лна бир сардор,
Ичкисининг ичида коргузор.

Абулмўҳсин — Темурий шохзодаларидан бири.

Чун бу сўз етти Абулмўҳсинга,
Асру кор этти Абулмўҳсинга.

Абдулхайр (1412—1468) — Тарихда кўчманчи ўзбеклар давлати номи билан аталган феодал давлат асосчиси. Тура (Фарбий. Сибирь) хони

Хон Абулхайрга фарзанд эрур,
Жоҳининг шоҳига пайванд эрур.

Алачакон — Мўғул хонларидан

Қойси дер эрди Алачаконин,
Тушуриб ерга тўкойин конин.

Аҳмадбек — Тошкентдаги мўғул хонларидан бири Хоникахоннинг ўғли

Чиксун Аҳмадбегингиз кўргондин.

Бек Телба — асли исми **Остон**. Андижон ҳокими **Танбалнинг** иниси.

Телба отлик оғоси Танбалнинг,
Остон отлик оғоси Танбалнинг.

Бехбуд — Хивалик амалдорлардан бири

Тузди Бехбуд ила ойини тифок.

Бобур (1483—1530) — Захириддин Мухаммад Бобур ўзбек шоири ва олими, давлат арбоби ва лашкарбоши. Андижон вилояти ҳокими Умаршайх Мирзонинг ўғли, Темурнинг панневараси

Борча Бобурга бўлубон мойил,
Бўлдилар қуллик этарда яқдил.

Бовбак — Шайбонийхон бекларидан

Бовбак ҳам бор эди асру бек,
Ул доғи бор эди бир Рустамдек.

Бойсунғур, Султон Масъуд — Темурий ҳукмдорлари

Бойсунғур била Султон Масъуд,
Чикориб эрдилар ул элдин дуд.

Боқи Тархон — Мирдарвеш Мухаммад Тархоннинг ўғли. Темурий ҳукмдорларидан

Ким эди Боқи Тархон, билингиз,
Билибон кисса бошиға келингиз.

Буали — бу ерда шоир Шайбонийхонни ақлда замонасининг **Буалиси** — Абу Али Ибни Синоси сифатида кўрсатмоқчи

Ақл ила Бу Алии асрдур ул.

Булмакорим — Самарқанд шахри шайхул-исломи

Булмакорим отию атвори,
Нописандидаву ноҳуш бори.

Валибек — Хатлон ҳокими.

Валибекни тилотиб Хатлондин.

Вомиқ — «Вомиқ ва Узро» достони қаҳрамони

Атодинг ишқ аро отин Вомиқ,
Бўлди дунёда муқаррар ошиқ.

Довуд — Пайғамбарлаштирилган тарихий шахс. Яҳудий ва христиан диний адабиётларида Давид номи билан маълум бўлган. Тарихий маълумотларга кўра у милoddан аввалги асрларда Исроил ва Иудеяни бирлаштириб, ягона яҳудий давлати тузган ҳукмдор.

Зирих ишларда эрур ул Довуд,
Руҳи Довудни айлар хушнуд.

Жаҳонгир — Хўжанд ҳукмдори, теурий амалдорларидан

Гар онинг оти Жаҳонгир эрур,
Шеваси кобили таҳрир эрур.

Жонвафобий — Шайбонийхон амалдорларидан бири

Жонвафобий мени кўргач филхол
Кўрушуб айлади ёрона мақол.

Жонибек Султон — Шайбонийхон авлодларидан, лашкарбоши

Басе борсун Жонибек Султон ҳам,
Ўзининг лашкаридин аён ҳам.

З у н н у н — Бохтарлик амалдор, теурийлардан

Бохтардин тақи Зуннун келди.

К у м у ш — Алачахоннинг хотинларидан бири

Кумуш эрди яна бирнинг оти.

Кужум Султон — Шайбонийлардан. Шайбонийхон Туркистонни унга тақдим этган

Сўз етишгач басе Туркистонга,
Айлади лутф Кужум Султонга.

Кўпак Қўшчи — Шайбонийхоннинг яқин кишиларидан бири

Анго пайваста Кўпак Қўшчи ҳам.

Латиф Бахши — Ҳиротлик амалдор, шоир ва ҳофиз

Ҳиридин келди Латиф Бахши

Лайли, Мажнун — «Хамса» дostonларининг машҳур қаҳрамонлари

Қойи хушдил, қойи маҳзун бўлди,
Қойи Лайли, қойи Мажнун бўлди

Маҳди Султон, Севинчик Султон — Шайбонийхоннинг яқин кишилари

Ул икиким юрудилар ул ён,
Бўлди Маҳди ва Севинчик Султон

Маҳмуд Султон — Шайбонийхоннинг яқин кишиларидан бири

Борди Маҳмуд деган султон ҳам,
Ки Бухор аҳлини қилгай хуррам

Мирзо — бу ерда Султон Ҳусайн Бойқаро (1438—1506) назарда тутилади. Ҳусайн Бойқаро Хуросон ҳокими, шоир, темурийлар авлодидан бўлиб, Умаршайх мирзонинг эвараси.

Ҳиридин келса улуғ Мирзомиз,
Кўб йиғин қилса, улуғ Мирзомиз

Мулло Абдурахим — Шайбонийхон амалдорларидан

Отини банда десам ҳайи қадим,
Соладур қўнғлумаким бор Раҳим,

Мухаммад Солиҳ — «Шайбонийнома» дostonи муаллифи. Унинг отаси Нурсайдбек Темурийлардан Улуғбек, Жўги Мирзо ва Абу Саиб саройларида эътиборли амирлардан бўлган, кейинги вақтларда Хоразм ҳокими эди

Лақаби Солиҳу ўзи толиҳ,
Нурсайд ўғли Мухаммад Солиҳ

Мухаммад Шайбоний (1451—1510) — Абулхайрхоннинг невараси, шайбонийлар сулосаси асосчиси

Тенгрининг сояси Шайбонийхон,
Ким ани қўйди халифа раҳмон

Ғайбдин оти Муҳаммад бўлди,
Қобили давлати сарманд бўлди

Муҳаммад Ҳусайн — Хоникахоннинг кўёви, Ҳратепа ҳокими

Отидин ким тўлуб эрди кавнайи,
Муттасил эрди Муҳаммадга Ҳусайн

Олтун — Алачахоннинг севиқли хотинларидан бири

Бирисини оти Олтун эрди

Олмачук — Шайбонийхоннинг қўшин бошлиқларидан бири

Олмачук эрди ўшул хайлидин

Окмуҳаммад — Шайбонийлар авлодидан. Унинг қўшин бошлиқларидан бири

Ул черик сўнгида истаб майдон,
Бор эди Окмуҳаммад султон

Саидахмад — Қўнғирот уруғи бошлиқларидан

Нақду вақт Саидахмад қўнғирот

Санжар — беклардан

Санжар отлик бекни қўшди анго

Султон Аҳмад — Темурий мирзозодалардан

Шаҳи кай мартаба Султон Аҳмад,
Ким анго ёр эди бахти сармад

Султон Маҳмуд — Шайбонийхоннинг иниси, қўшин бошлиқларидан бири

Лек султони Бухоро Маҳмуд,
Оғаси қўнғилин ўзидин хушнуд

Султонали Мирзо — теурийлардан, Самарқанд ҳокими

Ул замон шаҳри Самарқанд аро,
Бўлди Султонали отлик мирзо

Танбал — Андижонлик, Бобур авлодларидан

Иттифок айлади Танбал ҳам анго

Темур (1336—1405) — Амир Темур ёки Темурланг. Ўрта Осиёнинг йирик феодак давлат арбоби, саркарда, теурийлар сулоласи асосчиси

Давлати оли Темур кеткусидур,
Навбат ўзга кишига еткусидур

Умарбек — Балх шаҳри ҳокими

Балхдин келди Умарбек бошлаб

Узро — «Вомик ва Узро» асарининг қаҳрамони, гўзал, севгида садоқатли аёл.

Қойсини ҳусн ила Узро килдинг,
Қойсини ишқ аро шайдо килдинг

Урусхон (Урусбек) — Шайбонийхоннинг жанговар бекларидан бири

Яна бири Урусхон дерлар,
Разм аро Рустами дoston дерлар

Фарход — Шарқ халқлари адабиётида, айниқса, Навоийнинг «Фарход ва Ширин» достонида севгида садоқати, меҳнат ва матонатда эса тенги йўқ қаҳрамон

Қойсини ишқ ила Фарход эттинг,
Хотирин дард била шод эттинг

Фағфур — қадимий шохлардан бири

Шоҳи донодилу султони ғамор,
Ким камин бандаси эрди Фағфур

Хожа Яхъё — Самарканд хожаларидан. У аввал теурийлар томонида бўлиб, сўнг Шайбонийлар томонига ўтади, аммо Шайбонийлар унинг мол-мулкини талаб, ўзини ҳайдаб юборадилар

Хожа Яхъё била барча йигилиб,
Ҳар бири ўзининг ишини билиб

Хоника хон — Бобур авлодларидан

Ким юруб Хоника келган бўлди

Хусравшоҳ — теурийлардан

Ўлтурубтур бу сари Хусравшоҳ

Чингизхон (1155—1227) — асл номи Темучин. Мўғул феодал империяси асосчиси, саркарда

Южихон ўғлию Чингиз туруни

Чинсўфи — Хоразм қалъасини шайбонийлардан мардонавор ҳимоя қилган кишилардан бири. Асли Адоқлик беклардан

Чун бу сўзларни деди Чинсўфи

Чолбош — Шайбонийхоннинг ишончли амалдорларидан бири

Яна бир ичкиларидин Чолбош,
Ул даги яхши қилур эрди савош

Шайх Мурид — Шайбонийхоннинг баҳодир лашкарбошиларидан бири

Ҳам баҳодирларидин Шайхи Мурид,
Бор эди фатҳи хисориға калид

Шаҳзода Убайд — Севинчик султоннинг куёви

Борди бу сўз била шаҳзода Убайд

Шоҳзамон — Султон Хусайн мирзонинг ўгли Бадиуззамон мирзони шундай деб аташган

Балхда Шоҳзамон деган бор

Шоҳмўмин — Бадиуззамонмирзонинг ўгли Мўмин мирзо

Шоҳмўминни ҳалок айлаб эди

Ширин — Шарқ халқлари ёзма ва оғзаки адабиётида, айниқса, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида тасвирланган гўзал, тadbирли ва оқила аёл

Қойсини ҳусн ила Ширин қилдинг,
Ҳуснини қобили таҳсин қилдинг

Усам мирзо — Шайбонийнинг энг яқин кишиларидан бири

Ямон ўқ тегди Усам мирзога

Қанбар (Қанбарбий) — Шайбонийнинг яқин кишиларидан

Бўлди Қанбар ҳам аларга ҳампо

Қарочин (Қарочин девон) — Шайбонийхон амалдорларидан

Бир ёнида баёс айлаб жавлон,
Ултуруб эрди Карочин девон

Ғозибий — Шайбонийхон амалдорларидан

Ҳожи Ғозибий ила Қанбарбий,
Ким эрур ҳар бири бир сарвар бий

Ҳасан (625—669), Ҳусайн (625—680) — Али ибн Абу Толибнинг Фотимадан туғилган ўғиллари, Муҳаммаднинг набиралари

Бириси топти Ҳасан бирла Ҳусайн

Ҳамза Султон, Темур Султон — Шайбонийхоннинг яқин кишилари

Қолди хон олдида айлаб жавлон,
Ҳамза Султон била Темур Султон

Ҳожи Ғози — манғит уруғининг бошлиқларидан бири, Ғратепа ҳоқими

Ҳожи Ғози эди манғит улуғи

Южи, Чигатой — Чингизхоннинг фарзандлари

Южихону, Чигатойхон ҳосил

«Шайбонийнома»да жой номлари кўрсатгичи

Андижон — ҳозирги шу номдаги шаҳар

Андижон лашкари олиб келди

Архиён — Андижон билан Асхи қалъаси орасида жойлашган қишлоқ

Андижон бирла баса Асхи аро,
Архиён отлик эди бир маъво

Астробод — Эроннинг шимолий-шарқий қисмида жойлашган шаҳар.
Ҳозир Гургон деб аталади

Астрободда тургонлардин

А с х и — ҳозирги Наманган шаҳри яқинидаги қалъа

Ёттилар Асхи деган кўргонга,
Кирмади Асхи ул икки хонга

Бухоро — ҳозирги Бухоро области ерлари

Юрубон келди Бухор устига,
Турди ул турфа диёр устига

Б а л х — ҳозирги Афғонистон демократик республикасига қарашли шаҳар

Юбориб Балх сари ажзу ниёз

Варзоб — ҳозирги Душанба шаҳри яқинидаги жой. У ердаги дарё ҳам,
ажойиб соя-салқин дара ҳам шу ном билан юритилади

Чунки Варзоб суйидин лашкар
Ўтти, келди яна бир тоза хабар

Ва х ш — ҳозирги Тожикистон ССРнинг Қўрғонтепа области ерлари
шу ердан оқиб ўтган дарё номи билан «Вахш водийси» деб аталади.
Бу ерда ҳозир Вахш райони ҳам бор

Вахшида ўлтуруб эрди ҳосил

Даббуси — Самарқанд ва Бухоро оралиғида жойлашган кўргонлардан
бирининг номи

Келди Даббуси деган кўрғонга,
Бу хабардин фарах ўлди хонга

Дарбанд — тоғнинг номи

Бир бийик тоғ эди Дарбанд дегон,
Ким анго ёр эди алванд дегон

Диззақ — ҳозирги Жиззах шаҳри

Мулки Диззақ черикидин тўлди

Жайхун — Амударёнинг ўша асрлардаги номи

Ҳар бирининг қўли Жайхунга етиб

Испара — ҳозирги Исфара. Бу шаҳар Тожикистон ССР Ленинобод
области территориясида жойлашган

Ул доғи Испарадин ортилди

Иссиғкўл — ҳозирги Иссиқкўл. Қирғизистон ССР территориясида
жойлашган

Қайсининг ери эди Иссиғкўл

Ишкамиш — Балх ва Қундуз шаҳарлари орасида жойлашган кишлоқ

Ишкамиш ўлди Ўрусга саркор

Кандибодом — ҳозирги Конибодом шаҳари. Бу шаҳар Тожикистон
ССР Ленинобод области территориясидадир

Кишининг яхшиси отланди тамом,
Бордилар ул куни Кандибодом

К а с п и — Каспий денгизи бўйларидаги ерлар

Чун гузар тушти шаҳи одилга,
Қаршидан Каспи деган манзилга

Кашам, Бадахшон — ҳозирги Афғонистон Демократик республикасига
қарашли ерлар. Тожикистон ССРда ҳам Тоғли Бадахшон автоном
области бор

Келтуруб Кашам, Бадахшон черикин

К е ш — ҳозирги Шахрисабз

Қойси Қарши била Кешга борди,
Моли ғойиб деб элин ахтарди

К о б у л — ҳозирги Афғонистон пойтахти

Вали Қобул сарига юз қўйди

К о т — Хоразм шаҳри яқинидаги жой номи

Ўн қўпуб Кот дегонго етди

М а р в — Ўрта Осиёнинг энг қадимги шаҳарларидан бири. Ҳозирги Туркменистон ССРнинг Мари шаҳри яқинида жойлашган Байрамали шаҳри. Бу шаҳар Мурғоб дарёси қирғоғида жойлашган

Тушти ондин гузари Марв сари,
Анда эврулди эву эли бари

Мўлкент — Самарканд яқинидаги жой номи

Мўлкент устига йўл солдилар

Мўғулистон — ҳозирги Мўғулистон ерлари

Юборур биз Мўғулистон сари

Нуррату — ҳозирги Нурота

Нуррату қалъасига бор сони

Оқсарой — Шахрисабздаги қадимий қалъанинг номи

Айлади манзилини Оқсарой

Размитин — ҳозирги Бухоро области территориясидаги Ромитон райони ерлари

Размитиндин ўта тушгач лашкар,
Деди султони писандидасияр

Самарқанд — Самарқанд, ҳозирги Ўзбекистон ССРнинг область маркази

Гоҳ сахрою биёбонни кезиб,
Гоҳ Самарқанду Хуросонни кезиб

Сарой — шу номдаги шаҳар

Бир тарафдин дегали шаҳри Сарой

Сарипул — Самарқанд ва Бухоро оралиғидаги жой номи

Сарипул теғрасига етконда,
Ул навоҳида мақом этконда

Сир — ҳозирги Сирдарёнинг номи

Ким юруб Сирни кечуриси филҳол

Термиз — ҳозирги шу номдаги шаҳар

Боши Термиз, оёғи мулки Ҳисор

Тошқанд — ҳозирги Тошкент шаҳри

Тошқанд эшиги очилгунча

Туркистон, Ҳиндистон — «Туркистон» деганда ҳозирги Ўрта Осиё, Қозоғистон, шунингдек, Осиёнинг туркий халқлар яшовчи қисмини ўз ичига олган ерлар назарда тутилади. Ҳиндистон эса, жанубий Осиёда Ҳинд океани ҳавзасида жойлашган давлат

Кўб уруш бирла олиб Туркистон,
Боктурой деб арабу Ҳиндистон

Турфон — ҳозирги Хитой халқ республикасига қарашли жой номи

Тахттоҳи бўлуб эрди Турфон,
Ҳам Хитоға солиб эрди тўфон

Урганч — бу шаҳар ҳозир ҳам шу ном билан юритилади. Хоразм области территориясидаги қадимий шаҳар

Етиб Урганч саводин кўрали

Фархор — ҳозир Тожикистон ССР Кўлоб области территориясида

Фатх ўлур Кундузу Бағлон бари,
Кашаму Фархору Бадахшон бари

Фарғона — ҳозир Ўзбекистон ССРнинг шу номдаги область маркази.
Водий ҳам шу ном билан аталади

Ким очилгоч бу қарат Фарғона

Фон, Киштут — Кўхистонга қарашли ерлар. Ҳозирги Тожикистон ССРнинг тоғли Мастчоҳидан ўрин олган

Фону Киштут ҳам анинг йўлида

Хавост — ҳозирги Хавост райони

Борибон Хавост деган кишварга

Хатлон — ҳозирги Тожикистон ССРнинг Кўлоб областига қарашли ерлар

Валибекни тилотиб Хатлондин

Хуросон — Эроннинг шимолий-шарқий қисми, Марв воҳаси, ҳозирги Туркменистон ССРнинг жанубий қисми ва Афғонистоннинг шимолий ва шимолий-ғарбий қисмини ўз ичига олган вилоят

Яна бир элчи Хуросон сори

Хузор — Қарши шаҳрига яқин орада жойлашган ер

Сўрдиким: «Қайда эрур шаҳри Хузор?
Ким тошинда бор эмиш элга ҳисор»...

Хожадийдор — Бухоро яқинидаги жой. Шайбонийхон шу ердаги қалъага жойлашган эди

Хон бориб Хожадийдор ўлтурди,
Ани ўзига муносиб кўрди

Хоразм, Хива, Кот — ҳозир Ўзбекистон ССРнинг Хоразм обла-стига қарашли бўлган ерлар

Чикди Хоразм диёри қўлидин,
Хивақу Коту Хисори қўлидин

Хўтан — ҳозир Хейтой Халқ республикаси территориясидаги шаҳар

Қойсиларнинг ватани эрди Хўтан,
Боғу роғи, чамани эрди Хўтан

Хўжанд — ҳозирги Тожикистон ССРнинг Ленинобод шаҳри

Қилди маскан ўзига мулки Хўжанд

Чир — ҳозирги Чирчиқ дарёси

Отлониб Чир суйидин ўтгач хон

Чоржў — ҳозир Туркменистон ССР территориясида

Чоржў доғи боқибтур хонга,

Шош, Сайрам — Шош — ҳозирги Тошкент шаҳрининг қадимий номларидан бири. Сайрам эса ҳозир Қозоғистон ССРнинг Чимкент обла-стига қарайди.

Шошу Сайрам йўлини чоптурсун

Ясси, Сўрон — Туркистон ўлкасига қарашли ерлар

Тебрасалар баса Туркистондин,
Келсалар Ясси била Сўрондин

Ўратепа — ҳозир Тожикистон ССРнинг Ленинобод обла-стидаги қадимий шаҳар

Етти Ўратепа кўрғониға,
Ўт солиб ҳокимининг жониға

Қароқўл, Кармана — ҳозирги Бухоро обла-сти ерлари

Ҳам Қароқўл суюрғоли онинг,
Қалайи Кармана помоли онинг

Қароқўш — Хоразм ўлкасига қарашли жой номи

Қароқўш мулкигача чоптурди

Қаробоғ — Озарбойжон территориясидан ўрин олган жой номи

Ким не турлук эди Султон Саид,
Ким Қаробоғ аро бўлди шаҳид

Қарши — ҳозирги шу номдаги шаҳар

Борди Қаршиғау маҳкам бўлди,
Мехнату ранжға ҳамдам бўлди

Қойчиғой — шундай ном билан аталган тоғ яқинидаги манзил

Қойчиғой дегани бир тоғи баланд,
Ким анинг эғнига етмас алванд

Қундуз, Бағлон — ҳозир Афғонистон демократик республикасига қарашли ерлар

Жам этиб Қундузу Бағлон черикин

Ҳисор — ҳозир Тожикистон ССРнинг Душанба шаҳри яқинидаги район марказларидан бири

Ё Ҳисор устига бориб етсанг

Ҳўқон — ҳозирги Қўқон шаҳри

Бордилар андин Ҳўқону ўрчин

Лугат

- Абр — булут
Абрў — қош
Арбада — шовкин-сурон
Адл — адолат
Алам — байроқ
Андуқ — қайғу, ҳасрат, ғам
Анқо — афсонавий қуш
Бадруз — аҳволи оғир, қора кунга тушиб қолган киши
Бим, бийм — кўркув, хавф
Бистар — тўшак
Бисёр — кўп
Баҳим — мол, қора мол
Бун — илдиз, томир; асаб
Бурно — бурунрок, илгарирок
Бўйинг — ҳидинг
Ганж — бойлик, хазина
Гесу — соч
Гузорим — ўтар жойим, йўлим
Гумрақ — адашган, йўлдан озган
Гўй — тўп
Даҳр — дунё, олам
Дом — тузоқ
Домангир — даъвогар
Доруға — шаҳар бошлиғи, ҳоким
Жариҳ — жароҳатланган
Зиреҳ — совут, темир кийим, ўқ ўтмас асбоб
Иё — эга, соҳиб
Ижтиноб — узоқлашиш, тортиниш
Кабк — кабутар
Лаъли лаб — бебаҳо, қимматбаҳо лаб
Малжо — бошпана, бекинадиган жой
Маъво — ўрин, жой
Маъдалат — адолат, ҳаққонийлик
Маъмур — мўлчилик, серобчилик
Мусоҳиб — суҳбатдош, ҳамсуҳбат
Муҳолиф — қарама-қарши, қарши
Муттафик — бирлашган, иттифоқ
Мусҳаф — китоб, диний китоб
Мўй — соч
Неклик — яхшилик
Нохушнуд — хафа, ғамгин

Нузул — тушиш, кўниш
Пешкаш — ҳада, тортик
Пурдил — дадил, ботир, кўркмас
Рвијат — халқ, омма
Рўй — юз
Рўйи замин — ер юзи
Раҳгузор — йўловчи
Садоғ — ўқдон, халта
Салотин — султонлар, ҳукмдорлар
Сабоҳ — тонг
Саманд — от
Саргашта — сарсон, саргардон, боши айланган
Синайи фигур — яраланган, жароҳатланган юрак
Сокин — шу ерда яшовчи киши
Соқлов — соқчилик, назорат
Сўз — куйиш, ёниш
Тайр — қуш
Тағйир — ўзгариш
Таъбир — ечиш
Тава — туя
«Тобин-тобин» — «таслим-таслим» маъносида
Толиҳ — ёмон
Таважжуҳ — хайрхоҳлик
Убур — ўтиш, юриб ўтиш
Фориғ — бепарво, кўнгли тинч, озод
Фосид — бузуқ ниятли
Хирка — кийим, жанда
Хуршед — қўёш
Хушку тар — хўлу қурук, борлиқ
Чашм — кўз
Шафақат — шафқат
Эл — қўл
Қабал — қуршов, қамал
Қабоб — қамал қилиб, ўраб
Қатил — ўлдирилган, қатл этилган
Коз — ғоз
Қосид — хабарчи
Хижоб — парда

МУНДАРИЖА

Муҳаммад Солиҳ.....	5
«Шайбонийнома».....	11
«Шайбонийнома» достонида киши номлари кўрсатгичи..	318
Шайбонийномада жой номлари кўрсатгичи.....	327
Луғат.....	334

Литературно-художественное издание

Сад узбекской литературы

МУХАММАД САЛИХ

ШЕЙБАНИНАМЕ

Художник *В. Шумилов*

Ответственный редактор *Вахаб Рахманов*

Ташкент, Издательство Литературы и искусства имени Гафура Гуляма

На узбекском языке

Адабий-бадий наشر

Ўзбек адабиёти бўстони

МУХАММАД СОЛИХ

ШАЙБОНИЙНОМА

Масъул муҳаррир *Ваҳоб Раҳмонов*

Редактор *М. Турсунов*

Рассом *В. Шумилов*

Расмлар редактори *М. Карпузас*

Техн. редактор *Э. Саидов*

Корректор *У. Сайдуллаев*

ИБ № 4164

Босишга берилди. 14.09.88. Босишга рухсат этилди. 10.01.89. Фармати 84×108^{1/32}
Босмаҳона қогози №2. Адабий гарнитур. Юқори босма Шартли босма Л. 17,64. Шартли
кр.—оттиск. 17,64. Нашар л. 14,55. Тиражи 60000. Заказ 1158. Баҳоси 1 с 50 т.
Шартнома№17—88. Гафур Ғулум номдаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700129. Тошкент
Навий кўчаси 30

Ўзбекистон ССР нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитети «Мат-буот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг Бош корхонаси. Тошкент — 700129.
Навий, кўчаси 30.